

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

**HALÂSKÂR ZÂBİTÂN GRUBU'NDAN EDİRNE'NİN
KURTARILMASINA İKTİDAR MÜCADELESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET BATUHAN ZORLU

İSTANBUL, 2024

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİHPROGRAMI

HALÂSKÂR ZÂBİTÂN GRUBU'NDAN EDİRNE'NİN
KURTARILMASINA İKTİDAR MÜCADELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET BATUHAN ZORLU
(220121007)

Danışman
(Prof. Dr. Hasip Saygılı)

İSTANBUL, 2024

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

26/06/2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı Tarih tezli yüksek lisans programı öğrencisi 220121007 numaralı Mehmet Batuhan ZORLU'nun hazırladığı "Halaskar Zabitan Grubunun Müdahalesinden Bâb-ı Âli Baskınına Balkan Savaşları" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 26/06/2024 günü saat 10:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ~~Kabulüne Oy Çoğunluğu/Oy Birliği~~ ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının Halaskar Zabitan Grubunun
Dayanılmaz Karanlıklarına İktidar ve İktidarsızlık
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Prof. Dr. Hasip SAYGILI	<u>Kabul</u>
2. Dr. Öğr. Üyesi Lale UÇAN	<u>Kabul</u>
3. Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN	<u>Kabul</u>
4.	.....
5.	.....
6. (İkinci Danışman)*.....	.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet Batuhan Zorlu

TEŞEKKÜR

Çalışmamın sonuçlanmasında destek ve yardımlarını gördüğüm herkese canıgönülden teşekkür ederim. Hepsini her zaman saygı ve sevgiyle anacağım.

Lisans ve yüksek lisans eğitimlerim başta olmak üzere her alanda desteğini gördüğüm, çalışmamın konusunu seçmemde yardımcı olan, yoğun olduğu günlerde bile bana vakit ayırıp tezimin başarılı bir şekilde tamamlanması için öğütleri ve eleştirileriyle yol gösteren tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hasip Saygılı'ya minnet duygularımı ifade eder şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmayı kaleme aldığım süre boyunca yanımda olan ve sürekli bana moral veren Üsküdar Gençlik Akademisindeki güler yüzlü mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim. Hepsini iyi ki tanımışım.

Tezimin hazırlanma sürecinde yanımda olan ve her yorulduğumda desteklerini hissettiğim bütün arkadaşlarımı da hep iyilikle anacağım.

Çocukluğumdan beri beni tarih şuuruyla yetiştiren maddi ve manevi her zaman yanımda olan babam Ayhan Zorlu ve annem Halide Esra Zorlu'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yoğun sınav sürecine rağmen desteğini benden esirgemeyen kardeşim Nur Ebrar Zorlu'ya da teşekkür ederim. İyi ki varlar.

Çalışmam boyunca benimle sevinen, üzülen, heyecanlanan ve destekleriyle teşvik eden Ümmügölsüm'e de müteşekkirim.

Mehmet Batuhan Zorlu

HALÂSKÂR ZÂBİTÂN GRUBU'NDAN EDİRNE'NİN KURTARILMASINA İKTİDAR MÜCADELESİ

Mehmet Batuhan Zorlu

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerinde askeri ve siyasi konular başta olmak üzere her alanda olumlu ve olumsuz olaylarla etkilenmiştir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimleriyle önce Rumeli'de daha sonraysa İstanbul'da meşrutiyetin ilan edilmesi imparatorluk coğrafyasında yeni bir dönem başlatmıştır. Fakat cemiyetin muhalifleri ve eski rejimin destekçileri tarafından düzenlenen 31 Mart Vak'ası meşrutiyet düzenini sarsmıştır.

İttihatçılar devlet kadrolarında görev alabilecek deneyimden uzak olduklarından kurulan kabineler üzerinde denetleyici bir rol oynamışlardır. Tabii ki cemiyete mensup bir kabine kurmak için adımlar atmışlardır. Örneğin "Siyasi Müsteşarlık Sistemi" mevcut kabinelerde yer almak için atılan bir adımdır. Cemiyetin güçlenmesinden ve etkisinden rahatsız olan muhalifler Hürriyet ve İtilâf Fırkası çatısında birleşmişler hatta 1911 Ara Seçimlerinde beklenmeyen bir zafer almışlardır. Ancak 1912 Genel Seçimleri cemiyetin baskılarıyla muhalefet için hezimet olmuştur.

Ordu içerisinde cemiyete muhalif subaylar tarafından kurulan Halâskâr Zâbitân Grubu siyasi sahada dönem dönem muhaliflerin desteğini alabilmiştir. Grup muhtıralarla İttihatçıların denetleyici bir rol üstlendiği Said Paşa kabinesini devirip meclisi feshetmiştir. Bu sırada da I. Balkan Harbi başlamıştır. Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi ve Kâmil Paşa kabinelerinin aktif rol aldığı harp mağlubiyetle sonuçlanınca İttihatçılar Edirne başta olmak üzere kaybedilen yerleri geri almak ve tekrar iktidara gelmek için Bâb-ı Âli Baskını'nı gerçekleştirmişlerdir. Baskından sonra sadarete Mahmud Şevket Paşa getirilmiştir. Edirne işgalden kurtarılmış ama Rumeli topraklarımızın tamamının elden çıkarılması engellenememiştir. Mahmud

Şevket Paşa'nın da bir suikast sonucu öldürülmesiyle imparatorluk üzerinde cemiyetin baskıcı bir rejimi başlamıştır.

Çalışma yapılırken arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri, anılar ve ikincil kaynaklar aktif bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca çalışma boyunca asker-siyaset ilişkileri ele alındığı gibi imparatorluk üzerinde aralıksız bir İttihat ve Terakki iktidarı olmadığı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, 31 Mart Vak'ası, Bâb-ı Âli Baskını, Halâskâr Zâbitân Grubu, İttihat ve Terakki, Balkan Savaşları.

**FROM THE GROUP OF THE DEFIANT ZÂBÎTÂN
TO THE LIBERATION OF EDIRNE STRUGGLE FOR POWER**

Mehmet Batuhan Zorlu

ABSTRACT

In its last periods, the Ottoman Empire was affected by positive and negative events in every field, especially in military and political issues. Especially with the initiatives of the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki Cemiyeti), the declaration of constitutionalism first in Rumelia and then in Istanbul ushered in a new era in the geography of the empire. However, the March 31st Incident, organized by the opponents of the society and the supporters of the old regime, shook the constitutional order.

Since the Unionists were far from being experienced enough to take office in the state cadres, they played a supervisory role over the established cabinets. Of course, they took steps to form a cabinet that belonged to the community. For example, the "Political Undersecretariat System" was a step taken to take part in the existing cabinets. The opponents, who were uncomfortable with the strengthening and influence of the Society, united under the umbrella of the Hürriyet ve İtilâf Fırkası and even won an unexpected victory in the 1911 Midterm Elections. However, the 1912 General Elections were a defeat for the opposition due to the pressure of the Society.

The Halâskâr Zâbitân Group, which was established by officers who opposed the Union within the army, was able to receive the support of the opposition in the political arena from time to time. With memorandums, the group overthrew the Said Pasha cabinet, in which the Unionists assumed a supervisory role, and dissolved the parliament. Meanwhile, the First Balkan War started. When the war, in which Gazi Ahmed Muhtar Pasha cabinet and Kâmil Pasha cabinet played an active role, ended in defeat, the Unionists carried out the Bâb-ı Âli Raid in order to regain the lost

places, especially Edirne, and to come back to power. After the raid, Mahmud Şevket Pasha was appointed as Sadaret. Edirne was liberated from occupation, but the loss of all our Rumelia lands could not be prevented. With the assassination of Mahmud Şevket Pasha, an oppressive regime of the society started over the empire.

Archival documents, newspapers of the period, memoirs and secondary sources were actively used in this study. In addition, military-political relations are discussed throughout the study and it is presented that there was not an uninterrupted Union and Progress rule over the empire.

Keywords: II. Constitutionalism, 31 March Incident, Raid on the Sublime Porte, Halâskâr Zâbitân Grubu, İttihat ve Terakki, Balkan Wars.

ÖN SÖZ

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Osmanlı ülkesinde ordu ve siyaset ilişkisinde neler yaşandığı bu tezin ana konusudur. Çalışma süresince birincil ve ikincil kaynaklar aktif ve karşılaştırmalı bir şekilde kullanılarak sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. Halâskâr Zâbitân Grubu Müdahalesi ve Bâb-1 Âli Baskını askeri darbeler olduğu için birincil kaynaklara ulaşmak zor olmuştur. Fakat titiz bir çalışma sonucu önemli arşiv belgeleri ve gazete nüshaları bularak çalışmada uygun bir şekilde kullanılmıştır.

Osmanlı tarih yazımında askeri darbeler konuşulurken imparatorluğun en çalkantılı sürecinde yaşanan Halâskâr Zâbitân Grubu Müdahalesi göz ardı edilip Bâb-1 Âli Baskını üzerinden konuşulmaktadır. Yaşanan bu eksiklik tarih açısından önem arz etmektedir. Çünkü bu durum imparatorluğun son dönemlerinde hâkim tek gücün İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğuna yönelik bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Halbuki ordu içerisinde fazlaca desteği bulunan Halâskâr Zâbitân Grubu ülkenin askeri ve siyasi sahasında araştırılması gereken önemli olaylar meydana getirmiştir.

Balkan Savaşları kartala benzeceğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun bir kanadını kırmıştır. Fakat bu harp hakkında asker/siyaset ilişkisi ele alınırken sadece İttihatçı bir yönetimden bahsedilip muhalefet geri plana atılmaktadır. Bu nedenle çalışma boyunca II. Meşrutiyet'in ilanından Balkan Savaşlarına kadar olan süreçte asker/siyaset ilişkileri ele alınmıştır. Meclisin feshedilmesine yol açan Halâskâr Zâbitân Grubu, kabine değişikliğiyle sonuçlanan ve İttihatçıların tam anlamıyla iktidar olmasını sağlayan Bâb-1 Âli Baskını incelenmiştir. Balkan Harbi boyunca muhalefetin ve cemiyetin etkileri de kaynaklar ışığında açıklanmıştır.

Haziran, 2024

Mehmet Batuhan Zorlu

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ	ix
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. OSMANLI DEVLETİ'NDE İKTİDARIN EL DEĞİŞTİRMESİ (1908-1912).5	
1.1. II. MEŞRUTİYET'E GİDEN SÜREÇ.....	5
1.1.1. Selanik Merkez Komutanı Kaymakam Nazım Bey'in Vurulması	8
1.1.2. İttihatçıların Açık Bir Şekilde Ayaklanması	9
1.1.3. Ferik Şemsi Paşa Suikastı.....	10
1.1.4. II. Meşrutiyet'in İlanı	12
1.2. 31 MART VAK'ASI.....	14
1.2.1. 31 Mart Vak'ası'nın Nedenleri	15
1.2.2. Gazeteci Hasan Fehmi Suikastı	16
1.2.3. İsyanın Başlaması.....	18
1.2.4. Hareket Ordusu'nun Kuruluşu ve İstanbul'a Gelmesi	20
1.2.5. İsyân Sonrası Yargılamalar.....	22
1.2.6. II. Abdülhamid'in Hal'i.....	23
1.3. İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN DENETLEME İKTİDARI	26
1.3.1. Siyasi Müsteşarlık Sistemi.....	27
1.3.2. Yeni Çıkarılan Kanunlar	31
1.3.3. Kânûn-ı Esâsî'de Yapılan Değişiklikler	36
1.3.4. Denetleme İktidarının İmparatorluğa Katkıları.....	40
1.4. İTTİHAT VE TERAKKİ'YE KARŞI MUHALEFETİN GÜÇLENMESİ	41
1.4.1. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Kuruluşu	43
1.4.2. 11 Aralık 1911 Ara Seçimleri	46
1.4.3. 35. Madde Değişikliği.....	48
1.4.4. 1912 Genel Seçimleri (Sopalı Seçimler).....	50
1.4.5. Arnavutluk Ayaklanması	54
1.5. HALÂSKÂR ZÂBİTÂN GRUBU'NU ORTAYA ÇIKARAN FAKTÖRLER	56
1.5.1. Halâskâr Zâbitân Grubu'nun Kuruluşu.....	57
1.5.2. İttihat ve Terakki'nin İktidardan Düşürülmesi	58
1.5.3. Gazi Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi.....	62

1.5.4. Halâskâr Zâbitân Grubu'nun Beyannamesi ve Programı	65
1.5.5. Meclisin Yeniden Feshedilmesi	65
1.5.6. Büyük Kabine'nin Sonu	68
1.5.7. Kâmil Paşa Kabinesi	70
İKİNCİ BÖLÜM	73
2. İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN RESMEN İKTİDAR OLMASI (1913-1918).	73
2.1. BÂB-I ÂLİ BASKINI'NI OLUŞTURAN FAKTÖRLER	73
2.1.1. Bâb-ı Âli Baskını'nın Planlanması	74
2.1.2. 23 Ocak 1913 Bâb-ı Âli Baskını	77
2.2. BÂB-I ÂLİ BASKINI VE OSMANLI BASINI	80
2.2.1. Bâb-ı Âli Baskını'nın Gazetelere Yansıması	82
2.3. MAHMUD ŞEVKET PAŞA SUİKASTI VE İTTİHATÇILARIN SIKI YÖNETİMİ	84
2.3.1. Mahmud Şevket Paşa Suikastının Nedenleri	85
2.3.2. Mahmud Şevket Paşa Suikastı	87
2.3.3. Mahmud Şevket Paşa Suikastının Sonuçları	91
2.3.4. İttihatçıların Sıkı Yönetimi	93
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	95
3. MUHALEFET İLE İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI'NIN BALKAN SAVAŞLARI'NA ETKİSİ (1912-1913)	95
3.1. MUHALEFET VE I. BALKAN SAVAŞI	95
3.1.1. I. Balkan Savaşı'nda Kabineler Ve Mitingler	96
3.2. İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI VE BALKAN SAVAŞLARI	99
3.2.1. Enver Bey ve Edirne'nin Kurtuluşu	101
3.2.2. Balkan Savaşları'nda Yaşanan Hezimetin Nedenleri	104
3.3. BALKAN SAVAŞLARI'NIN SONUÇLARI	107
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	114
EKLER	125

KISALTMALAR

BOA.	Cumhurbaşkanlığı Osmanlık Arşivi
MMZC.	Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi
MAZC.	Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi
Y.EE.	Yıldız Esas Evrakı
İ.AS.	İrade Askeri
DH.MB.HPS.	Dahiliye Hapishaneler Müdüriyeti
DH.SYS.	Dahiliye Siyasi Kısım
DH.ŞFR.	Dahiliye Şifre Kalemi
MV.	Meclis-i Vükela Mazbataları
İ.DUİT.	İrade Dosya Usulü
BEO.	Bab-ı Ali Evrak Odası
DH.KMS.	Dahiliye Kalem-i Mahsus
DH.MTV.	Dahiliye Mütenevvia
HR.SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi
İ.HB.	İrade Harbiye
DH.MKT.	Dahiliye Mektubi Kalemi
a.g.e.	Adı geçen eser
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
D.	Devre
Sİ.	Sene-i İçtima
İ.	İnikad
Çev.	Çeviren
Ed. veya Haz.	Editör/Yayına Hazırlayan
Der.	Derleyen
s.	Sayfa/sayfalar

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın sonlarına kadar dünya siyaseti üzerindeki varlığını koruyabilmiştir. Fakat sonraki süreçte Lale Devri ile başlayan reform hareketleri Nizâm-ı Cedîd reformlarıyla devam ettirilmeye çalışılmıştır. Avrupa kurumlarının üstünlüğü ve örnek alınmasındaki zaruret, daha önceki devirlerde de dile getirilmekle beraber III. Selim şimdi bunu ilk defa açıkça ifade etmekte ve geniş çapta uygulamaya sokmaktaydı¹. Askeri alandaki reform hareketleri II. Mahmud döneminde de devam etmiş hatta 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Kaybedilmiş olan toprakları tekrar kazanabilmek adına askeri alanda reform yapmaya ayrı bir özen gösterilmiştir. Fakat iç ve dış sebeplerden dolayı istenilen başarılar elde edilemeyince devletin parçalanmasının önüne geçilmek için önce Tanzimat Fermanı daha sonra ise Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Tabii ki bu uygulamaların en büyük amacı “milliyetçilik” fikir akımının etkisiyle imparatorluğun parçalanmasını engellemektir.

Osmanlı ordusunun kademeli olarak yeniden yapılandırılma süreci ancak II. Mahmud ile başladı.² İmparatorluğu dönem dönem incelediğimiz zamanda da askeri reformların ön plana çıktığını görürüz. Bu nedenden dolayı Osmanlı ülkesinin modernleşmesi orduyla başlamıştır yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Modern tarzda eğitim alan ve Batı’daki gelişmelerden haberdar olan bir subay sınıfı yetişince padişahın mutlak otoritesine karşı hoşnutsuzlukların baş göstermesi de şaşırtıcı bir durum olmamıştır.

Muhalefet bir fikre, uygulamaya karşı olmak yani aykırılık anlamı taşımaktadır. Toplumun her alanında bu tanımla karşılaşacağımız gibi muhalefetin denetleyici özelliği olduğunu da unutmamak gerekir. Monarşik sistemlerle yönetilen ülkelerde devlet başkanının sözü son söz kabul edildiği için muhalefet yapısı bu ülkelerde tam manasıyla görülmez. Fakat şu da bir gerçektir ki aynı hanedana

---

¹ Kemal Beydilli, “Selim III”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 36. Cilt, İstanbul, 2009, s. 421.

² Levent Ünsaldı, **Türkiye’de Asker ve Siyaset**, (Çev. Orçun Türkay), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 26.

mensup başka bir taht adayı mevcut hükümdarın en büyük muhalifidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyıla kadar siyasi sahada bir muhalif gruptan söz etmek mümkün değildir. 1876 tarihinde Sultan II. Abdülhamid döneminde I. Meşrutiyet'in ilan edilmesi sonucu Türk tarihinin ilk anayasası olan Kânûn-ı Esâsî yürürlüğe girmiştir. Padişah dahil olmak üzere her kesimin kanun üstünlüğünü kabul ettiği bu dönemde pek de istenilen sonuçlar alınamamıştır. Çünkü anayasayla beraber meşrutî monarşiye geçilmiş ama padişahın haklarını sınırlamak yerine ona çok daha geniş yeni haklar tanınmıştır.

Mutlak hükümdarların kolay kabul edebileceği bir durum olmayan muhalefet yapısı II. Abdülhamid için de kolayca kabul edilmemiş zaten Osmanlı-Rus Harbi sonucu padişaha karşı muhalif hareketler artmıştır. Nihayet anayasanın kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak, 13 Şubat 1878'de Meclis-i Meb'ûsan'ı süresiz olarak tatil etti, fakat meşrutiyet ve anayasadan vazgeçtiğine dair hiçbir beyanda bulunmadı.³

1908 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimleri sonucu Sultan II. Abdülhamid'in meclisi yeniden açmasıyla II. Meşrutiyet dönemi başlamış padişahın birçok yetkisi kısıtlanarak meclis ön plana çıkarılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı ülkesinde siyasi, sosyal ve ekonomik konular başta olmak üzere her alanda muhalefetin varlığını görmekteyiz. Bu duruma firkalar ve basın yayın organları öncülük etmiştir. Hatta iktidar muhalefet ilişkileri orduya sıçrayacak noktaya kadar gelmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in açmış olduğu modern kurumlarda yetişenler cemiyet mensupları başta olmak üzere padişaha karşı girmiş oldukları muhalefet hareketleri sonucu anayasal yönetime geçilmiştir. Ancak yaşanan 31 Mart Vak'ası sonucunda cemiyet ve padişahın ortak çalışması neredeyse imkânsız hale gelmiş ve tahta V. Mehmed Reşad çıkartılmıştır. Yeni padişahın saltanatı dokuz yıl sürmüş ve bu süreç birçok sıkıntıya şahitlik etmiştir. On defa hükümet değişikliği oldu.⁴ Yeni kurulmuş olan her kabine iç işlerinde ve dış işlerinde çeşitli bunalımlarla karşı karşıya kalmıştır. Mehmed Reşad meşrutiyet yönetiminde padişahın her işe müdahale etmemesi görüşünü savunduğu için hükümdarlığı süresince geri planda

³ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt, İstanbul, 1988, s. 218.

⁴ Cevdet Küçük, "Mehmed V" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 28. Cilt, Ankara, 2003, s. 418.

kalmıştır. Bunun sonucunda ise imparatorluğun siyasi alanı üzerinde fırkalar, cemiyetler ve dernekler ön plana çıkmıştır.

II. Meşrutiyet Osmanlı ülkesinde yeni bir siyasi alan oluşturmuştur İttihat ve Terakki Cemiyeti bu süreçte ön plana çıkmış ama Bâb-ı Âli Baskını'na kadar resmen iktidar olamamış ve mevcut kabineleri denetleyici hamlelerle baskısını hissettirmiştir. İmparatorluk için başlamış olan bu yeni dönem savaflara ve isyanlara sahne olduğu gibi iktidar muhalefet çekişmeleri de hız kesmeden devam etmiştir. Meclis gücünü elinde İttihatçılar elinde bulundurmuş ve Meclis-i Meb'ûsan'ın çoğunluğu sivillerden meydana gelen meşrutiyet taraftarı mebuslardan oluşmuştur. Fakat Meclis-i Âyan için aynı şeyi söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü bu mecliste eski rejimin bürokratları yer almaktadır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalefete karşı ilk ciddi sınavını Hürriyet ve İtilâf Fırkası karşısında vermiş ve 1911 Ara Seçimleri kaybedilmiştir. Cemiyet bunu olası bir iktidar kaybı olarak yorumlamış ve 1912 Genel Seçimlerini elindeki gücü kullanarak baskı ve şiddetle sonuçlandırmıştır. Böyle bir tutumla karşı karşıya kalan muhalefette farklı yollar arayışına girmiştir. Halâskâr Zâbitân Grubu (Kurtarıcı Subaylar) bu dönemde ordunun siyasete karışmasını sertçe eleştirmiş, önemli devlet adamlarına tehdit mektupları göndermiş, bildirimler ve beyannameler yayınlamıştır. Ancak bu grup da asker kökenli olduğu için yine ordu-siyaset ilişkisini devam ettirmekten geri durmamışlardır.

II. Meşrutiyet döneminde, 31 Mart isyanından ve Hareket Ordusu'nun müdahalesinden üç yıl sonra bir grup asker, siyasete, bir isyan bastırılması kadar meşrutiyet taşımayan başka bir müdahalede bulunmuş ve bu müdahale önce hükümetin değişmesinde belli bir rol oynamış, ardından Meclis-i Meb'ûsan'ın süresiz olarak tatil edilmesine yol açmıştır.⁵ Meydana gelen bu gelişmelerde ordu-siyaset ilişkisinden rahatsız olan ordu mensubu bir grubun durumu çözmek için yine yöntem olarak siyasete dahil olmayı benimsemiş olduklarını gösterir.

Ordunun siyasetle meşgul olması bu dönemin en önemli özelliğidir yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Muhalefetin yakın ilişkiler kurduğu Halâskâr Zâbitân Grubu kabine değişikliğini ve meclisi feshettirmeyi de başarabilmiştir. Fakat

---

⁵ Selim Sezer, 'Meclis-i Mebusan'ı Kapattıran Muhtıra: Halaskâr Zabitan Bildirisi', (Haz. Mehmet Ö. Alkan), **Osmanlı'dan Günümüze Darbeler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 42.

İttihatçıların düzenlemiş olduğu Bâb-ı Âli Baskını sadece grubun değil muhalefetin de tasfiye edilmesi sonucunu doğurmuştur.

1897 Yunan Savaşı'ndan beri savaş meydanlarında yer almayan ordu harp edebilme kabiliyetini kaybetmiş ve orduyu yenileme çabaları bu dönemde de devam etmiştir. Fakat ordu-siyaset ilişkisi başta olmak üzere iç ve dış gelişmelerden dolayı istenilen sonuç alınamamıştır. Avusturya-Macaristan ve Rusya başta olmak üzere büyük güçler Balkan topraklarından Osmanlı İmparatorluğu'nu atmak için çeşitli politikalar izlemiştir. Dönemin büyük devletlerinin bölge üzerinde izlediği politika, Balkanlar'da bir savaşın çıkmasında önemli bir rol oynamıştı.⁶ Balkan Harbinde Osmanlı ordusu çok kısa sürede büyük hezimetler almıştır. İktidar-muhalefet ilişkileri başta olmak üzere yıpranmış olan Osmanlı ordusu harpten sonra kısa bir süre içerisinde gerekli dersleri çıkarmış I. Dünya Savaşı'na kadar modernize edilmiştir.

---

⁶ Ayşe Terzioğlu, 'I. Balkan Savaşı ve Edirne'nin Bulgarlar Tarafından İşgali', Türk Dünyası Araştırmaları, 157. Sayı, İstanbul, 2005, s. 164.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE İKTİDARIN EL DEĞİŞTİRMESİ (1908-1912)

1.1. II. MEŞRUTİYET'E GİDEN SÜREÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık 200 senedir Batılılaşma hareketlerinin siyasi alandaki son adımı 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi olmuştur. Meşrutiyeti ilan ettiren kadroların amacı parçalanmakta olan imparatorluğu toparlamak ve yeniden bir cihan imparatorluğu haline getirmektir. 1908 II. Meşrutiyet'in ilanı sadece dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in otoritesini kısıtlamamış aynı zamanda imparatorluğu siyasi, sosyal ve idari olarak da değişimlere uğratmıştır. İmparatorluk dışarıda Batılı devletlerin baskısıyla, içeride ise 1789 Fransız İhtilali'nin etkisiyle milliyetçi ayaklanmalara kalkışan azınlıklarla uğraşırken İttihat ve Terakki Cemiyeti; Saltanatçı, Cumhuriyetçi, İslamcı, Türkçü, Liberal görüşlere sahip ve farklı din ve ırklara mensup insanları bir çatı altında toplayarak imparatorluğu son dönemecinde yeniden ayağa kaldırmak istemiştir. Şunu da unutmamak gerekir ki bu atılımı gerçekleştiren kadrolar yeni bir ulus devletin de kurucu kadroları olacaktır.

İttihat ve Terakki, 1908 öncesinde Makedonya'da etkili bir örgüt kurmuş ve genç mektepli subaylar arasında pek çok taraftar kazanmıştır.⁷ Cemiyet Sultan II. Abdülhamid'in hafiyelerine karşı gizli bir şekilde teşkilatlanırken 1908 tarihine geldiğimizde kendisini açığa çıkarma kararı almıştır. "Büyük devletlere Makedonya'daki karışıklığı ancak cemiyetin düzelterebileceği ve Avrupa'nın sonuç vermeyen ıslahat çabalarından vazgeçmesi gerektiği söylenecekti. İttihatçılar, bir manifesto hazırlayarak büyük devletlerin konsoloslarına gönderdiler."⁸ Fakat

---

⁷ Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 63.

⁸ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, Beşinci Basım, İstanbul, 1999, s. 16.

Avrupalı büyük devletler ne olduklarını bilmedikleri, gizli faaliyetler yürüten, devleti temsil etmeyen ve Abdülhamid idaresinde bir varlık gösteremeyeceğini düşündüğü cemiyetin göndermiş olduğu bu manifestoya herhangi bir tepki vermemiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti gizli bir şekilde yürütmüş oldukları faaliyetlerini açığa çıkarma kararı almasına neden olan başlıca etkenler ise şunlardır:⁹ a) II. Abdülhamid'in kötü idaresi ve ondan doğan memnuniyetsizlik. b) Bulgar, Sırp, Yunan çete/komitacıların faaliyetleri ve Makedonya'da Türk ve Müslüman halka zulümleri. c) Yurdun birçok yerinde (Makedonya, Yemen) ayaklanmalar ve Türk gençlerinin hemen daimî bir seferberlik halinde her tarafta kısıtlanmış olmaları. d) Büyük devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmaları ve Makedonya'nın elden gitmek üzere olduğu inancının Türk/Müslümanlarda kökleşmeye başlaması. e) İttihat ve Terakki ile Sabahaddin Bey takımlarının propagandaları. f) Orduda, bilhassa 3. Orduda genç subayların hemen tamamıyla inkılap lehine kazanılmış ve hükümet aleyhine çevrilmiş olmaları. g) Abdülhamid tarafından yurdun pek çok yerlerine sürülmüş olan büyük sayıda suçsuzun oralarda halkı uyandırmakta olması.

Cemiyetin kendisini açığa çıkarmasının ana nedenleri yukarıda saydığımız başlıklar oluşturmuştur. Sultan II. Abdülhamid amcası Sultan Abdülaziz'e darbe yapanların Dolmabahçe Sarayı'nı donanma sayesinde denizden kuşatmış olduklarını bilmesi sonucu Abdülaziz döneminde büyük yatırımlar yapılan Osmanlı donanması Haliç'te bekletilmiştir. Söylentiye göre gemilerde sebze yetiştiriliyor, donanmaya yeni alınan bazı gemilerin de hareket etmemesi için bazı önemli parçaları sökülüp alınıyordu.¹⁰ Ayrıca 9 Haziran 1908 tarihinde İngiltere Kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nikolay'ın Reval'de yapmış olduğu görüşmelerde cemiyet tarafından yakından takip edilmiş ve Makedonya'da yeni bir İngiltere – Rusya iş birliğinin başlayacağına yönelik yorumlanmıştır. Bu olay, Abdülhamid'in gittikçe artan baskısına zaten karşı olan meşrutiyet taraftarlarını, bir an önce harekete geçmeye zorluyordu.¹¹ Cemiyet Reval görüşmelerini kendi istekleri doğrultusunda halk

---

⁹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Cilt II, Kısım IV, Ankara, 1952, s. 168.

¹⁰ Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 1980, s. 68.

¹¹ Ahmad, **a.g.e.**, s.17.

arasında işleyerek iyi bir propaganda yapmış ve kamuoyunun bir kısmını arkasına almayı başarmıştır.

‘‘Arşivlerdeki araştırmalar son 10 yıllık süreçte görölmemiş boyutlara ulaşan ordu içi hoşnutsuzluğun bir patlamaya dönüşmesinin devrimdeki rolüne hemfikirdir. Bir başka mesele ise vergidir. 1903 yılından başlayarak, herkesin gelir düzeyine göre alınmak üzere konan vergiler, ekonomik durumun olumsuzlukları da göz önüne alınınca büyük tepkiyle karşılanmıştı. Devletin bütçe açığına kapatmak amacıyla 1906’da yürürlüğe koyduğu vergi bir anlamda bardağı taşıran son damla oldu.’’¹² Askerin kanatın fazla olduğu cemiyet içerisinde Sultan Abdülhamid idaresinin ekonomik sıkıntılar nedeniyle askerlere maaşlarının zamanında ödememiş olması da oldukça büyük tepkilerle karşılanıyordu. 1905 tarihinde Çarlık Rusya’da meydana gelen kargaşalar sonucu rejim istemeyerek olsa da reformlar yapmıştır. Aynı tarihlerde İran’da ise ‘‘iki tüccarın Şah tarafından cezalandırılmasını protesto etmesiyle başlayan olaylar kısa zamanda büyümüş ve 1906’da Şah, temsili bir meclis için seçimlerin yapılmasını kabul etmişti.’’¹³

Cemiyet coğrafi olarak da yakinen takip ettiği bu ölkelerdeki durumlardan etkilenerak faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Sultan Abdülhamid’in muhalifleri sıkı bir şekilde çalışıp kendilerine çeşitli motivasyon kaynakları bulurken padişahın muhalifleriyle olan çarpışma azmini kıran başlıca hususlar ise: 1) Ordunun ayaklanmalara karşı gitmek şöyle dursun kendisinin toptan ayaklanacağı duygusunu uyandırması. 2) Abdülhamid’in her güvendiği kozun yok edilmesi veya karşı tarafa geçmesi. 3) Büsbütün başka amaçlarla Haziran 1908’in ikinci yarısında Firzovik’te toplanmaya başlamış olan Arnavutların yaptıklarının pek farkında olmayarak İstanbul’a meşrutiyet lehinde telgraflar çekmeleri ve bazı tehditlerde bulunmaları.¹⁴

---

¹² İhsan Burak Birecikli, ‘‘Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme’’, Gazi Akademi Bakış, Cilt 2, Sayı 3, s. 214.

¹³ Birecikli, **a.g.e.**, s. 214.

¹⁴ Bayur, **a.g.e.**, s.169.

1.1.1. Selanik Merkez Komutanı Kaymakam Nazım Bey'in Vurulması

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultan II. Abdülhamid'in hafiyelerinden dolayı toplantılarını, haberleşmelerini ve üyelerini gizlilik içerisinde tutmuş ve dışarıya bilgi sızdırmamaya özen göstermiştir. Selanik Merkez Komutanı Kaymakam Nazım Bey cemiyetin önde gelen isimlerinden olan ve sonraki süreçlerde imparatorluğun yönetim kadrosunda görev alacak olan Enver Bey'in eniştesidir. Fakat düşünce yapısı olarak birbirlerinden farklı bir yapıda bulunan bu iki subay aynı şekilde farklı yönelimler içerisindeydiler.

Nazım Bey, İttihat ve Terakki ile ilgili olan subayların kimler olduğunu öğrenmeye çalıştığı ve bu yolda bazı başarılar elde ettiği için cemiyet onu öldürmeye karar verir.¹⁵ Enver Bey'in de tertiplenen bu suikasta onay vermesiyle cemiyetin fedaisi Mustafa Necip iş başına koyulmuştur. İttihatçıların Nazım Bey'e tertiplemiş oldukları suikast İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nicholas'ın Reval'de buluştukları güne rastlamıştı.¹⁶ Cemiyetin ortadan kaldırmak istediği bir hedef olan Nazım Bey vurulmuş ama hafif bir şekilde yaralanmıştır. "Merkez Kumandanı Nazım Bey'in yaralanması hürriyet severler çevresinde iyi bir etki yapmıştı. İşin ciddiyeti böylece ortaya çıkmış ve o güne kadar cemiyetin faaliyetleri hakkında şüphesi olanlar durumu anlamışlardı."¹⁷

Yaşanan bu gelişmeden sonra Nazım Bey İstanbul'a dönmüştür. Bu olay üzerine yakalanmaktan çekinen Enver Bey ise Tikveş'e gidip saklanacaktır.¹⁸ Görev yerinin orası olması da dikkatleri üzerinden almıştır. Cemiyet, olayın yaşandığı gece hafiyelerin takibine ve olayı çözmesine karşı Mustafa Necip'i gizli evlerinin birinde saklamıştır. Merkez kumandanının yaralanması ve vuranın yakalanmaması cemiyetin gücüne bir kanıt olarak yorumlanmıştır.¹⁹

---

¹⁵ Bayur, **a.g.e.**, s 169.

¹⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁷ Mithat Şükrü Bleda, **İttihat ve Terakki Kâtibi Umumisi İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 38.

¹⁸ Bayur, **a.g.e.**, s. 169.

¹⁹ Tefrik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1991, s. 31.

1.1.2. İttihatçuların Açık Bir Şekilde Ayaklanması

Rus Çarı ve İngiliz Kralı'nın Reval'de Makedonya üzerinde görüşmeleri devam ederken İttihatçılar durumu değerlendirmiş ve harekete geçme kararı almıştır. Cemiyeti bu duruma sevk eden başlıca husus ise II. Abdülhamid'in Reval'deki olaylara yeteri kadar tepki gösterememiş olmasıdır. Cemiyete bağlı subaylar harekete geçmiş ve "Manastır'da, Resne'de, Ohri'de ve diğer yerlerde artık silahlarını kuşanmışlardır."²⁰ Bu silahlanma hareketleri içerisindeki en göze çarpanı kuşkusuz Resneli Niyazi Bey'in dağa çıkması olmuştur. Cemiyet tarafından yapılan "toplantıda Niyazi, saraya karşı başkaldırmak ve meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi için savaşmak niyetinde olduğunu açıklıyordu."²¹ Çünkü gerek Reval görüşmeleri gerekse Abdülhamid'in yönetim modeline karşı bir şeyler yapma fikrini sıkıca savunmuştur. Toplantı boyunca bu talep tartışılmış ve en sonunda kabul edilmiştir. Alınan karardan sonra Niyazi Bey hızlıca hazırlıklarına başlamıştır.

"3 Temmuz'da garnizondaki subayların Cuma namazında olmalarından yararlanan Niyazi ve adamları gerekli silah, cephane ve parayı alarak dağa çıktılar."²² Niyazi Bey'in yanında 200 kadar asker ve siville beraber "Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, Maliye Müfettişi Tahsin Efendi ve Polis Müdürü Tahir Bey de bulunmaktaydı."²³ "Yıldız Sarayı yaşanan bu olayları yakından takip etmiş ama başlangıçta olayın büyüyeceğini düşünmeyerek sıkı bir tedbir almamıştır. Bu olayın ikinci meşrutiyetin ilanında çok mühim bir rol oynadığını söylemeliyiz.²⁴ Resneli Niyazi'nin başlatmış olduğu bu yönelim oldukça önem arz etmektedir. Çünkü başarısız olması halinde cemiyet de yok olmayla karşı karşıya kalacaktır. Niyazi Bey emrindeki grupla dağa çıktıktan sonra devlet makamlarına bu işi anayasa ve meşrutiyet adına yaptığını açıkça belirtmiştir. Cemiyetin başlatmış olduğu bu kalkışmaya Tikveş'te bulunan Enver Bey ve Ohri'de bulunan Kolağası Eyüp Sabri Bey'de emirlerindeki askerlerle ayaklanmaya destek vermiştir. Yaşanan bu hadiseler

---

²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa Birinci Cilt 1 (1860-1908)**, Remzi Kitapevi, Dördüncü Baskı, İstanbul, 1992, s. 518.

²¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 19.

²² Ahmad, **a.g.e.**, s. 20.

²³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 20.

²⁴ Samih Nafiz Tansu, **İttihad ve Terakki İçinde Dönemler**, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 85.

de bize açıkça gösteriyor ki cemiyet imparatorluğun selameti için kurtuluş yolu gördükleri anayasa uğruna her şeyi yapmaya hazırды.

Rumeli’de başlıca şehirlerden, Kosova, Selanik, Serez ve Priştine’den Yıldız Sarayı’na telgraflar yağmaya başlamış; istekleri yerine getirilmezse 3. Ordu’nun İstanbul’a yürüyeceği ilan edilmişti.²⁵ Resmi makamlara dağda bulunan cemiyet mensubu subayların çektiği telgraflar bir hayli artınca Sultan II. Abdülhamid, Rumeli Müfettişi Umumisi Hüseyin Hilmi Paşa’ya telgraf çekerek İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında bilgi almak istemiştir. Hüseyin Hilmi Paşa ise padişahın telgrafın şu cevabı vermiştir; ‘‘Zat-ı Hazret-i Padişahilerine arz edeyim ki, bu havalide benden başka herkes İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne dahildir.’’²⁶ Hüseyin Hilmi Paşa’nın da telgrafından anlaşacağı üzere cemiyet Rumeli topraklarından sıkı bir teşkilat kurmuştur.

1.1.3. Ferik Şemsi Paşa Suikastı

II. Abdülhamid Rumeli’de İttihatçıların önemli bir güç haline geldiğini görmüş ve kendisine yönelik bir tehdit olan bu cemiyetin ortadan kalkmaması halinde işlerin daha da büyüyeceğini anlamıştır. Bu nedenle isyanı bastırmak için kendisine sıkı bir şekilde sadakatle bağlı olan Boşnak Ferik Şemsi Paşa’yı isyanı bastırması için Manastır’a göndermiştir Cemiyete mensup subaylar dönemin modern mekteplerinde eğitim almışlardı. Fakat ‘‘Şemsi Paşa alaylı olduğu için mektepli dediği genç zabitlerden nefret etmektedir.’’²⁷ Paşa’nın bu duyguları da cemiyete karşı olan tutumunu yorumlamamızı sağlamaktadır. Şemsi Paşa, Niyazi ve Enver Bey başta olmak üzere ayaklanmaya katılan cemiyet mensuplarını ortadan kaldırmaya büyük ehemmiyet göstermiştir.

7 Temmuz Salı günü üç tabur Arnavut ve Boşnak süvari askerleriyle Manastır’a gelmiş ve oradan Resne’ye hareket etmek üzere hazırlanmıştı.²⁸ Cemiyet tehlikenin farkında olduğu için gerekli önlemleri almak üzere toplantılar yapmıştır. Fakat Şemsi Paşa Manastır’a gitmek için Selanik’ten geçerken cemiyetin fedaileri

²⁵ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Âyanlar, Tanzimat, Meşrutiyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016, s. 300.

²⁶ Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 35.

²⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s. 33.

²⁷ Çavdar, **a.g.e.**, s. 33.

²⁸ Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, s. 35.

ona bir şey yapmaya cesaret edemezler.²⁹ İttihat ve Terakki'nin gözü kara fedailerinin bu tutumda olması Şemsi Paşa'nın ne kadar kudretli bir kumandan olduğunu göstermektedir.

Selanik'te Alay Kâtibi vazifesinde bulunan Selahattin Bey ve Manastır'da Merkez Komutanlığı vazifesinde bulunan Rıfat Bey ile görüşmeler yapan Şemsi Paşa cemiyet hakkında hiçbir bilgi alamamıştır. Çünkü bu iki devlet adamı da İttihatçı olduğu için paşaya gerekli bilgileri vermemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti imparatorluğun kadrolarının büyük bir çoğunluğunu teşkilatına katabildiği başarısı aşikâr bir şekilde ortadadır. Ferik Şemsi Paşa Manastır'da elde edebildiği bilgileri ve gözlemlerini Yıldız Sarayı'na bildirmek için 8 Temmuz tarihinde kalabalık bir orduyla postaneye gelmiştir. İttihatçılar durumun vahameti karşısında fedailerden Mülazım Atıf Bey'i suikast için görevlendirmiştir. Şemsi Paşa yapacakları hakkında padişaha bilgi vermek için şu telgrafi çekmiştir:

“Zat-ı şahanelerine şunu arz ve temin ederim ki, isyan halinde bulunan bu zabitanı ya hayyen veya meyyiten istisal ederek bu gaile-i azimeyi ortadan kaldıracam. Allah'ın izni ve Zat-ı Şahanemizin irade ve müsaadesiyle muvaffak olacağıma emin bulunuyor ve şimdi de Manastır'dan hareket ediyorum, olbabda emr-ü ferman menlehül emrindir.”³⁰

Mülazım Atıf Bey halk ve askerlerden oluşan kalabalık arasında Ferik Şemsi Paşa'nın postaneden çıkışını beklemiş ve uzun bir bekleyişin ardından paşanın postaneden çıkışıyla silahını ateşleyerek paşayı oracıkta öldürmüştür. Paşa'nın bu vaziyetini görmüş olan asker ise etrafa ateş açmaya başlamış ve Atıf Bey yaralanarak Drahor Köprüsün'den geçerek saklanıp tedavisini yaptırarak Selanik'e geçmiştir. Abdülhamid, Manastır'da patlayan tabancayla en sadık adamlarından biri olan Ferik Şemsi Paşa'nın şehrin en kalabalık meydanında ve üç tabur süvari askerinin gözü önünde, İttihat ve Terakki'ye mensup cesur bir zabıt tarafından vurulduğunu öğrendiği zaman dehşet içinde kalmış, bütün bir gün kendisine gelememişti.³¹ Cemiyet yapmış olduğu bu suikast sayesinde kendisinden daha çok söz ettirmeyi başardığı gibi taleplerinde ne kadar ısrarcı olduğu ve her şeyi yapabilecek bir durum

---

²⁹ Bayur, a.g.e., s. 18.

³⁰ Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, s. 36.

³¹ Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, s. 38.

içerisinde olduğunu göstermiştir. Eğer Şemsi Paşa, Niyazi'ye karşı harekete geçebilseydi; isyan, büyük bir olasılıkla bastırıldı.³²

Yıldız Sarayı'nın en güvendiği paşalarından biri olan Şemsi Paşa'nın cemiyet tarafından öldürülmesi sonucu hükümet Rumeli'deki saygınlığını ve otoritesini kaybedince durumu düzeltmek adına bölgeye Müşir Osman Paşa gönderilmiştir. Ayrıca ordu içerisindeki otoriteyi düzeltmek için de dağa çıkanların Sırp'lardan oluştuğunu ve cemiyetinde İslamiyet karşıtı bir yapılanma olduğunu dile getirmişlerdir. Yıldız Sarayı'nın burada sürmüş olduğu siyaset oldukça önemlidir. Çünkü "büyük Avrupa Devletleri'ne, cemiyetin Hristiyanlık ve Avrupa aleyhtarı olduğu söylenmekteydi."³³ Osman Paşa Manastır'a geldiği zaman askerinin moralsizliği ve itaatsizliğinden dolayı istenilen etkiyi gösterememiştir. İsyana bayrağını çeken Niyazi Bey ve Eyüp Sabri Bey'in emrindeki birlikler kendilerine karşı görevlendirilen Müşir Osman Paşa'yı dağa kaçırmışlardır. Padişahın cemiyete karşı bu duruma düşmesi de artık bölgede İttihatçıların aktif bir rol aldığını göstermektedir.

1.1.4. II. Meşrutiyet'in İlanı

İttihatçılar anayasayı tekrar yürürlüğe koyma ve meşrutiyeti ilan ettirmek için çalışmalarını hem silah kullanarak hem de toplantılar düzenleyip bildiriler yayınlamaya hız kesmeden devam ettiriyordu. Cemiyet son yaşananların durum değerlendirmesini yapmak için Selanik'te bir toplantı düzenlemiştir. Yapılan bu toplantıya "Talat Bey, İsmail Canbolat, Mithat Şükrü, Binbaşı Cemal (sonradan bahriye Nazırı), Kurmay Binbaşı Fethi (Okyar), Müftüzade İhsan Namık, Yüzbaşı Hasan Hasan Fehmi"³⁴ katılım sağlamıştır. Toplantıda imparatorluğun Rumeli topraklarında Fethi Bey'in yazmış olduğu bildirimlerin dağıtılması ve Yıldız Sarayı'na meşrutiyetin ilan edilmesi için halkı ve askerleri temsilen telgraflar çekilmesi kararı alınmıştır. İttihatçı kadrolar padişah tarafından yeniden meşrutiyetin ilan edilmesi için Yıldız Sarayı'na telgraflar göndermiştir.³⁵ Cemiyetin saraya telgraf çekilmesi kararında sivilleri de dahil etmiş olmasının ayaklanmanın sadece askeri değil sosyal de

³² Ahmad, a.g.e., s. 23.

³³ Ahmad, a.g.e., s. 24.

³⁴ Çavdar, a.g.e., s. 33.

³⁵ BOA. Yıldız Esas Evrak (Y.EE.) 71/69, (23.06.1326/23.07.1908).

bir ayaklanma olduğunu göstermek ve halkın desteğini arkasına aldığı şeklinde yorumlayabiliriz.

II. Abdülhamid ve kabinesinin görevlendirmiş olduğu paşaların hiçbiri dağa çıkıp isyanı başlatan Enver, Niyazi ve Eyüp Sabri Beyler gibi önde gelen karşı ne başarı elde edememiş olması, Rumeli haricinde Anadolu'da bulunan bölüklerin yavaş yavaş cemiyete sempati duyması ve Firzovik'te bulunan Arnavutların cemiyeti açık bir şekilde desteklemeye başlaması İttihatçıların kendilerine olan güvenlerini arttırdığı gibi sarayın otoritesini alaşağı etmiştir. Sivillerin ve cemiyetin padişaha çekmiş olduğu telgraflar Heyet-i Vükela tarafından telaşla karşılanırken Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa gibi bazı önemli devlet adamları ise halen bu kalkışmayı ciddiye almıyordu. Fakat olaylar ciddiye alınmayacak kadar büyümüş ve "23 Temmuz 1908'te Makedonya'nın Köprülü hükümet Konağı önünde, hürriyet böylece ilan edildi."³⁶ "Aynı gün, birkaç saat arayla Preşova, Köprülü, Üsküp, Serez gibi öbür kasabalarda da Meşrutiyet ilan olundu."³⁷

Cemiyetin en aktif olduğu Selanik'te de meşrutiyet ilan edilmiş ve artık padişaha karşı bir güç gösterisi yapılmaya başlanmıştır. Fakat cemiyetin bu tutumu sadece Rumeli için geçerliydi. Bunun en büyük nedeni ise Rumeli'de güçlü olduğu kadar Anadolu'daki teşkilatlarının güçlü olmasıdır. Sultan II. Abdülhamid bu olay karşısında şok geçirmiş ve Ferid Paşa'yı olaylar karşısında başarısız görerek görevden azletmiştir. Yerine, altıncı defa olarak Sait Paşa sadrazam oldu.³⁸

İttihatçılar birkaç gün arayla Rumeli'nin çeşitli yerlerinde meşrutiyeti ilan ederken İstanbul'da bir kargaşa havası hakimdi. Cemiyet Manastır'da da meşrutiyetin ilan edildiğine dair telgraflar çekmeye başlamıştır.³⁹ Sadrazam Sait Paşa ve kabine mensupları yapmış oldukları toplantılar neticesinde padişahında meşrutiyeti ilan etmesi gerektiğine yönelik karar almışlardır. II. Abdülhamid alınan bu kararı çaresiz bir şekilde kabul etmiş ama meşrutiyetin ilanını cemiyetin sayesinde değil kendisinin tebaasına bir lütfuymuş gibi aksettirerek 24 Temmuz 1908 tarihinde

---

³⁶ Aydemir, **a.g.e.**, s. 552.

³⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 28.

³⁸ Aydemir, **a.g.e.**, s. 547.

³⁹ BOA. Y.EE. 71/68, (23.06.1326/23.07.1908).

İstanbul'da da meşrutiyet ilan edilmiştir. 1876 Anayasası, Osmanlı İmparatorluğu'na geri getiriliyor ve yeni bir çağ başlıyordu.⁴⁰

Padişah meşrutiyetin ilanını kabul ederek saltanatı boyunca başına gelmesinden korktuğu tahttan indirilme tehlikesini bir süre ertelemiş olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in, Kânûn-ı Esâsî'nin uygulanmasını kabul etmesiyle Rumeli başta olmak üzere sevinç gösterileri yapılmış ve sürgünde bulunanlar yeniden payitahta dönebilmişlerdir. İttihatçıların meşrutiyet uğruna çıkmış oldukları mücadele başarıya ulaşmıştır. Bu devrim hareketinin benimsediği üç amaç, hürriyet, müsavat, uhuvvet olarak özetlenmekteydi.⁴¹

Otuz yıldan fazla bir süreden sonra Osmanlı ülkesinde yeniden anayasanın yürürlüğe koyulması ve meclisin açılması imparatorluk tebaasının belli bir kesiminde sevinçle karşılanırken özellikle Sultan II. Abdülhamid'e yakın devlet ricalinde hüzne neden olmuştur. Meşrutiyetin ilan edilmesine karşı gençlerin sevincini Tanin gazetesinde net bir şekilde görmekteyiz. Gazete Kânûn-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe girmesinin sonucunda bu durumu kutlayan gençlerin Sultaniye Çayırı'nda bir organizasyon planladığından bahsedilmektedir.⁴²

1.2. 31 MART VAK'ASI

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir dönem başlamıştır. Makedonya'da İttihat ve Terakki Cemiyeti vasıtasıyla kadrolaşmış olan Üçüncü Ordu, Sultan II. Abdülhamid'e meşrutiyeti ilan ettirmeyi başarabilmiştir. Fakat imparatorluk coğrafyasında meşrutiyet kutlamaları ne yazık ki çok da uzun sürmemiştir. Bu kutlamalar yerini İstanbul'da meydana gelen kaosa bırakmıştır. Rumi takvime göre 31 Mart 1325 tarihinde yaşanan olay Miladi takvime göre ise 13 Nisan 1909 tarihinde meydana gelmiştir. Tarihi kayıtlarda bu olay; "31 Mart Vak'ası, Hareket-i İrtica" gibi isimlerle anılmıştır.

Cemiyet meşrutiyeti ilan ettirmeyi başarmış ama iktidara gelememiştir. Çünkü iktidar olabilecek kadrolara da sahip değillerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti meclisteki çoğunluğa, orduya ve İstanbul'daki Avcı Taburlarına dayanmaktadır.⁴³

---

⁴⁰ Ahmad, a.g.e., s. 29.

⁴¹ İnalçık, a.g.e., s. 33.

⁴² Tanin (11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908).

⁴³ Fahri Belen, **XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 95.

Hükümetin başında Sultan II. Abdülhamid'e yakın kadroların olması ve İttihatçılara muhalif kesimlerin ortaya çıkması sonucunda bir dizi olay yaşanmış ve 31 Mart Vak'ası meydana gelmiştir. II. Meşrutiyet'in ilk senesi dolmadan yaşanmış siyasi ve askeri bir olay olduğu için etkileri imparatorluğun sonuna kadar görülmüş bir vakadır.

Resmi anlatımlarda vaka Türkiye'ye reform getirmeye çalışan modernizm yanlısı asker ve sivil bürokratlardan oluşan bir seçkinler grubuna karşı ayaklanan muhafazakâr ve cahil halkın kendiliğinden başlattığı dini bir gerici hareketi olarak açıklanır. Bu yüzden de olayın geliştiği on beş günlük süreçte, yalnızca darbenin bastırılmasında askeri bürokrasinin oynadığı role gereksiz ve hak etmediği bir önem verilerek esas üzerinde durulması gereken noktaya yani, anayasal düzen aleyhine başlatılmış olan bu darbe girişiminin nasıl monarşist yüksek bürokrasi ile birlikte çalışan ve mutlakiyetçi rejimi kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'de de yeniden kurmak isteyen siyasetçilerin çabalarına ciddi bir çözümleme yapabilmeye yardımcı olacak şekilde yer verilmez.⁴⁴

1.2.1. 31 Mart Vak'ası'nın Nedenleri

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Sultan II. Abdülhamid'in sıkı yönetimi içerisinde uygulamış olduğu birçok politika terk edilmiş ve daha özgür bir ortam doğmuştur. Fakat bu özgür ortam çok uzun süreli olmamıştır. Çünkü gerek cemiyet tam anlamıyla iktidara hâkim olamamış gerekse de muhalifleri başta olmak üzere sıkı bir tavır içerisinde girmiştir. Hadisenin ortaya çıkma nedenlerine bakacak olursak:⁴⁵

a) İttihat ve Terakki'nin dış ve iç koşulların zorunlu hale getirdiği merkeziyetçi ve otoriter tutumuna karşı, kaynağı 1902 Jön Türk Kongresi'ne kadar uzatılabilecek, daha liberal ve demokratik bir programın izlenmesinden yana güçlerin yürüttüğü muhalefet. Özellikle Prens Sabahaddin çevresinde toplananlar ve onların bir sözcüsü durumunda olan Ahrar Partisi bu muhalefetin odak noktasını meydana getirmekteydi. b) Tutucu ve dinci olarak adlandırabileceğimiz grupların muhalefeti. Meşrutiyet'in ilk günlerindeki "Kör Ali", "Karagöz" ve "Beşiktaş Karakolu" olayları bu karşı koymaların boyutunu ve ciddiyetini ortaya koymuştur.

⁴⁴ Aykut Kansu, *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2016, s. 76.

⁴⁵ Çavdar, a.g.e., s. 47.

Unutulmamalıdır ki Tanzimat'tan beri "Şeriat" kurallarının ayaklar altına alındığını söyleyen, Batılılaşma çabalarına karşı çıkan bir muhalefet çizgisi bulunmaktaydı. c) İttihat ve Terakki'ye karşı koyan, sürekli eleştiren bir başka grup da ayrılıkçı politikalar izleyen azınlıklardı. Ermeni, Rum, Bulgar ve Arap ulusçu hareketleri, İttihat ve Terakki'nin Osmanlılık bilinci yaratarak devleti kurtarmaya çalışan merkezîyetçi politikalarının karşısında yer alıyordu. d) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmeye çalıştığı bu yıllarda Avrupa'nın da neredeyse bir yüzyıldır süregelen statükosu da bozulmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması ciddi bir şekilde masa üzerine konulmuştu. İttihat ve Terakki'nin Osmanlı bilincini yaratmayı amaçlayan tutumu paylaşımından pay almayı bekleyen dış güçlerin, özellikle İngiltere'nin hoşuna gitmiyordu. Bu güçler İstanbul'da genç, dinamik, atılgan bir yönetimden ziyade Kâmil Paşa'da somutlaşan, büyük devletlerin dümen suyundan giden yorgun ve güçsüz bir hükümet görmeyi yeğliyorlardı.

1.2.2. Gazeteci Hasan Fehmi Suikastı

Meşrutiyet'in kısa süreli getirmiş olduğu özgür ortam sayesinde basın ve yayınlarda kendisine geniş bir hareket alanı bulmuştur. Hasan Fehmi Bey II. Abdülhamid'e saltanatı boyunca muhalif olan bir gazetecidir. Hatta bu muhalifliğinden dolayı yurt dışına kaçmış orada çalışmalarına devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra ise yurt dışında olan muhalif kesim gibi o da tekrar İstanbul'a gelmiştir. Hasan Fehmi Bey, Mevlânzâde Rıfat'ın Serbestî gazetesinde başyazarlık yaparak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve hükümetin politikalarını eleştirmiştir. 7 Nisan'da İttihatçılara sert eleştiriler yönelten Serbestî gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsü'nde faili meçhul bir cinayete kurban gitmesi tansiyonu bir anda yükseltti.⁴⁶ Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi ve öldürenlerin bulunamaması ya da bulunmak istenmemesi Osmanlı basınında büyük yankı uyandırmıştır.

Suikasttan sonra Volkan ve İkdâm gibi gazeteler İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni hedef alırken Hüseyin Cahit tarafından çıkartılan Tanin gazetesi

---

⁴⁶ Azmi Özcan, "Otuzbir Mart Vak'ası" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 34. Cilt, İstanbul, 2007, s. 10.

İttihatçıları savunan yazılar yayınlamıştır. Gazeteci Ali Kemal İkdâm gazetesinde ‘‘İlk Kurban’’ başlığıyla yazmış olduğu yazısında üstü kapalı bir şekilde cemiyeti şu satırlarla eleştirmiştir: Her gün bizi hususi mektuplarla alttan alta, gizlide gizliye müzakerelerin neticesinde yazdıkları, yolladıkları mektuplarla tehdit ettirenler nihayet ilk cinayetlerini yaptılar.⁴⁷ Cinayeti işleyenleri ağır bir şekilde eleştiren İkdâm 8 Nisan 1909 tarihindeki sayısında da Hasan Fehmi Bey’i kahraman olarak cinayeti işleyenlerinse hezimete uğrayacaklarını belirtmiştir.⁴⁸

Cemiyet’e muhalif olan Ahrar Fırkası’nın yayın organı olan Osmanlı gazetesi 8 Nisan 1909 tarihli sayısının ilk sayfasında Ömer Adil Bey tarafından kaleme alınan ‘‘Serbesti Matbuatının İlk Kurbanı Ömrünü Menfalarda Geçirmiş Evlad-ı Hürriyetten Hasan Fehmi Bey’in Ruhuna Fatiha’’⁴⁹ başlıklı yazıyla cinayeti işleyenlerin bulunup cezalarının verilmesini istemiş ve Hasan Fehmi’nin hayatını anlatmıştır.

Osmanlı basınındaki diğer gazetelere göre cemiyete daha yakın olan ve İttihatçıların bu olayla bir ilgisi olmadığını savunan Tanin gazetesi ise ‘‘İttihad ve Terakki Cemiyet Merkez-i Umûmîsi’nden Tanin Gazetesi Müdüriyetine’’ başlığıyla şu haberi yapmıştır: Öteden beri İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne muhalefet eden bazı gazetelerin dün yayınlanan nüshalarında Serbesti gazetesi sermuharriri Hasan Fehmi Bey’in katli hususundan cemiyetin sorumlu olduğu yönünde yazılar görülmüştür, İttihat ve Terakki Cemiyeti bu tür haberlerin red tehzibini lüzum görmüştür.⁵⁰ Ayrıca yine aynı tarihte Hüseyin Cahit Bey (Yalçın) tarafından kaleme alınan ‘‘Fırsattan İstifade’’⁵¹ başlıklı yazıdaysa cinayet kınanmış ama işlenen cinayetinde bir siyasi malzeme haline getirildiği belirtilmiştir.

Osmanlı basınının yayınlamış olduğu gazetelerden de anlaşılacağı üzere II. Meşrutiyet sonrasında da basın içerisinde ayrışmalar açık bir şekilde görülmektedir. Hasan Fehmi Bey’in başyazarlığını yaptığı Serbesti Gazetesi ‘‘Basın Özgürlüğünün İlk Kurbanı Hasan Fehmi Bey’in Ruhuna Fatiha’’ başlığıyla çıkmıştır.⁵²

⁴⁷ İkdâm (26 Mart 1325/8 Nisan 1909).

⁴⁸ İkdâm (26 Mart 1325/8 Nisan 1909).

⁴⁹ Osmanlı (26 Mart 1325/ 8 Nisan 1909).

⁵⁰ Tanin (27 Mart 1325/9 Nisan 1909).

⁵¹ Tanin (27 Mart 1325/9 Nisan 1909).

⁵² Erhan Afyoncu, **Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri**, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2021, s. 178.

Olayların hızlı bir şekilde büyümesine neden olan aktör ise Volkan gazetesinin kurucusu Derviş Vahdeti'dir. Gerek kurmuş olduğu gazete yoluyla gerekse kurmuş olduğu İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti vasıtasıyla olayların daha fazla büyümesini sağlamıştır. Yani bir nevi kendisine kışkırtıcı bir görev yüklenmiştir. Bunun en açık örneği ise gazetenin daha Hasan Fehmi Suikastı olmadan önce yaptığı yayınlarda da cemiyeti ve mevcut düzeni eleştiren yazılarıdır. Örneğin 22 Mart 1909 tarihli 81. sayısında yer alan "İttihad ve Terakki Cemiyeti" başlıklı yazısıdır. Asker bütün manasıyla asker olmalı. Askerlik için yaşamalı, askerlik için ölmeli. Yoksa Avrupa'da Frenkleşerek avdet etmiş dört tane sarhoş için askerlik ediyorsa ve onların vatanperveriz dediklerine inanıyorsa, vay bu milletin haline.⁵³ Dönemin şartlarına baktığımız zaman ordu ve siyaset iç içedir ve ordunun büyük çoğunluğu da İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubudur. Volkan gazetesi yayınlamış olduğu bu yazıyla da askeri kışkırtmak ve cemiyetin otoritesini sarsmak istemiştir.

1.2.3. İsyanın Başlaması

Prens Sabahaddin'in kurmuş olduğu Ahrar Fırkası dönemin aydın kesimi başta olmak üzere kitleler şeklinde destekçi toplamıştır. Ahrar'ın misyonu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli faaliyetlerine karşı gelmek ve hükümet işlerine karışmasını engellemektir. Derviş Vahdeti ise İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti aracılığıyla Ayasofya'da mevlid düzenleyerek güç gösterisi yapmıştır. İstanbul'da olaylar bu şekilde cereyan ederken "Meşrutiyetin İstanbul'daki bekçisi olan Avcı Taburlarının subayları Beyoğlu'nun gürültülü hayatına kapılarak askerleriyle yeteri kadar ilgili değildirler."⁵⁴ Cemiyete muhalif olan kesimlerin ayaklanma için arka planda veya açık bir şekilde tertipledikleri teşkilatlanmalar Rumi takvime göre 31 Mart 1325, Miladi takvime göre ise 13 Nisan 1909 tarihinde ayaklanmış ve isyan başlamıştır. "Şeriat diye başlayan isyan, mektepli subay öldürmekte karar kıldı. Ve tarihte büyük bir leke olarak kalacak hadiselere İstanbul birkaç gün feci bir sahne oldu."⁵⁵

⁵³ Volkan (1 Nisan 1324/22Mart 1909).

⁵⁴ Belen, a.g.e., s. 95.

⁵⁵ Hasan Amca, **Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İç Yüzü 1908-1918**, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Arba Araştırma Basım Yayın, İstanbul, 1989, s. 86.

Kazım Karabekir'in ise yaşanan olaylarla ilgili görüşleri şu şekildedir: İstanbul'da meşrutiyet aleyhtarlarının gerek sarayın gerekse dış düşmanlarımızın teşviki ile bir irtica yaparak meşrutiyet taraftarlarını boğmak isteyeceklerini hiçbir zaman düşüncemden uzak tutmadım.⁵⁶

İsyan ilk olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyeti koruması için İstanbul'a getirip yerleştirdiği Avcı Taburlarının ayaklanmasıyla başlamıştır. Taburun isyan arka planda da desteklenmesi sonucu başka taburlardan da destek görmüştür. Meclis-i Meb'ûsan önünde toplanan isyancıların padişaha bağlılıklarını dile getirerek sloganlar atmışlardır. Askerlerin istekleri şöyle özetlenebilirdi:⁵⁷ a) Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin azledilmesi. b) İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup milletvekillerinden Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Rahmi ve Talat beylerin uzaklaştırılması. c) Şer'i hükümlerin noksansız uygulanması. d) Alaylılardan açığa çıkarılarak mağdur edilenlerin işlerine yeniden alınmaları. e) Davranışlarından ötürü hiçbir neferin kılına dokunulmaması.

İsyancılar bu taleplerini sıralarken ‘‘dini kıyafetler giymiş çok sayıda adamın yanı sıra, devrim sonrasında ordu içinde yapılan reformlar nedeniyle açığa alınmış asker üniformalı alaylı subaylar da isyancı erlerin arasındaydı.’’⁵⁸ Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra askeriye içerisinde alaylı ve mektepli çekişmesi sıcak bir şekilde devam etmiş ve ordu içerisinde birçok kişi uzaklaştırılmıştır. Fakat orduyla irtibatı kesilmiş olan alaylıların isyan günü hazır bir şekilde meydana bulunmuş olması ayaklanmanın daha önceden tertiplendiğinin bir göstergesidir.

İsyancılar, mektepli subaylar ve cemiyete mensup birçok kişiyi öldürmüş, İstanbul'da yağma hareketlerinde bulunmuş ve cemiyete yakınlığıyla bilinen Tanin gazetesini yakmışlardır. Ayrıca Asâr-ı Tevfik Zırhlısı Kumandanı Ali Kabulî Bey isyancı Bahriye askerleri tarafından Yıldız Sarayı önünde öldürülmüştür. Üstelik yaşanan bu olaya II. Abdülhamid de şahit olmuştur. Bu olay sırasında birçok subay ve asker öldürülmesine rağmen Ali Kabulî Bey'in katlinin önemi ise padişahın bizzat önünde ve iradesi dışında olmuş olmasıdır.⁵⁹

⁵⁶ Kazım Karabekir **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Kronik Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2019, s. 337.

⁵⁷ Çavdar, **a.g.e.**, s. 51.

⁵⁸ Kansu, **a.g.e.**, s. 78.

⁵⁹ Sıddık Yıldız, ‘‘31 Mart İsyanı’ndan Bir Olay İncelemesi: Asâr-ı Tevfik Zırhlısı Kumandanı Ali Kabulî Bey’in Öldürülmesi’’, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2017, s 81.

İsyancıların büyük çapta vermiş olduğu zararlar sonucunda iş kabine değişikliğine kadar gitmiştir. Bunun sonucunda da Hüseyin Hilmi Paşa istifa etmiş, II. Abdülhamid ise olayın bir isyanla değil paşanın kendi isteğiyle istifa ettiği imajı oluşturmak için bir mazbata hazırlatmıştır. 15 Nisan tarihinde yayınlanan gazetelerde de yeni kabine hakkında hatt-ı hümâyûn bulunmaktadır.

Yeni kabinede yer alan isimler ise şunlardır:⁶⁰ Sadrazam: Tevfik Paşa, Şeyhülislam: Ziyaettin Efendi, Harbiye Nazırı: Ethem Paşa, Bahriye Nazırı: Emin Paşa, Hariciye Nezareti'ne ibkaen: Halil Hammade Paşa, Şûrâ-yı Devlet Riyasetine: Zihni Paşa, Adliye Nezareti'ne: Hasan Fehmi Paşa, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne ibkaen: Gabriel Noradunkyan Efendi, Maarif Nezareti'ne ibkaen: Abdurrahman Bey, Maliye Nezareti'ne: Tekaüt Sandığı Nazırı Nuri Bey. İsyancılar açıklanan bu kabineyi memnuniyetle karşılamış hatta sevinç gösterileri adı altında etrafa ateş açmışlardır.

Yaşanan bu olaya imparatorluğun basın organları kayıtsız kalmadığı gibi yurt dışı basını da seyirci kalmamıştır. Paris'te yayınlanan Le Temps gazetesi de bu karşı devrimci darbeye Ahrar Fırkası ile onun perde arkası liderlerinden Prens Sabahaddin'in sorumluluğunu daha ilk günden teslim etmişti.⁶¹ Süreç boyunca ise İkdam, Volkan ve Serbesti gazeteleri isyancıların sözcülüğünü üstlendiği gibi kışkırtıcı yazılara da imza atmışlardır. Hatta bu gazeteler padişahın da işlere ortak olması için yazılar kaleme almıştır. Volkan gazetesi "Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektub" başlıklı yazısı bunun en açık örneğidir. Bugün meşrutiyetimizi ref' etmek, Meclis-i Meb'ûsan-ı Osmani-yi kapatmak yed-i kudret-i şahanemizdedir. Zat-ı hazreti hilafetpenahileri hürriyet verilmez alınır diyenlere karşı: İşte almakta vermekte kudreti şahanem dahilinde olduğunu görünüz.⁶²

1.2.4. Hareket Ordusu'nun Kuruluşu ve İstanbul'a Gelmesi

İttihat ve Terakki yaşanan olayları kendilerine karşı başlatılan bir siyasi hareket olduğunu ve isyancıların anayasal düzene karşı olup tekrar mutlak monarşist sisteme geçmek istediklerini söylüyordu. İsyanı başlatan grup ve yayın organları ise mevcut düzenin ve anayasanın tehlikede olmadığını halka anlatmaya çalışıyordu.

⁶⁰ Karabekir, a.g.e., s. 335.

⁶¹ Kansu, a.g.e., s. 87.

⁶² Volkan (1 Nisan 1325/14 Nisan 1909).

Fakat daha teşkilatlı ve hızlı bir şekilde çalışan İttihatçılar hem isyancılara yakın basın organlarının taşrada dağıtılmasını engellemiş hem de halkın üzerinde etkili olabilmıştır.

Cemiyetin merkezi ve en aktif olduğu Selanik'te yapılan görüşmeler sonucu İstanbul'daki olaylara müdahale etme kararı alındı. Kısa zamanda hazırlanan askeri kuvvetin ismi "Hareket Ordusu" olarak kabul edildi. Bu askeri birliğin başı Harbiye Reisi Rahmi Bey'in kayınpederi Hüseyin Hüsnü Paşa olup yardımcısı da Mustafa Kemal Bey'di.⁶³ Hareket Ordusu düzenli bir kuvveti ama içerisinde gönüllü birlikler de bulunuyordu. Bu gönüllü birlikler arasında Rum, Arnavut, Bulgar ve Sırp da bulunuyordu. Selanik'ten gönderilecek tümen ve gönüllülerden oluşan birliklerin kumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, Erkânıharp Kolağası Mustafa Kemal, Edirne'den hareket edecek birliklerin kumandanı Mirliva Şevket Turgut Paşa, Erkânıharp Kolağası Kazım Karabekir olacak ve bu mürettep ordu Mahmud Şevket Paşa'nın emrinde bulunacaktı.⁶⁴ Erkânıharp Kolağası Mustafa Kemal'in teklifiyle Hareket Ordusu ismini alan kuvvetler Yeşilköy'e geldiği zaman cemiyetin beyin takımında yer alan Enver Bey ve Cemal Bey de Hareket Ordusu'na katılmıştır. Ayrıca Selanik'te yapılan plan gereği de Mahmud Şevket Paşa da Yeşilköy'e gelmiş ve ordunun başına geçmiştir.

Hareket Ordusu'nun Yeşilköy'e kadar gelmesi İstanbul'da bir panik havası oluşturmuştur. Burada bir karargâha benzer şekilde yerleşen ordu Meclis-i Meb'ûsan ve Âyan Meclisi ile toplantı yapmıştır. Ordu toplantıdan sonra İstanbul'u abluka altına alarak Beyoğlu'na kadar gelmiştir. Beyoğlu Kışlasında isyancılara liderlik yapan İtfaiye Birinci Alayı Birinci Taburu Birinci Bölüğü mülazım-ı sanisi Yusuf Ağa Hareket ordusuna karşı burada mücadele vermiş ama başarılı olamamış ve sonrasında da idam edilmiştir.⁶⁵ Ordu buradaki kuvvetleri sindirdikten sonra Miralay İsmail Bey'in komutasında bulunan Taşkışla'ya gelerek burada bulunan düzensiz kuvvetler de dağıtılmıştır. İsmail Bey'de Hareket Ordusu'na mukavemet ettiği için idam cezasına çarptırılanlar arasında yerini alacaktır.⁶⁶

---

⁶³ Bleda, **a.g.e.**, s. 67.

⁶⁴ Zekeriya Türkmen, "Hareket Ordusu", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 16. Cilt, İstanbul, 1997, s. 125.

⁶⁵ BOA. İrade Askeri (İ.AS.) 86/54, (04.06.1327/23.06.1909).

⁶⁶ BOA. İ.AS. 86/52, (19.06.1327/08.07.1909).

Kazım Karabekir Yıldız Sarayı'nın abluka altına alınmasını şu sözleriyle açıklamıştır: ‘‘ Bu aralık bir emir zabiti yeni emri getirdi. Bu emir Mahmut Şevket Paşa'nın imzasını havi idi. Muhteviyatı 14 Nisan'a Enver, Fethi (Okyar) ve Niyazi (Resneli) beylere bir kol verilerek yine fırkamız kumandasında Yıldız'ın işgali idi.’’⁶⁷ Mahmud Şevket Paşa komutasındaki ordunun İstanbul içerisindeki ilerleyişi karşısında imparatorluğun basını da tutum değiştirmiştir. Bunun en açık örneği ise Volkan ve İkdam gibi gazeteler mevcut hükümeti eleştiren ve Hareket Ordusunu öven yazılar neşretmiş olmasıdır. Necmeddin Sahir Sılan'ın İstanbul'da kontrolü ele alan Hareket Ordusu tanımını oldukça dikkat çekicidir. ‘‘Hareket Ordusu'nun hürriyeti, meşrutiyeti koruyucu hamleleri, vatansever duyguların uyanışını sağlayan söz ve fikir hürriyetini kanıtlayıcı bazı kararlara ve tedbirlere rağmen hürriyet sevgisini aşıl原因an ve milliyetçilik hislerini uyandıran ve hatta beni gazetecilik mesleğine yönelten yeni ve nurlu bir meşale, imanlı ve heyecanlı bir merhale teşkil etti.’’⁶⁸

1.2.5. İsyana Sonrası Yargulamalar

İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul'da kontrolü sağladıktan sonra isyana karışan ve isyanda sorumlu olarak gördüğü kişileri mahkemelere sevk etmiştir. Derviş Vahdeti, Prens Sabahaddin, bazı gazeteciler, Ahrar Fırkası ve İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti üyeleri başta olmak üzere yargulamalar başlamıştır. Derviş Vahdeti yapmış olduğu faaliyetlerin sonucunu ve İttihatçıların ona ne gözle baktığını bildiği için İstanbul'u terk etmiştir. Fakat çok uzun sürmeden yakalanmış ve divanı harpte yargılanmıştır. Görünüşte ‘‘Abdülhamid'e Açık Mektup’’ adlı makalesinden dolayı hakkında dava açılan Vahdeti, 31 Mart Vak'ası'nın müsebbibi olarak idama mahkûm edildi ve karar 19 Temmuz 1909'da uygulandı.⁶⁹

İstanbul'da isyan bastırılmış, olaylar durulmuş ve yargulamalar başlamıştır. Daha önce İttihatçıları dolaylı olarak da olsa destekleyen fakat sonraki süreçte farklı politikalar izleyen Prens Sabahaddin cemiyetin etkisini silmek için çalışmalar yapmıştır. ‘‘Prens Sabahaddin Bey Grubu, İttihat ve Terakki'ye karşı büyük bir

⁶⁷ Karabekir, a.g.e., s. 347.

⁶⁸ Necmeddin Sahir Sılan, **II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım**, Dün Bugün Yarın Yayınları, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Birinci Baskı, İstanbul, 2010, s. 19.

⁶⁹ Zekeriya Kurşun-Kemal Kahraman, ‘‘Derviş Vahdeti’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 9. Cilt İstanbul, 1994, s. 199.

siyasi mücadeleye girmiştir. Bu mücadele ilk olarak 31 Mart Olayı'nda kendini göstermiştir.''⁷⁰ Prens Sabahaddin ile Ahrar Fırkası da Derviş Vahdeti ve kurmuş olduğu İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti gibi 31 Mart Vak'ası'na karışmıştır. Bu sebeple Hareket Ordusu'nun duruma el koymasının ardından oluşturulan sıkıyönetim mahkemelerince tutuklanmıştır. Fakat Prens Sabahaddin Bey'in tutuklanmasına annesi Seniha Sultan'ın gönlü razı gelmemiş ve oğlunun kurtarılması için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca cemiyetin İstanbul Muhafızı Cemal Bey ve İstanbul İngiliz Büyükelçiliği'nin de çabalarıyla serbest bırakılmış ve yurt dışına çıkmıştır.

1.2.6. II. Abdülhamid'in Hal'i

31 Mart Vak'ası'nın arka planında Sultan II. Abdülhamid'in bir rolü olup olmadığı ve isyandan haberi olup olmadığı konuları günümüzde de halen tartışma konuları arasında yerini alır. Bu konu hakkında kesin bir kanaat belirtmek doğru olmayacaktır. Fakat elimizdeki kaynakları inceleyerek en doğru sonuçlara ulaşmak için değerlendirmeler yapmak daha faydalı olacaktır. II. Abdülhamid ayaklanmayı desteklemiş olsaydı açık bir şekilde ayaklanmaya desteğini gösterip olayların büyümesini sağlayabilirdi. İsyancılara kayıtsız bir şekilde kalmasını ise kendisi ve saltanatı için emin adımlar atmayı düşündüğünden dolayı şeklinde yorumlanabilir.

Cemiyetin padişahı tahttan indirmek için böyle bir olay tertiplediğine yönelik iddialar için de elle tutulur belgeler yoktur. II. Meşrutiyeti ilan ettiren kadroların düzeni koruması için İstanbul'a yerleştiği ve güvendiği Avcı Taburları'nın bu isyana ön ayak olması cemiyetin hadiseyle bir bağı olmadığını gösterir. İsyanın Ahrar Fırkası, belli gazeteler, cemiyetler, alaylı subaylar, meşrutiyet karşıtları ve İttihatçılar ile ters düşen Jön Türkler tarafından desteklendiği elimizdeki veriler tarafından güçlenmektedir. İttihat ve Terakki Kâtibi Umumisi Mithat Şükrü Bleda Bey, II. Abdülhamid'in yaşanan hadiselerle bir bağı olmadığını şu sözleriyle dile getirmiştir: "Bana kalırsa 31 Mart Vak'ası'nda Abdülhamid'in doğrudan doğruya rolü yoktu. Fakat hadise patladığı zaman ve sonra, kendi nüfuz ve kudreti hesabına bundan yararlanmayı düşünmüş ve programını yapmıştı muhakkak. Bu konuda Talât

---

⁷⁰ Nevzat Artuç-Abdurrahman Uzunlaşan, **Savaş Siyaset Cinayet İttihat ve Terakki Üzerine Yazılar**, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2022, s. 64.

da benim fikrime katılıyordu.”⁷¹ Cemiyetin önde gelen isimlerinden Mithat Şükrü Bey’in bu tutumu ve lider kadroda bulunan Talat Paşa’nın da onun gibi düşündüğünü söylemesi önemli bir husustur.

Sultan II. Abdülhamid’in yaşanan olaylardan sonra tahttan indirilmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Çünkü tahtta mevcut bir padişah varken Hareket Ordusu’nun olayları bastırmak için İstanbul’a yürümesi, 31 Mart sırasında ve öncesinde yaşanan olaylar artık İttihat ve Terakki Cemiyeti ile mevcut padişahın çalışmasını imkânsız kılıyordu. Bu nedenden dolayı durumu görüşmek üzere meclis toplanmıştır. 21 Nisan 1909 yani isyandan iki hafta sonra fetva emini Nuri Efendi meclis binasına çağrıldı ve Sadrazam Tevfik Paşa, Âyan Reisi Said Paşa, Meclis Reisi Ahmed Rıza Bey, Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi, nazırlar ve bazı ulemanın yaptıkları toplantıya katıldı.⁷²

Mecliste II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi için oylama yapılmış ve evet oyu verenlerin ayağa kalkması istenmiştir. Cemiyetin önde gelen isimlerinden olan Talat Bey ise ayağı kalkıp evet oyu vermeyenlere sınırlı bir şekilde bakıp oylarına etki etmiştir. Sultan Abdülhamid’in saltanatı boyunca en çok sadaret makamına getirdiği ve çokça iyiliği dokunduğu Said Paşa’nın olaylar yaşandığı sıradaki tutumunu Ali Fuad Türkgeldi şu şekilde ifade etmiştir: Âyan tarafından da bazı kalkmayanlar olduğunda Said Paşa kulağına eğilerek Efendim, biraz da bu tarafa baksanız demiştir.⁷³ Padişaha yakın bir devlet adamının bile böyle bir tutumda bulunması oldukça şaşırtılacak bir durumdur. Ayrıca hal kararı verilirken Said Paşa gibi ön plana çıkan Mahmud Şevket Paşa ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi askeri ve sivil paşalar II. Abdülhamid döneminde popüler olmuş ve önemli görevlerde bulunmuş devlet adamlarıdır.

Sonuç olarak meclis tarafından padişahın hal’ edilmesine karar verilmiştir. Mithat Paşa ve ekibinin anayasal bir devlet düzenine geçmek için önce Sultan Abdülaziz’i daha sonra ise V. Murad’ı tahttan indirip II. Abdülhamid’i tahta çıkarmasıyla başlayan süreç artık son bulmuştur. Abdülhamid’e saltanatının sona

---

⁷¹ Bleda, **a.g.e.**, s. 91

⁷² Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz 1 1888-1922** (Haz. Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 116.

⁷³ Ali Fuad Türkgeldi, **Görüp İşittiklerimiz**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, Ankara, 2010, s. 37.

geldiğini bildirmeye parlamento tarafından memur edilen heyette âyandan Arif Hikmet Paşa ve Aram Efendi, mebusandan Esad Toptani Paşa ve Emanuel Karasu Efendi yer almıştı.⁷⁴

Padişaha kararı bildirmeye giden heyet halen günümüzde de tartışma konularında kendisine yer bulmaktadır. Çünkü eş zamanlı olarak Mehmed Reşat'a tahta çıktığını bildiren heyet böyle kozmopolit değildir.

İmparatorluğun yeni padişahı Mehmed Reşad Kânûn-ı Esâsî başta olmak üzere birçok hususa bağlı kalacağına dair yemin ettikten sonra törenle tahta çıkmıştır. Biat merasimi sırasında hazır bulunan bando sözleri:⁷⁵

Biz ne idik ne olduk
Şimdi Hürriyet'i bulduk
Saye-i Cemiyet'te
Esaretten kurtulduk
Yaşasın Niyaziler, Enverler
Varolsun hamiyetli askerler

31 Mart Vak'ası'ndan sonra ülkede İttihatçıların gücü artmış, muhalifleri büyük bir darbe almıştır.⁷⁶ Yaşanan bu olaylardan sonra hal edilmiş padişah hakkında cemiyetin kâtibi umumisi Mithat Şükrü Bey'in ifadeleri önemlidir: "Tahttan indirilen Abdülhamid'in İstanbul'da kalması Merkez-i Umûmî tarafından münasip görülmemiş ve devamlı olarak göz hapsinde tutulması kararına varılmıştı."⁷⁷ Cemiyetin böyle bir karar almasının en büyük nedeni ise kuşkusuz Selanik'te İttihatçı kadroların fazla ve güçlü olmasıdır. Abdülhamid'in tahttan indirildikten sonra cemiyet tarafından hakaretlere uğraması ve olumsuz vaziyetlerle karşılaşmış olduğuna yönelik bilgiler de gerçeği ifade etmez. Çünkü cemiyet hal edilmiş olan padişahı tren istasyonunda törenle Selanik'e göndermiştir. Selanik'teki Alâtini Köşkü'ne sürgün edilen II. Abdülhamid'e 1000 lira aylık tahsisat ayrıldı.⁷⁸ Balkan harbine kadar Selanik'te ikamet eden II. Abdülhamid harp başlayınca

---

⁷⁴ Yalman, **a.g.e.**, s. 117.

⁷⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 53.

⁷⁶ Eraslan-Olgun, **a.g.e.**, s. 93.

⁷⁷ Bleda, **a.g.e.**, s. 68.

⁷⁸ Türkmen, **a.g.e.**, s. 126.

İstanbul'a Beylerbeyi Sarayı'na getirilmiştir ve burada da İttihatçıların sıkı göz hapsinde tutulmuştur.

II. Abdülhamid'in hal edilmesinden sonra ortaya çıkan önemli hususlardan bir tanesi de II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde benzer politikalar izleyen İttihatçılar ve Jön Türklerin 31 Mart Vak'ası sonrasında ayrışmaları olmuştur. Tabii olaylar bu denli netleşmeden gazeteci Hasan Fehmi Bey cinayetinde de Jön Türkler İttihatçıları sorumlu tutarak ayrışmanın ilk adımlarını atmıştı. "Aslında Jön Türklerdeki Abdülhamid husumeti, İttihatçılara nazaran daha sert ve eskidir. Jön Türklerin çoğu sürgün cezasına çarptırılmış ya da ülkeden kaçmak mecburiyetinde kalmışken İttihatçılar esas itibariyle Selanik, Manastır ve Edirne'de devletin emrinde vazifeli sivil-asker memurlardan oluşuyordu."⁷⁹ 31 Mart Vak'ası sonucunda da artık İttihatçılar hem Jön Türklerle hem de Abdülhamid ile net bir şekilde ayrılarak imparatorluğun son dönemecindeki birçok politikanın belirleyici unsuru olmuşlardır.

1.3. İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN DENETLEME İKTİDARI

Sultan III. Selim'in saltanatından itibaren imparatorlukta reformlar üst seviyeye çıkmıştır. Özellikle Tanzimat dönemi ve sonrasında köklü değişimler görülmüştür. Tabii ki bu ıslahat silsilesinde meşrutiyeti ilan ettiren unsurlar ve 31 Mart Vak'ası gibi durumlar imparatorluğun yapısında önemli izler bırakmıştır. İmparatorluk içerisinde yaşanan her gelişmenin yeni bir kazanım sağladığı açıkça görülmektedir. Örneğin II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla 1876 tarihinde ilan edilen I. Meşrutiyet yıllarında yaşananlarla yine kendi saltanatında ilan edilen ve ilanından kısa bir süre sonra tahttan inmesine neden olan 1908 II. Meşrutiyet dönemleri arasında büyük farklar bulunmaktadır. Çünkü I. Meşrutiyet yıllarında padişahın gücü meclisle yumuşatılmışken II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber mebuslar ve bakanlar meclise karşı sorumlu tutulmuştur. Kısacası bu dönemi mutlak monarşiden meşrutî monarşiye bir geçiş olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Böylece imparatorluğun bu evresinde bir meclis üstünlüğü ile karşı karşıya bulunmaktayız.

İmparatorluğun son evresinde geçilen meşrutiyet yönetimiyle Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve V. Mehmed'in (Reşad) saltanatı başlamıştır. İttihatçılar bu dönemde gerek devlet tecrübesinden yoksun gerekse bünyesinde

---

⁷⁹ Türkmen, a.g.e., s. 126.

nitelikli bürokrat kadroları bulundurmadığı için iktidara tam anlamıyla hâkim olamamıştır. Bu nedenle de kurulmuş olan kabineler üzerinde denetleyici yani kontrolcü bir tavır sergilemiştir. Tabii ki bu denetleme iktidarı süresince de dönem dönem baskıcı bir politika da izlemişlerdir. ‘‘Meşrutiyet’in ilânından sonra geçen bir yıllık süre içinde beş kabine değişikliği oldu. Sait Paşa (22 Temmuz – 4 Ağustos 1908), Kâmil Paşa (5 Ağustos 1908 – 14 Şubat 1909), Hüseyin Hilmi Paşa (14 Şubat – 13 Nisan 1909), Tevfik Paşa (14 Nisan – 5 Mayıs 1909), Hüseyin Hilmi Paşa (5 Mayıs – 25 Aralık 1909).’’⁸⁰

İttihatçılar ise Bâb-ı Âli Baskını’na kadar kendi kadrolarından oluşan bir iktidar kuramamıştır. Fakat 1909-1912 tarihleri arasından geçen denetleme iktidarında siyasi, sosyal ve askeri konular başta olmak üzere birçok konuda kanunlar çıkartmayı başaramışlardır. Cemiyetin bu süreçte attığı en büyük adım ise Kânûn-ı Esâsî’yi yenilemek olmuştur. Yaşanan bu durumlarında açıkça bize gösterdiği üzere kurulmuş olan kabinelerin içerisinde İttihatçılar kadrolar ağırlıkta olmamasına rağmen cemiyet elindeki güç sayesinde köklü ve önemli değişimlere öncülük etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ‘‘Meclis-i Meb‘ûsan’ın yeniden toplandığı tarihe kadar tadrîcen azalma temayülü göstermekle birlikte her türlü siyasî ve içtimaî gelişmeye müdahale ve bir anlamda bir ‘‘comité de salut public’’⁸¹ gibi hareket etti.’’⁸²

1.3.1. Siyasi Müsteşarlık Sistemi

Cemiyet II. Meşrutiyet’i ilan ettiren kadroları içerisinde barındırmasına rağmen gölge bir kabine rolü üstlenmiştir. İttihatçılar, temelde tutucuydular ve var olan hükümet mekanizmasını yıkmak niyetinde değildiler.⁸³ Bu nedenle de meşrutiyetin savunucusu ve bekçisi olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir. Fakat 31 Mart Vak’ası sonrası yönetimde aktif olabilmek için birtakım adımlar atmıştır. Bu adımların en önemlilerinden biri de siyasi müsteşarlık sistemi olmuştur. Siyasi müsteşarlık sistemiyle planlanan ise İttihatçı kadrolar nezaretler başta olmak üzere

---

⁸⁰ Belen, a.g.e., s. 112.

⁸¹ Kamu Selamet Komitesi

⁸² M. Şükrü Hanioglu, ‘‘İttihat ve Terakki Cemiyeti’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 23. Cilt, İstanbul, 2001, s. 481.

⁸³ Ahmad, a.g.e., s. 72.

devlet kadrolarında görev almaya başlayacak ve böylece de devlet yönetme tecrübesi kazanarak eski devlet ricalinin yerine İttihatçı kadrolar getirilecektir.

31 Mart Vak'ası devlet işlerinin cemiyetin istediği gibi gitmediğinin acı bir tecrübesi olmuştur. Toyluk ve tecrübesizliklerini bürokraside müsteşar olarak geçirecekleri iki yılda attıktan sonra nazır olarak atandıklarında daha başarılı olacaklarını düşünen Ahmed Rıza Bey bu fikri ortaya atmıştır.⁸⁴ Siyasi müsteşarlık fikri dönemin sadrazamı Hüseyin Hilmi Paşa ve 31 Mart Vak'ası'nın başaktörlerinden Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa'ya aktarılmıştır. Fakat her iki isimde olumsuz bir yaklaşım sergilemişlerdir. Ordu içerisinde önemli bir isim olan Mahmud Şevket Paşa ise bu konuyu toyluk olarak görmüştür. Cemiyete yakın bir ismin ve cemiyet tarafından sadaret makamına getirilmiş bir ismin bu fikri benimsememiş olması ileride İttihatçıların ana kadrosu ve bu isimler arasında ayrışmalar olacağına habercisi olmuştur.

İttihatçılar, 31 Mart Vak'ası sonrası sarsılan otoritelerini yeniden tesis etmek amacıyla bu sisteme geçmek istemiştir. Bakanların yanında birer "siyasal danışman" (siyasî müsteşarlık) yerleştirilmesi isteniyordu.⁸⁵ Buradaki amaç devlet yönetme deneyimi olmayanların bakanlar kuruluna katılmasıyla tecrübe kazanması ve devlet kadroları için yeni kişiler yetiştirmektir. Fakat cemiyet, mevcut hükümete kabul ettirebilmek için mebuslar yani meclis ve hükümet arasında koordineli ve sağlıklı çalışılması adına siyasi müsteşarlık sistemine geçilmesi gerekiyor şeklinde bir savunma yapmışlardır. İttihatçı kadrolar sisteme geçiş için aynı zamanda cemiyetin içinde biri olan ve cemiyeti savunan yazılar yayınlayan Hüseyin Cahit Bey (Yalçın)'dan da yardım alarak basın yolunu da kullanmışlardır.

Hüseyin Cahit Bey Tanin gazetesinde kaleme aldığı "Müsteşarlık Meselesi" başlıklı yazısıyla siyasi müsteşarlık sistemine geçişi savunmuş ve müsteşar olacak kişilerin de tecrübe kazanmasının sonucunda Meclis-i Meb'ûsan'ın güçleneceğini aktarmıştır.⁸⁶ Bu konu hakkında cemiyete muhalif gazetelerde yazılar yayınlamıştır. Örneğin Tasvîr-i Efkâr gazetesinde Ebuziya'nın kaleme almış olduğu "Müsteşarlık

---

⁸⁴ Abdulhamit Kırmızı, **Avlonyalı Ferid Paşa Bir Ömür Devlet**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014, s. 413.

⁸⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (Haz. Rauf Mutluay), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s. 127.

⁸⁶ Tanin (6 Mayıs 1325/19 Mayıs 1909).

Meselesi’’ başlıklı yazıda siyasi müsteşarlık sistemine geçiş yapılırsa hükümet ve meclis arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkacağını belirtmiş ve göreve gelen müsteşarların mevcut kabineyle sorunlar yaşayabileceğini söyleyerek sisteme geçilmemesi gerektiğini savunmuştur.⁸⁷

Hüseyin Hilmi Paşa siyasi müsteşarlık sistemine ne kadar karşı çıkmış olursa olsun cemiyetin baskısına dayanamayarak konuyu meclis gündemine getirmiştir. Fakat Kânûn-ı Esâsî bu sisteme geçişin önünü kesiyordu. Çünkü anayasanın 67. maddesine göre mebusların nazırlık makamına seçilmesinde hiçbir engel yokken devlet memurlarının hem mevcut işini hem de nazırlık vazifesini yürütmesi engelleniyordu. Kânûn-ı Esâsî’nin 67. maddesi açıkça şunu söylemektedir: Heyet-i Mebusan azalığı ile hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez. Fakat vükeladan, intihab olunanların azalığı mücazdır ve sair memurinden biri mebusluğa intihab olunur ise kabul edip etmemek yed-i ihtiyarındadır. Fakat kabul ettiği halde memuriyetinden infisal eder.⁸⁸

Cemiyet durumun farkında olduğu için maddenin değişmesi için çalışmaları başlatmıştır. 14 Temmuz 1909 tarihinde ise Hüseyin Hilmi Paşa’nın vermiş olduğu yasa teklifi Meclis-i Meb’ûsan’da görüşülmeye başlanmıştır. Paşa’nın vermiş olduğu teklif ise şöyledir: Heyet-i Mebusan azalığı ile hükümet memuriyeti, bir zat uhdesinde içtima edemez. Fakat vükelâlıkla, mebusluk içtima edebildiği gibi Meclis-i Meb’ûsan azaları, mebusluğu muhafaza etmek üzere Vükelâ Müsteşarlığını deruhde edebilirler. Mebusandan tayin olunan müsteşarlar elyevm devairde müstahdem bulunan müsteşarların selâhiyeti kanuniyelerini tamamiyle haiz olup, reye iştirak etmek üzere Meclis-i Vükelâ müzakeratında dahi hazır bulunurlar. Vesair memurinden biri mebusluğa intihap olunursa, kabul edip etmemek yedi ihtiyarındadır. Kabul ettiği halde, memuriyetinden infisal eder.⁸⁹

Meclise gelen yasa teklifi mebuslar arasında hararetle bir şekilde tartışmaya neden olmuştur. Yasa teklifini destekleyenler ve desteklemeyenler olarak ayrışmalar açıkça görülmüştür. Örneğin yasanın kabul edilmesini isteyenler işlevsel bir hükümet

---

⁸⁷ Tasvîr-i Efkâr (22 Mayıs 1325/4 Haziran 1909).

⁸⁸ Suna Kili – A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 38.

⁸⁹ MMZC. (1 Haziran 1325/14 Temmuz 1909), C.4., D.1., Sİ.1., İ.92., s. 357.

kurulacağını ve yeni katılacak müsteşarlar sayesinde meclisin daha aktif çalışacağını iddia etmişlerdir. Yasa teklifini olumsuz görüp desteklemeyen mebuslarsa sistemin Avrupa’da da uygulandığını ama imparatorlukta uygulamasının aynı şekilde olmadığını ve müsteşarların aynı anda iki işte başarılı olamayacaklarını dile getirerek 67. maddenin değişmemesini savunmuşlardır. Bazı mebusları açıkça yasayı desteklememesini İttihatçıların iktidar üzerindeki gücünü arttıracığından dolayı çekinmişlerdir yorumunu yapmak hiç de yanlış olmayacaktır. Halbuki cemiyetin yasa teklifini kabul ettirecek kadar mebusu olmasına rağmen olayların büyümüş olmasını da cemiyet içerisinde söz sahibi olan ve siyasi müsteşarlık fikrini benimsemeyen Mahmud Şevket Paşa’nın cemiyet içerisindeki muhalefetinin etkili olduğunu görmekteyiz.

İttihat ve Terakki’nin isteğiyle Meclis-i Meb’ûsan’a sunulan yasa teklifi çoğunluk sağlanamadığı için kabul edilmemiş ve bu durumda cemiyet içindeki ayrışmalara daha da belirgin hale getirmiştir. Cemiyet iktidarda kendi içlerinde adam bulunduramamanın daha kötü sonuçlara yol açacağı düşüncesiyle iktidara ortak olmaktan vazgeçmemişlerdir. Bunun üzerine Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’dan kabinesinde değişiklik talebende bulunulmuş fakat Paşa bu durumu kabul etmediği gibi bir de Mahmud Şevket Paşa’nın desteğini alarak Dahiliye Nazırı görevine Ferit Paşa’yı getirmiştir. “Karşı atağa geçen İTC, kabine kontrolünü kaybetmemek için Talat Bey’i Dâhiliye Nezaretine, Cavit Bey’i de Maliye Nezareti’ne getirdi. Mahmut Şevket Paşa’ya yakınlığıyla bilinen Nafia Nazırı Gabriel Noradunkyan istifa ettirildi, yerine İttihatçılığıyla bilinen Hallaçyan getirildi. Cemiyet, bu tutumuyla bir nevi Mahmut Şevket Paşa’yı cezalandırdı.”⁹⁰ Cemiyetin yapmış olduğu bu hamleler sonucunda Talat ve Cavit Beyler kabineye gerçek anlamda giren ilk İttihatçılar olmuş ve kabine üzerindeki İttihatçı etkisi artmıştır.

Siyasi müsteşarlık meselesinden dolayı arası bozulan Hüseyin Hilmi Paşa ve cemiyet bu gelişmelerden sonra beraber çalışmaya devam etmiş ve ilişkiler düzelmiştir. Ancak, bu ilişkiler uzun soluklu olmadı, özellikle İngiliz Lynch Şirketi’nin Osmanlı Devleti’ne devredilmesini içeren anlaşmanın meclis onayı

---

⁹⁰ Baran Hocaoğlu, **II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri 1908-1913**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 156.

alınmadan imzalanması, anlaşmazlıkları tekrar gün yüzüne çıkardı.⁹¹ Cemiyetin itirazı üzerine konu meclise taşınmış ama cemiyet içerisinde birliktelik bulunmadığından dolayı Hüseyin Hilmi Paşa güvenoyu almış ve bu başarısıyla İttihatçılara bir nevi gözdağı vermiştir. Bir süre ‘İspirto Kanunu’ sorunu, iki taraf açısından yolun sonu oldu; bu durum mecliste sert tartışmaların yaşanmasına, nihayet hükümetin de yıpranmasına yol açtı.⁹² Sadrazam ve cemiyet arasında artık sürdürülebilir bir bağın kalmaması sonucunda da İttihatçılar Hüseyin Hilmi Paşa’nın istifasını istemiştir. Bütçeyi ve diğer kanunları meclisten geçirmeyen Hüseyin Hilmi Paşa yedi ay yirmi dört gün sonra istifa etmek zorunda kaldı (28 Aralık 1909).⁹³

İttihat ve Terakki meşrutiyeti ilan ettirecek güce sahip kadroları bünyesinde bulundurmuş olsa da iktidara geliş süreçleri oldukça sancılı olmuştur. Tabii ki cemiyetin böyle bir durum içerisinde olmasının en büyük nedenleri cemiyet içerisinde devlet işlerinden anlayan nitelikli kadroların yer almayışı ve cemiyet içerisindeki kutuplaşmaların had safhada olmasıdır. Fakat şu durumda unutulmaması gerekir: İttihat ve Terakki kadroları tümüyle iktidarı ele geçirememiş olsa da imparatorluğun sadrazamını istifa ettirebilecek güce sahiplerdir.

1.3.2. Yeni Çıkarılan Kanunlar

1909 tarihinde II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle daha özgürlükçü bir ortam doğmuştur. Fakat yaşanan 31 Mart Vak’ası’ndan dolayı cemiyet hükümete daha merkeziyetçi bir yapı, hürriyetin ilanı ile elde edilen özgürlükleri kısmen de olsa sınırlamak ve imparatorluk sınırlarında Osmanlılık fikir akımını yayabilmek için meclis yoluyla yeni kanunlar çıkartmıştır. Böylelikle, birkaç ay gibi kısa bir sürede, ‘Serseriler ve Zanlı Kişilerle İlgili Kanun’⁹⁴, ‘Kamu Toplantıları Kanunu’⁹⁵, ‘Basın ve Yayın Kuruluşları Kanunları’⁹⁶, ‘Grevler Kanunu’⁹⁷, ‘Müslüman

---

⁹¹ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 157.

⁹² Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 157.

⁹³ Mahir Aydın, ‘Hüseyin Hilmi Paşa’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 18. Cilt, İstanbul, 1998, s. 551.

⁹⁴ Takvîm-i Vekâyi (1 Mayıs 1325/14 Mayıs 1909).

⁹⁵ Takvîm-i Vekâyi (4 Mayıs 1325/17 Haziran 1909).

⁹⁶ Takvîm-i Vekâyi (18 Temmuz 1325/31 Temmuz 1909).

⁹⁷ Takvîm-i Vekâyi (2 Ağustos 1325/15 Ağustos 1909).

Olmayan Vatandaşları Askere Alınmasıyla İlgili Kanun’’⁹⁸, ‘‘Cemiyetler Kanunu’’⁹⁹ ve ‘‘Eşkîyalık ve Fesatçılığın Önlenmesiyle İlgili Kanun’’ meclisten geçiyordu.¹⁰⁰

İttihat ve Terakki iktidar denetimini biraz daha elinde tutabilmek adına çıkartmış olduğu bu kanunlar sayesinde hukuk kurallarına aykırı olan kişisel faaliyetleri kısıtlamış, protestoları ve toplantıları devletin kontrolüne almıştır. Çünkü çıkartılmış olan kanunun vermiş olduğu güç sayesinde kitlelerin planlamış olduğu gösterilerin hükümete yer, tarih, saat ve toplantıyı tertipleyen kişilerin bilgilerinin bulunduğu yazılı bir metin vermesi gerekmektedir. Cemiyet, Sultan II. Abdülhamid dönemindeki gibi basına tam anlamıyla bir sansür uygulamamış ama gazete ve dergi gibi kamuoyunu etkileyen organları dönem dönem kısıtlamıştır. Avrupa’da özellikle Sanayi İnkılabı sonrası ortaya çıkmış olan işçi sınıfı hareketleri hükümetlerin uğraşmış olduğu bir problem haline gelmiştir.

Sanayileşmesini tam anlamıyla tamamlayamayan ama bu yönde önemli adımlar atan Osmanlı İmparatorluğu’nda da işçi hareketlerinin görülmesi beklenen bir durumdur. Bu nedenden dolayı İttihatçılar da hükümet karşıtı çıkabilecek işçi sınıfı ayaklanmalarına karşı kanun yaparak hükümeti güvenceye alabilmeyi hedeflemiştir. Eşkîyalık faaliyetlerinin önüne geçilmesi için çıkarılan kanun imparatorluk coğrafyası için önemli bir atılım olmuştur. Fransız İhtilali sonucu dünyaya yayılmış olan milliyetçilik fikri çok uluslu yapılardan oluşan imparatorlukları bir dağılma sürecine itmiştir. Bu durumun önüne geçilmesi çıkartılan kanunla imparatorluğun Balkan topraklarında özellikle Yunan ve Bulgar çetelerin ayrılıkçı hareketlerinin engellenmesi hedeflenmiştir Yine Doğu Anadolu’da bulunan ve devlete baş kaldıran Ermenilerin de silahsızlandırılması bu kanun yoluyla sağlanmak istenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda gayrimüslim tebaa bir nevi güvenlik vergisi olan cizye vergisini ödeyerek askerlik mesleğinden muaf tutuluyorlardı. Fakat 1839 tarihinde Sultan Abdülmecit döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı’yla imparatorluğun politikası Osmanlılık haline gelmiş ve bunun bir neticesi olarak da gayrimüslimlere askere gitme zorunluluğu getirilmiştir. İmparatorluğun bu isteği

⁹⁸ Takvîm-i Vekâyi (29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909).

⁹⁹ Takvîm-i Vekâyi (10 Ağustos 1325/23 Ağustos 1909).

¹⁰⁰ Ahmad, a.g.e., s. 84-85.

gayrimüslim tebaa tarafından hoş karşılanmadığı gibi birtakım sonuçları da beraberinde getirmiştir. Çünkü daha önce askerlik vazifesi yapmayan ve ticaretle uğraşan azınlıklar bu hayat tarzlarını değiştirmek istemedikleri gibi bir mozaigi andıran Osmanlı tebaasını bütün dünyada yayılan milliyetçilik fikir akımından sonra bir vatan kavramı etrafında birleştirmek oldukça zordur. Ayrıca yüzyıllardır bir arada yaşayan Türkler ve azınlıklar aynı ideali de paylaşmamışlardır. 1857’de çıkarılan bir kanunla gayrimüslimlerin askerlik hizmetine karşılık “bedel-i askerî” adlı bir vergi ödemeleri kabul edildi.¹⁰¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin büyük bir çoğunluğu askeri kadrolardan oluşmaktadır. Hürriyeti ilan ettiren bu kadrolar Türklerin hayat şartlarının uzun süren savaşlar ve askerlik vazifesinden dolayı azınlıklara göre sosyal ve ekonomik olarak daha kötü olduğunu ve azınlıkların daha refah bir hayat sürdürdüklerini tespit ederek tekrar askerliği imparatorluğun bütün tebaasına zorunlu hale getirmiştir.

Edirne Mebusu Talat Bey, siyasal ve ırksal bir temele dayanan cemiyetlerin düzenlenmesi amacıyla 4 Nisan 1909 tarihinde Meclis-i Meb’ûsan’a bir tasarı sunmuştur. Bu tasarıda yer alan hususlara mevcut cemiyetler ve yeni açılacak olan cemiyetlerde uymak zorundaydı. 31 Mart Vak’ası’nı bastıran Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa’da bu tasarının onaylanması için destek vermiştir. Cemiyetler Kanunu Türkiye’de cemiyetler üzerine çıkarılmış olan ilk kanundur. 16 Ağustos 1909 tarihinde çıkartılmış birinci bölüm 16 maddeden oluşurken, ikinci bölüm 3 maddeden oluşmuş ve toplam 19 maddeyi bünyesinde barındıran cemiyetler kanunu yasallaşmıştır. Fakat maddeler meclise sunulduğunda tartışmalar yaşanmıştır.

Cemiyetler Kanunu’nun birinci bölümün ilk maddesinde “Cemiyet eşhası müteaddide tarafından malumat veya mesailerini sureti daime de bittevhid mukassemi rebihden gayri bir maksatla teşkil edilen heyettir.”¹⁰² Bu maddeyle cemiyetin tanımı açık bir şekilde yapılmış ve kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak nitelendirilmiştir. İkinci maddede “Cemiyet teşkili, evvelce ruhsat istihsaline menut değildi. Şu kadar ki, teessüsünü müteakib altıncı maddeye tevfiat behemehal

---

¹⁰¹ Ufuk Gülsoy, “Islahat Fermanı” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 19. Cilt, İstanbul, 1999, s. 189.

¹⁰² MMZC. (13 Haziran 1325/26 Haziran 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.101., s. 21.

hükûmete ihbar edilmesi lazımdır.”¹⁰³ İmparatorluk coğrafyasından bir cemiyetin kurulduktan sonra altıncı¹⁰⁴ maddeye uygun olarak hükûmete bildirilmesi ve kuruluş aşamasında bir ruhsata sahip olması gerekmediği açıklanmıştır. Üçüncü madde de ise ‘‘Ahkâm-ı kavanine ve adabı umumiyeye mugayir bir esası gayrı meşrûa veya asayişî memleket ve tamamîyet-i mülkiye-i devleti ihlâl ve şekli hâzırî hükûmeti tağyîr ve anâsırı muhtelif-e-i Osmaniye’yi siyasetten tefrik maksadına müstenit olmak üzere cemiyetler teşkili caiz değildir.”¹⁰⁵ Bu maddeyle de Osmanlı Devleti’nin düzenini ve hükûmetin şeklini bozacak cemiyetler yasaklanmıştır.

Osmanlı mebusları meclise gelen maddeleri tartışırken tasarıyı destekleyenler imparatorluk içerisinde serbest bir şekilde cemiyet kurulmaması gerektiğini ve bir denetlemeye tabii tutulması gerektiğini savunurken özellikle gayrimüslim mebuslar milliyetçilik temeli olmadan cemiyet kurulamayacağını bu nedenle bu tasarıyı desteklemediklerini dile getirmişlerdir.¹⁰⁶ İttihat ve Terakki kendi güçlerine ortak olabilecek her türlü organı engelleyebilmek için yapmış olduğu baskılar neticesinde cemiyetler kanununu Meclis-i Meb’ûsan’na kabul ettirmeyi başarmıştır. Böylece Ahrar Fırkası ve İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti gibi İttihatçılara muhalif olan kuruluşlar kapatılmıştır.

İttihat ve Terakki imparatorluğa yeni bir düzen getirmeye çalışırken meşrutiyeti ilan ettirmek için mücadele ettiği ve başarılı olduğu II. Abdülhamid’in

¹⁰³ MMZC. (13 Haziran 1325/26 Haziran 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.101., s. 21.

¹⁰⁴ Altıncı madde: Hafî cemiyetler teşkili kat’iyen memnudur. Binaenaleyh bir cemiyet tesis edilir edilmez eğer merkezi idaresi Dersaadet’te ise Dahiliye Nezareti’ne ve taşrada ise mahallin en büyük mülkiye memuruna cemiyetin unvan ve maksadını ve merkezi idaresini ve umuru idare ile mükellef olacakların isim ve sıfat ve mahallî ikâmetlerini mübeyyin cemiyetin müessisleri tarafından mahtum ve mumzâ bir beyanname ita olunacak ve buna mukabil bir ilmühaber verilecektir. İş bu beyannameye, cemiyetin nizamnamei esasisinden iki nüshası cemiyetin mührü resmîsiyle musaddak olarak rappedilecektir. İlmühaber ahzından sonra keyfiyet müessisleri tarafından ilân olunacaktır. Cemiyetler gerek nizamnamei esasî ve gerek heyeti idare ve mahallî ikâmetlerince icra eyledildikleri tâdilât ve tebeddülâtı derhal hükûmete bildirmeye mecburdurlar. İş bu tâdilât ve tebeddülâtın şahsî sâlîse karşı hükmü ancak hükûmete ihbarî gününden muteber olur. İş bu tâdilât ve tebeddülât bir defteri mahsusa kaydolunacak ve defter-i mezkûr ciheti adliye ve mülkiyeden her ne zaman talep edilirse ibraz kılınacaktır. MMZC. (13 Haziran 1325/26 Haziran 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.101., s. 28.

¹⁰⁵ MMZC. (13 Haziran 1325/26 Haziran 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.101., s. 26.

¹⁰⁶ Cemiyetler Kanunu için Meclis-i Meb’ûsan’da yapılan görüşmeler ve kanun maddeleri için bkz: MMZC. (13 Haziran 1325/26 Haziran 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.101., MMZC. (6 Haziran 1325/19 Haziran 1909), C.4., D.1, Sİ.1., İ.96. MMZC. (16 Haziran 1325/29 Haziran 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.103. MMZC. (22 Haziran 1325/5 Temmuz 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.106. MMZC. (6 Temmuz 1325/19 Temmuz 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.114. MMZC. (9 Temmuz 1325/22 Temmuz 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.117. MMZC. (14 Temmuz 1325/27 Temmuz 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.119. MMZC. (26 Temmuz 1325/8 Ağustos 1909), C.6., D.1., Sİ.1., İ.127.

eski kadrolarını da tasfiye etmek istemişlerdir. Çünkü askeriye den sivil alanlara kadar birçok kademede yaşlı, yeterli düzeyde olmayan ve liyakatsiz kişiler bulunmaktadır. 2 Temmuz 1909 tarihinde çıkartılan ‘‘Tahdid-i Sinn Kanunu’’ ile rütbe terfilerine yaş sınırı getirilmiş, ordunun yaş ortalaması gençleştirilmiştir. Ayrıca emekliye ayrılan askerlerin maaşları emeklilik nizamnamesiyle belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Fakat kanunda emekliye sevk edilmiş olan bu subaylarla ilgili önemli bir husus vardır. Harbiye Nezareti’nin hazırlamış olduğu tezkerede emekliye ayrılan subayların devletin savaşa girmesi halinde ihtiyat zabiti olarak tekrar orduda görev alacakları belirtilmiştir.¹⁰⁷

Askeri alanda yapılan bir başka kanun ise 7 Ağustos 1909 tarihinde uygulanmaya başlanan ‘‘Tasfiye-i Rütbe-i Askeriyye Lâyiha-i Kanunniyyesidir.’’ Bu kanunla hafiyelik yapmış subayların orduda kalamayacakları ve ancak başka geçim kaynağı yoksa ailesine bir maaş verilmesi esasını getiriyordu.¹⁰⁸ Ayrıca özellikle Sultan II. Abdülhamid’in mutlak monarşisinde kendisine yakın alaylı subayların almış olduğu devlet nişanlarının ve sırasız terfilerin düzenlenmesi için çıkartılmış bir kanundur. Rütbe terfi sistemi ise bir düzene koyularak mektepli subayların okuldan mezun oluş tarihi, alaylı subayların ise askerlik vazifesine başladıkları tarih esasa alınarak sistemleştirilmiştir. Hatta Mahmud Şevket Paşa bile bir rütbe kaybederek, omuzundaki yıldızlardan birini kendi eliyle sökmüştü.¹⁰⁹ Fakat şu da bir gerçektir ki Mahmud Şevket Paşa gibi bir asker rütbe kaybetmesi nedeniyle otoritesini kaybetmemiştir. Bu kanundan özellikle ister alaylı ister mektepli, yüksek rütbeli subayların etkilendikleri tahmin edilebilir.¹¹⁰

‘‘Askeri Tekaüd ve İstifa Kanunnamesi’’¹¹¹ ile orduda görev almış subayların sosyal güvenlik hakları teminat altına alınmıştır. Kanun dört kısım ve altmış bir maddeden oluşmaktadır.¹¹² Subaylar ve askeri hizmetlerde bulunan sağlık

¹⁰⁷ MMZC. (16 Haziran 1325/29 Haziran 1909), C.5., D.1., S.1., İ.103., s. 61.

¹⁰⁸ Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 1980, s. 147.

¹⁰⁹ Ahmet Turan Alkan, **II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992, s. 118.

¹¹⁰ Akşin, **a.g.e.**, s. 147.

¹¹¹ Bkz: MMZC. (23 Temmuz 1325/5 Ağustos 1909), C.6., D.1., S.1., İ.125.

¹¹² Ali Kemal Nurdoğan, ‘‘Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Modern Sosyal Güvenlik Sistemine Geçiş Çalışmaları Kapsamında Şehit Yakınları ve Malul Askerlere Yönelik Yapılan Düzenlemeler ve Millî Mücadeleye Etkisi’’, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı: Özel Sayı 1, 2020, s. 34.

çalışanlarına ve yakınlarına verilecek olan emekli maaşı bu kanuna göre belirlenmiştir. Meclis-i Meb'ûsan'da kanunun kabulü için yapılan müzakerelerde verilecek olan emekli maaşının 6000 kuruş ya da 7500 kuruş olması için yapılan oylama sonucunda 89 kişi katılım sağlamış ve 34 ret, 55 kabul oyu çıkararak 7500 kuruş tahsis edilmesi kabul edilmiştir.¹¹³

Cemiyet askeri alanda çıkarmış olduğu bu kanunları meclis onayına sunarken yine aynı tarihlerde Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Ordusu Teşkilât-ı Esâsî Nizamnamesi üzerine çalışmalar yapmış ve 9 Temmuz 1910 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre Osmanlı ordusunun yapısında ve komuta zincirinde köklü değişikliklere gidilerek imparatorluğun bölgesel ordu komutanlık sistemi terk edilip yerine ordu müfettişlikleri kurulmuştur. İttihatçıların özellikle askeri alanlarda çıkarmış olduğu bu kanunların arka planında cemiyetin askeri lideri olarak ön plana çıkan Enver Bey'in katkıları unutulmamalıdır.

1.3.3. Kânûn-ı Esâsî'de Yapılan Değişiklikler

Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilip yerine veliaht Mehmed Reşad (V. Mehmed)'in padişah ilan edilmesi sonucunda imparatorluğun siyasi iktidar anlayışı değişmiştir. Çünkü yaşanan bu köklü değişimin temel nedeni meşrutiyetin ilan edilmesidir. Anayasal monarşi yönetim tarzı II. Abdülhamid gibi mutlak monarkların kolay kolay kabul edebileceği bir yönetim anlayışı değildir. 1876 I. Meşrutiyet ve 1909 II. Meşrutiyet dönemlerinde yürürlükte olan Kânûn-ı Esâsî arasında büyük değişimler bulunmaktadır. Bunun en önemli örneği ise 1876 tarihindeki meclis ve kabine padişah odaklıyken 1909 tarihinde millet odaklı bir kimlik kazanmıştır. Böyle bir değişikliğe gidilmesinin en önemli sebebi ise 1876 tarihinde yürürlüğe giren Kânûn-ı Esâsî meşrutiyet yönetim biçimiyle uyuşmamış olmasıdır. İktidara tam olarak hâkim olamamış olan İttihat ve Terakki meşrutiyetin ruhuna uygun değişiklikleri anayasada yapmıştır.

Meşrutiyetin ilanı ile yürürlüğe giren Kânûn-ı Esâsî Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yazılı anayasasıdır. 1876 anayasası, 119 maddeden oluşan

---

¹¹³ MMZC. (23 Temmuz 1325/5 Ağustos 1909), C.6., D.1., Sİ.1., İ.125., s. 154.

ayrıntılı bir anayasadır.¹¹⁴ Bu anayasa bir ferman anayasasıdır. Yani padişahın kendi isteğiyle yürürlüğe koyduğu ve yine padişahın ana noktada bulunduğu bir anayasa özelliği taşımaktadır. Gerek yürütme organı içinde padişahın belirleyici olması gerekse kanun yapma ve meclisin feshi konularında padişaha tanınan hukuki yetkiler padişahı sistemin esas aktörü haline getirmiştir.¹¹⁵ Bu anayasa imparatorluğun mutlak bir monarşiden çıktığını ifade ederken tam anlamıyla da bir meşruti monarşiye dönüşemediğini göstermektedir. Çünkü padişahın yasama ve yürütme organlarında bulunan yetkileri bir mutlak monarşi etkisi oluştururken meclisin bulunması ise meşrutiyeti temsil etmiştir. Fakat padişahın elindeki bu gücü meşruti yönetimle bağdaştırmak pek de doğru olmayacaktır. Kânûn-ı Esâsî'ye en köklü değişiklik İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarı döneminde olmuştur. Bu değişiklikte yirmi bir madde tâdil edilmiş, bir madde tamamıyla kaldırılmış ve üç madde ilâve edilmiştir.¹¹⁶ 1876 anayasasında bulunan ve meşruti monarşiye uygun olmayarak padişahı merkez alan maddeler ise şunlardır:¹¹⁷

Madde 3: Saltanat-ı Seniye-i Osmaniye hilâfeti kübra-yı İslâmiye-yi hazi olarak sülale-i Âli Osman'dan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir.

Madde 7: Vükelanın azil ve nasbı ve rütbe ve menasib tevcihi ve nişan itası ve eyalâtı mümtazenin şeraiti imtiyaziyelerine tevfikân icrayı tevcihat-ı ve meskûkat darbı ve hutbelerde namının zikri ve düveli ecnebiye ile muahedat akdi ve harb ve sulh ilânı ve kuvve-i berriye ve bahriyenin kumandası ve hareketı askeriye ve ahkâmı şeriye ve kanuniyenin icrası ve devair-i idarenin muamelatına müteallik nizamnamelerin tanzimi ve mücazaatı kanuniyenin tahfifi veya affı meclisi umuminin akt ve tatili ve ledel iktiza heyeti mebusanın azası yeniden intihap olunmak şartıyla feshi hukuku mukaddese-i padişahi cümlesindedir.

Madde 27: Mesnedi sadaret ve meşihatı İslâmiye tarafı padişahiden emniyet buyurulan zatlara ihale buyurulduğu misullû sair vükelânın memuriyetleri dahi ba irade-i şahane icra olunur.

---

¹¹⁴ Tuğçe İsayev, "1876 Anayasası'nda 1909'da Yapılan Değişikliklerin Amaçları ve Uluslararası Andlaşmaların Yapılışı ile İlgili Değişikliğin Amaçlara Uygunluğu", Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2021, s. 350.

¹¹⁵ İnci Çoban-Yaşar Metin Özdemir, "1909 Tarihli Anayasa Değişikliklerinin Hükümet Sistemine Etkisi", Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2023, s. 32.

¹¹⁶ Mehmet Âkif Aydın, "Kânûn-ı Esâsî" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 24. Cilt, İstanbul, 2001, s. 330.

¹¹⁷ Maarif Nezareti Celilesi, Matbaa-i Amire Kânûn-ı Esâsî.

Madde 35: Vükelâ ile heyet-i mebusan arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde vükelâ tarafından ısrar olunubta mebusan canibinden ekseriyeti arâ ile tafsilen esbabı mucibe beyan ile kat'ıyyen ve mükerreren reddedildiği halde vükelânın tebdili veyahut müddeti kanuniyesinde intisab olunmak üzere heyet-i mebusanın feshi münhasıran yed-i iktidarı hazreti padişahidedir.

Madde 77: Heyet-i Mebusan riyasetine heyet tarafından ekseriyetle üç ve ikinci ve üçüncü riyasetlere üçer nefer ki cema dokuz zat intihab olunarak huzuru şahaneye arz ile bunlardan birisi riyasete ve ikisi reis vekâletlerine ba irade-i seniye tercih ve memuriyetleri icra kılınır.

Madde 113: Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid asar ve emarat görüldüğü halde hükümeti seniye'nin o mahale mahsus olmak üzere muvakkate (idare-i örfiye) ilanına hakkı vardır. (İdare-i örfiye) kavanin ve nizamâtı mülkiyenin muvakkaten tailinden ibaret olup (idare-i örfiye) tahtında bulunan mahalın sureti idaresi nizamı mahsus ile tayin olunacaktır. Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri idare-i zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanları memâliki mahrusa-i şahaneden ihraç ve teb'id etmek münhasran zat-ı hazret-i padişahinin yed-i iktidarındadır.

22 Ağustos 1909 (5 Şaban 1327) tarihinde yukarıda zikretmiş olduğumuz maddeler başta olmak üzere Kânûn-ı Esâsî Meclis-i Meb'ûsan ve Meclis-i Âyan'da görüşülüp yeni maddeler kabul edilerek Sultan Mehmed Reşad'ın irade-i seniyyesi ile yürürlüğe girmiştir.¹¹⁸

1876 Anayasası'nın 21 maddesi değiştirilmiş, 1 maddesi kaldırılmış ve 1876 Anayasası'na 3 madde eklenmiştir.¹¹⁹ Örneğin üçüncü maddeyle Osmanlı Hanedanına kayıtsız ve şartsız bir şekilde tanınan egemenlik hakkı padişahın meclis önünde anayasanın üstünlüğünü tanıdığına dair yemin etmesiyle değiştirilmiştir. Yedinci maddeyle padişaha verilen nazırlık makamı için aday göstermek, görevden almak yetkileri kaldırıldığı gibi devlet adına anlaşma yapmak hakkı da elinden alınarak yapılan anlaşmaların meclisin onayına sunma zorunluluğu getirilmiştir. Yirmi yedinci maddeyle padişahın sadrazam ve şeyhülislam seçme yetkisiyse

¹¹⁸ 7 Zilhicce Tarihli Kânûn-ı Esâsî'nin Bazı Mevadd-ı Muaddelesine Dair Kanun. Ayrıca Bkz: Takvîm-i Vekâyi (5 Şaban 1327/22 Ağustos 1909), Düstur (2. Tertip, 1. Cilt, s. 638.)

¹¹⁹ İsayev, a.g.e., s. 355.

değiştirilmemiş fakat nazırların sadrazam tarafından seçilmesi ve padişah tarafından onaylanmasına karar verilmiştir. Otuz beşinci maddenin padişaha vermiş olduğu Meclis-i Meb'ûsan'ı feshetme yetkisi de değişikliğe tabii tutularak padişahın meclisi kapama yetkisi sınırlandırılmıştır. Yetmiş yedinci maddede Meclis-i Meb'ûsan'ın başkanını ve iki başkan vekilini seçme yetkisi de padişahın alınmıştır. Yüz on üçüncü maddenin padişaha vermiş olduğu sürgün yetkisi de değiştirilmiştir. 1876 Anayasası'nın yapıcısı Mithat Paşa'nın sürülmesinde kullanılan o ünlü madde öylesine değiştirilmişti ki: içinde padişah sözcüğü geçmiyordu bile.¹²⁰

Sultan II. Abdülhamit ise anayasayı ilan etme şartıyla Jön Türklerle anlaşarak tahta çıkmıştır. Fakat bu anayasanın vermiş olduğu yetkileri kullanarak meclisi kapatıp sıkı bir yönetim tarzı benimsemiştir. 1876 Anayasası'nın kurmuş olduğu sistem kuvvetleri birliği sistemini esas alan bir mutlak monarşidir.¹²¹ Bu nedenden dolayı da II. Abdülhamid'in anayasayı ilan etmeyi kabul ettiği yorumunu yapabiliriz ama kısa süre sonra meclisi feshettiğini de göz önünde bulundurmanız gerekir. 1909 tarihinde anayasa üzerinde yapılan değişiklikler imparatorluğun sistemini mutlak monarşiden yavaş yavaş uzaklaştırmaya başlamıştır. 1909 tarihinde Kânûn-ı Esâsî'ye eklenen yeni üç madde ise şunlardır:¹²²

Madde 119: Postahanelere mevdu evrak ve mekatib müstantik veya mahkeme kararı olmayınca açılmaz.

Madde 120: Kanun-ı mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakk-ı içtimaa mâliktir. Devlet-i Osmaniye'nin tamamıyet-i mülkiyesini ihlâl ve şekl-i meşrutiyet ve hükümeti tağyir ve Kânûn-ı Esâsî ahkâmı hilâfında hareket ve anâsır-ı Osmaniye'yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlak ve âdâb-ı umûmiyeye mugayir cemiyetler teşkili memnu' olduğu gibi ale'littlak hafi cemiyetler teşkili de memnudur.

Madde 121: Heyet-i Âyan müzakeratı alenîdir fakat bir madde-i mühimmeden dolayı müzakerat hafi tutulmak vükelâ canibinden veya Heyet-i Âyan azasından beş zat tarafından teklif olunduk da heyetin içtima ettiği mahal azanın

---

¹²⁰ Ahmad a.g.e., s. 83.

¹²¹ İnci Çoban-Yaşar Metin Özdemir, a.g.e., s. 42.

¹²² 7 Zilhicce Tarihli Kânûn-ı Esâsî'nin Bazı Mevadd-ı Muaddelesine Dair Kanun. Ayrıca Bkz: Takvîm-i Vekâyi (5 Şaban 1327/22 Ağustos 1909), Düstur (2. Tertip, 1. Cilt, s. 638.)

ma'adasından tahliye edilerek teklifi red veya kabul için ekseriyet-i arâya müracaat olunur.

Kânûn-ı Esâsî'ye yeni eklenen bu maddelerden yüz on dokuzuncu maddeyle artık mahkeme kararı olmadıkça postanelerdeki mektupların açılmayacağı yasallaşmıştır. Yüz yirminci madde Osmanlı vatandaşlarını toplanma hakkı ve bu hakkı nasıl kullanabilecekleri hakkında bilgiler vermektedir. Âyan Meclisi'nin görüşmelerinin açık bir şekilde yapılması gerektiğini, beş üye yan yana gelirse gizlilik teklifinde bulunabileceğini ve mecliste bu teklifi çoğunluk elde edilirse kabul edileceği hakkında yüz yirmi birinci maddede karar alınmıştır. Yeni düzenleme ile birlikte 1876 metninde padişaha tanınan yetkilerin bir kısmı kaldırılmış, böylece Osmanlı Devleti'ne daha meşrutiyetçi bir yapı kazandırılmış ve esas itibarıyla parlamenter hükümet modeli benimsenmiştir.¹²³ Yasama organının yetkilerinin artırılmış olmasıyla da meclise geniş bir çalışma alanı sağlanmıştır. I. Meşrutiyet döneminde padişahın baskısıyla çalışmalarını yürüten meclis II. Meşrutiyet döneminde Kânûn-ı Esâsî'de yapılmış olunan bu değişiklikler sayesinde serbest ve birden fazla fikrin benimsendiği bir özellik kazanmıştır.

1.3.4. Denetleme İktidarının İmparatorluğa Katkıları

İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarı 23 Temmuz 1908 II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlamıştır. Bu denetleme iktidarının 31 Mart Vak'ası, hükümet değişiklikleri ve kabine değişiklikleri gibi olaylardan dolayı kesintiye uğradığı dönemlerde olmuştur. Cemiyetin 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu Bâb-ı Âli Baskını ile tam anlamıyla iktidar olacağı dönem başlayana kadar bu süreçte bir nevi ileride atacakları adımların provasını yapmıştır. Çünkü cemiyet parçalanmakta olan bir imparatorluğu kurtarmak için hızlı hareket edilmeli ve basamakları birer birer değil üçer üçer çıkılması gerektiği görüşüyle kararlar almıştır.

1876 tarihinde yürürlüğe giren Kânûn-ı Esâsî'de yapılan köklü değişiklikler imparatorluğa anayasal ve özgürlükçü bir karakter kazandırmıştır. Askeri, siyasi, eğitim, hukuki, ekonomik ve sosyal alanda birçok değişime imza atan cemiyet tabii ki bu icraatları gerçekleştirirken hatalı adımlar attığı da olmuştur. Hatta uygulamak istedikleri metotları kabul ettirmek için şiddet ve baskı kullanmaktan da geri

¹²³Mehmet Âkif Aydın, a.g.e., s. 330.

durmamışlardır. Cemiyetin bu süreçte başlatmış olduğu milli iktisat programı da önemlidir. Programın amacı yerli malını teşvik etmek, sanayileşmek, gayrimüslim tebaayla Türk-Müslüman tebaa arasındaki ekonomik farkları en aza indirmek ve imparatorluğun ekonomisini baltalayan kapitülasyonları kaldırmaktır. İttihatçıların başlatmış olduğu bu programlar sadece iktidara tam anlamıyla hâkim olduğu süreçte devam ettirilmemiş Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadrolar tarafından da devam ettirilmiştir.

1.4. İTTİHAT VE TERAKKİ'YE KARŞI MUHALEFETİN GÜÇLENMESİ

İttihat ve Terakki denetleme iktidarı süresince yavaş yavaş iktidarı tamamen ele geçirme yolunda önemli adımlar atmıştır. Fakat cemiyete karşı yeni muhalif yapılar da hız kesmeden teşekkül etmiştir. Cemiyete karşı örgütlenen muhalif kesimi siyaset, basın ve ordu olarak gruplandırabiliriz. Orduda İttihatçıları şiddetle eleştiren çok sayıda subay vardı.¹²⁴ Ordunun bir kısmının cemiyete karşı cephe almasının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan biri cemiyete yakın subayların ordu içerisinde ön plana çıkması diğeri ise Mahmud Şevket Paşa ve cemiyetin önde gelen isimlerinin birtakım konularda anlaşamamasıdır.

31 Mart Vak'ası'ndan beri imparatorluğun başkenti İstanbul'da siyasi çekişmeler gergin bir havada devam etmiştir. Öte yandan II. Meşrutiyet'in ilanıyla çok sayıda gazete ve derginin yayınlandığı fakat bunlar içerisinde İttihat ve Terakki'ye muhalif yayın yapanların sayısının oldukça az olduğu da bir gerçektir. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet eden gazeteler arasında Sada-yı Millet (Milletin Sesi) de bulunuyordu.¹²⁵ Gazetenin İttihatçılara karşı yaptığı eleştirilere ise Tanin gazetesi yayınlamış olduğu yazılarla cevap vermiştir. Ayrıca gazetenin yönetici ve yazar kadrosunun genel anlamda Prens Sabahattin Bey'in düşüncelerine yakın olduğu ve bu nedenle dönemin en önemli politik gücü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamalarına karşı çıktığı söylenebilir.¹²⁶

Gazete Türklerin ve Rumların barış içinde yaşamasını hedef olarak belirlediğini ileri sürmüş ve yazar kadrosu içerisinde Türk ve Rum yazarlara yer

¹²⁴ Kansu, **a.g.e.**, s. 203.

¹²⁵ Hasan Taner Kerimoğlu, 'II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet', Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt 30, Sayı 1, 2016, s. 149.

¹²⁶ Kerimoğlu, **a.g.e.**, s. 155.

vermiştir. Fakat gerek bu söylemleri gerekse muhalif yazıları sonucunda ‘‘Türkçülük’’ fikir akımının baskın bir şekilde ön plana çıktığı cemiyetle zıtlaşmasını kaçınılmaz kılmıştır. Sada-yı Millet gazetesi hem mutlakiyetçi yönetim yanlısıydı, hem de yabancı ülkelerin çıkarlarını savunuyordu.¹²⁷

Girit sorunu imparatorluğun dış politikasını önemli ölçüde meşgul ederken Sada-yı Millet gazetesi Türk ve Rum yakınlaşması söylemlerinden vazgeçmemiş üzerine bir de gazetenin başyazarı Ahmet Samim Bey’in bir suikast sonucu öldürülmesi İttihatçılara karşı olan muhalif seslerin daha gür çıkmasına neden olmuştur. Suikastla bir bağlantısı olmadığını iddia eden cemiyet muhalifleri dizginleyemeyince ve geçmişte yaşamış olduğu Hasan Fehmi suikastı olayı ile 31 Mart Vak’asından çıkardığı derslerle olaylar büyümeden hızlı bir şekilde hareket ederek Dr. Rıza Nur gibi isimlerinde bulunduğu birçok kişiyi tutuklayarak muhalefeti sindirmiştir. Ahmet Samim Beyi ise ‘‘9 Haziran 1910’da büyük bir olasılıkla İtilâfçılar tarafından, İttihatçı karşıtı bir kışkırtmaya yol açmak umuduyla öldürülmüştür.’’¹²⁸

İttihat ve Terakki içerisinde cemiyet veya fırka olarak yola devam etme tartışmaları halen sürerken bu dönemde sadece dışarıdan değil kendi içinden de muhalif seslerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bunun en önemli nedeni ise cemiyetin farklı görüşlerdeki grupları tek çatı altında toplamış olmasıdır. İttihat ve Terakki ‘‘Hizb-i Cedit adı altında sağ, Hizb-i Terakki adıyla sol kanatlara sahip olmuştur.¹²⁹ Bu gruplaşmalar cemiyetin hem tam anlamıyla iktidara gelmesini geciktirmiş hem de kendisine karşı oluşacak muhalif grupları cesaretlendirmiştir. 1911 yılında İttihat ve Terakkî içinde Hizb-i Cedîd ismiyle, Miralay Sâdık (Şehreküştü) Bey ve Abdülaziz Mecdi (Tolun) Efendi liderliğinde bir muhalif ve muhafazakâr grup ortaya çıktı; ‘‘Mevâdd-ı Aşere’’ başlıklı bir bildiriyle cemiyet içinde yeni bir düzenleme yapılması çağrısında bulundu.¹³⁰

Cemiyetin yönetici kadrosuyla da sık sık görüş ayrılıklarına düşen Mahmud Şevket Paşa da bu yeni grubu destekler nitelikte adımlar atmıştır. Hareket Ordusuna

---

¹²⁷ Kansu, **a.g.e.**, s. 96.

¹²⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s. 220.

¹²⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, İkinci Baskı, 1988, s. 31.

¹³⁰ Hanioglu, **a.g.e.**, s. 482.

kumandanlık etmiş, İttihatçılar içerisinde yaşı büyük ve deneyimli bir asker olan Mahmud Şevket Paşa'nın da Hizb-i Cedid hareketine destek vermesi muhalif kesime ciddi bir güç katmıştır. Hizb-i Cedid Hareketi, İttihat ve Terakki Fırkası içerisinde 110 civarında mebusun destek verdiği bir parti içi muhalefettir.¹³¹ Cemiyet içerisinde ortaya çıkan bu grup süreç içerisinde yavaş yavaş tasfiye edilmiş ve bu grubun önemli bir çoğunluğu muhalefet partilerine geçerek siyaset yapmaya devam etmiştir.

1.4.1. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Kuruluşu

Türk siyasi tarihi açısından II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte çok partili hayata geçiş başlamıştır. Yine bu dönemin önde gelen siyasi gücü İttihat ve Terakki olmuştur ama onlara karşı da birçok fırka kurulmuştur. Bu dönemde cemiyete karşı Ahrar Fırkası, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası ve Ahali Fırkası gibi fırkalar kurulmuştur. Fakat bu fırkalar uygulamak istedikleri politikalardan tam anlamıyla istedikleri sonuçları alamamış olsalar da cemiyetin hareket alanını da kısıtlamayı başarmışlardır. Çünkü bu dönemde Ermeni, Rum, Kürt, Arnavut ve Arap nüfusunun yoğun yaşadığı bölgelerde çıkan isyanlar İdare-i Örfi dolayısıyla ordunun siyaset üzerindeki etkisinin artması ve kurulan bu muhalif fırkalar imparatorluk adına yeni dönüm noktaları olmuştur.

Cemiyete karşı kurulan ve hepsinin ortak amacı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni iktidardan uzaklaştırmak olan bu fırkalara 21 Kasım 1911 tarihinde bir yenisi olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası da eklenecektir. Yeni kurulan bu fırka İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi ve Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın istifa etmesi sonucunda gergin ve karışık bir ortam içerisinde kurulmuştur. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası ile Ahali Fırkası'na mensup mebuslar Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Meclis-i Meb'ûsan yönetim kurulu seçildikten hemen sonra yeni partiye geçtiler.¹³² Yine Rum, Ermeni, Arnavut ve Arap birçok mebusta yeni kurulan bu fırkaya katılım sağlamışlardır.

¹³¹ Yücel Yiğit, "İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedid Hareketi", Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 28, 2014, s. 113.

¹³² Kansu, a.g.e., s. 268.

İttihat ve Terakki'nin karşısındaki tüm muhalefet ırmaklarının döküldüğü bir göl olmuştur.¹³³ Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın en büyük özelliği ise meşrutiyet dönemi süresince İttihat ve Terakki'ye karşı örgütlenen en etkili siyasi organizasyon olmasıdır. Ancak bu fırka içerisindekilerin cemiyete karşı olan kını ortak olduğu gibi farklı dünya görüşlerine de sahiplerdir. Nitekim, partinin iktidar olmak değil, daha çok İttihat ve Terakki iktidarını yıkmak amacıyla olduğu zamanla netleşti.¹³⁴

21 Kasım 1911 yılında ilk defa Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da bir araya gelerek fırkayı kuranlar şunlardır: İsmail Hakkı Paşa, Mustafa Sabri Efendi, Zöhravi Efendi, Volçetrinli Hasan Efendi, Dr. Rıza Nur, Damat Ferid Paşa, Müşir Fuat Paşa, Ferik Mütেকaidi Süleyman Paşa, Emekli Miralay Sadık Bey.¹³⁵ Fırkaya sonraki süreçte Şehzade Vahdettin ve İttihatçılara karşı sert bir muhalif tavrı olan Paris'te bulunan Şerif Paşa'da destek olmuştur. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın kuruluşu, Kâmil Paşa'nın Port Sait'te İngiliz Kralı VII. Edward'la görüşmesiyle aynı günlere rastlamıştı.¹³⁶ Bu durumda yeni kurulan fırkanın bir İngiliz destekli fırka olduğuna yönelik söylemlerin hız kazanmasına neden oldu. Yeni teşekkül etmiş olan bu siyasi oluşum ideoloji olarak kendisine "meşrutiyetçilik, Osmanlıcılık, liberal ekonomi ve âdem-i merkezîyetçilik" fikirlerini benimsemiştir.

Fırka kurulur kurulmaz, memleketin dört bir yanına gönderdiği murahhaslar vasıtasıyla şubeler açmaya koyulmuştu.¹³⁷ Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın kurulmasıyla imparatorluk coğrafyası siyasi olarak ilk kez tam anlamıyla iktidar ve muhalefet kavramlarını yaşamaya başlamıştır. Tabii ki bu kutuplaşmalar da İttihatçı ve İtilafçı gibi söylemlerin bir başlangıcı olmuştur. Yeni fırkanın kuruluşunu başlangıçta olumlu karşılayan İttihatçılar, programlarının yayınlanmasından kısa bir süre sonra tedirgin olmaya başladılar.¹³⁸

İmparatorluk basınında da yeni kurulan fırka kendisine genişçe bir yer bulmuştur. Örneğin Sabah gazetesinde heyecanlı ve övgü dolu sözlerle Hürriyet ve

---

¹³³ Tunaya **a.g.e.**, s. 265.

¹³⁴ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 195.

¹³⁵ Bülent Dâver, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi: Dün Bugün Yarın, 64. Sayı, İstanbul, 2002. s. 53.

¹³⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 127.

¹³⁷ Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", Tarih ve Toplum, 41. Sayı, İstanbul, 1987, s. 18.

¹³⁸ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 199.

İtilâf Fırkası'nın kuruluşu kutlanmıştır.¹³⁹ Tanin gazetesi yeni kurulan fırkayı haber yapmaktan geri durmamıştır. Hüseyin Cahid'in kaleme aldığı "Hürriyet ve İtilâf Fırkası" başlıklı yazıyla yeni kurulan fırkanın imparatorluğun halkı için tehlikeli olduğu dile getirilmiştir.¹⁴⁰ İtilâfçılar hem parlamentoda hem de basında sert bir şekilde İttihatçılara karşı ağır ithamlarda bulunmuşlardır. İttihat ve Terakki üyesi olan Şeyhülislam Kazım Efendi'yi mason olarak tabir etmişlerdir. Bu durum neticesinde de Şeyhülislam Kazım Efendi Tanin gazetesinde muhaliflerin iftira attığını ve bu ithamların doğru olmadığını beyan etmiştir.¹⁴¹

Hürriyet ve İtilâf Fırkası, II. Meşrutiyet devrinde İttihat ve Terakki'nin ürktüğü ve kendine rakip saymak zorunda kaldığı ilk ve son büyük siyasî kuruluştur.¹⁴² İtilâfçıların arasına zamanla toplumun her kesiminden insan katılmaya başlamıştır. Sadece nâzırlık için fırkaya katılanların yanı sıra, yeni devrin çok farklı gidişi karşısında istikbâl endişesinden kurtulmak isteyen alaylı zabitler ve redif (ihtiyat) askerleri de firkadan yana bir tavır göstermişlerdir.¹⁴³

İtilâfçılar, İttihatçılara karşı adeta bir öç alma grubu gibi hareket etmeye başladıklarında bile kendi içlerinde ayrıştıkları noktalar olmuştur. Talat Paşa gibi derleyip toparlayan becerikli önderden mahrum bulunması en büyük zaafını teşkil etmiştir.¹⁴⁴ Çünkü İtilâfçılar içerisinde böyle bir lider olmaması zaman zaman meydana gelen ayrışmaların önlenememesine neden olmuştur. İtilâfçıların kendilerine has ideolojileri ve doktrinleri olmasına rağmen en büyük ülküleri İttihat ve Terakki'yi ortadan kaldırmaktır ve bu düşmanlık Millî Mücadele döneminde de devam edecektir. Bunun da sebebi, Hürriyet ve İtilâfçıların Anadolu hareketini İttihatçılığın bir devamı gibi görmeleriydi.¹⁴⁵

---

¹³⁹ Sabah (10 Teşrinisani 1327/23 Kasım 1911).

¹⁴⁰ Tanin (10 Teşrinisani 1327/23 Kasım 1911).

¹⁴¹ (Tanin 15 Teşrinisani 1327/28 Kasım 1911).

¹⁴² Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 18. Cilt, İstanbul, 1998, s. 508.

¹⁴³ Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası", Tarih ve Toplum, 41. Sayı, İstanbul, 1987, s. 21.

¹⁴⁴ Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası", s. 20.

¹⁴⁵ Bülent Dâver, **a.g.e.**, s. 53.

1.4.2. 11 Aralık 1911 Ara Seçimleri

II. Meşrutiyet'in imparatorluğa katmış olduğu rüzgâr başkent İstanbul ve neredeyse tüm taşrada etkisini hissettirmiştir ama imparatorluk için hiç beklenmedik bir gelişme yaşanmış ve İtalya bir ültimatom vermiştir. 28 Eylül tarihli ültimatomda, İtalyan hükümetinin, Trablusgarp'taki çıkarlarıyla ilgili konularda, Babîâli'nin davranışını tatmin edici bulmadığı ve buradaki İtalya uyruklu vatandaşların yaşamlarının tehlikede olduğu gerekçesiyle bu eyaleti işgal etme kararına vardığı bildiriliyordu.¹⁴⁶ Tanin gazetesi hem iç hem dış olayları güncel bir şekilde haber yaparken İtalyanların 28 Eylül tarihinde vermiş olduğu ültimatomdan haftalar önce 6 Eylül 1911 tarihli sayısında İtalyanların Trablusgarp'a olan ilgisine dikkat çekmiş ve ne yazık ki dile getirdikleri doğru çıkmıştır.¹⁴⁷ Bâb-ı Âlî bu kriz karşısında çeşitli çözüm yolları aramış ama pek başarılı olamayınca da Hakkı Paşa istifa etmiştir. Sultan Mehmet Reşat yeni kabineyi kurması için Kâmil Paşa ile de görüşmüş ama o da İttihatçıların iktidardan çekilmesi şartını sununca Sait Paşa sekizinci kez sadrazam olmuş ve kabineyi kurmuştur. Cemiyet Enver Bey ve Mustafa Kemal Bey gibi önemli subayları bölgeye gönderip yerel halkla beraber dünyanın takdirine şayan direnişler göstermişlerdir.

İtilâfçılar İstanbul ve taşralarda açmış olduğu şubeler vasıtasıyla İttihatçılara karşı sıkı bir muhalefet kampanyasına başlamışlardır. İmparatorluk içerisinde yaşanan kabine değişiklikleri, İttihat ve Terakki içerisinde bulunup sonradan ayrılanlar ve Sada-yı Millet gazetesinin başyazarı Ahmet Samim Bey'in öldürülmesi İtilâfçıların iç politikadaki propaganda malzemeleri olurken dış politikada ise Trablusgarp Savaşı'nı kullanarak İttihatçılara ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. İttihatçılar ise Sait Paşa kabinesi üzerindeki etkisini sürdürmeyi başarabilmiş ama içeride ve dışarıda yaşanan bu gelişmelerden fazlaca yıpranmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde dört tane ara seçim görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi de Serbestî gazetesinin sahibi Mevlânzâde Rıfat Bey'in ölümü dolayısıyla 1910 tarihinde yapılan ve ondan boşalan yere Mehmet Rıfat Bey'in İstanbul mebusu olarak seçildiği ara seçimlerdir. Fakat bu süreçte doğurmuş olduğu sonuçlar hasebiyle meşrutiyet dönemi içerisinde yapılan hiçbir ara seçim 1911 seçimleri gibi

¹⁴⁶ Ahmad, a.g.e., s. 119.

¹⁴⁷ Tanin (24 Ağustos 1327/6 Eylül 1911).

olmamıştır. 1910 ara seçimlerinde meclise giren ve daha sonra Hariciye Nazırı olarak görev yapan Mehmet Rıfat Paşa Büyükelçi olarak Paris'e atanınca oluşan bu bir kişilik boşluk için 1911 tarihinde yeniden ara seçimlere gidilmiştir.

İttihatçılar ara seçimlerde Adliye Nazırı Memduh Bey'i aday gösterirken İtilâfçılar imparatorluğun eski sadrazamlarından Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu ve Alemdar gazetesinin sahibi Tahir Hayreddin Bey'i aday göstermiştir. İtilâfçılar açmış olduğu şubelerle konferanslar düzenleyip seçim kampanyaları yürütürken İttihatçıların aday Memduh Bey'i seçimi kazanacağına kesin gözle baktığı için ve İttihatçıların adayının kaybedeceğini düşünmediği için sıkı bir seçim kampanyası yürütmemiştir. Bu iki aday dışında seçime Şefik Bey ve eski Evkaf Nazırı Şemseddin Bey de katılmıştır.

11 Aralık 1911 tarihinde yapılan ara seçimlere toplamda 394 seçmen katılmıştır. Seçim sonucunda muhalefetin aday 195'e karşı 196 oyla seçimi kazanmış ve büyük bir sürpriz yarattığı gibi iktidarda büyük bir tedirginlik ve kuşku oluşturmuştur.¹⁴⁸ Seçime katılan diğer adaylardan Şefik Bey 2 oy, Şemseddin Bey ise 1 oy almıştır. Hürriyet ve İtilâf Fırkası destekçilerine hitap eden Damad Ferid Paşa, Tahir Hayreddin Bey'in seçilmesinin milletin yeni partiye güvendiğini gösterdiğini, bu güvenle Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın devlete önemli hizmetlerde bulunacağını söyledi. Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran İttihatçılara karşı seçimi kazanan İtilâfçı Tahir Hayreddin Bey'in mazbatasını Meclis-i Meb'ûsan'ın 28. umumi içtimasında okunmuş¹⁴⁹ ve mebusluğu kabul edilmiştir.¹⁵⁰

İttihatçılar imparatorluğun ilk ciddi muhalif fırkası olan İtilâfçılara karşı almış olduğu bu hezimet sonucunda olayları ciddiyetle kavramaları gerektiğini kendileri için acı bir tecrübeyle öğrenmişlerdir. İttihatçıların önde gelen isimlerinden olan Hüseyin Cahit seçimlerden kısa bir süre sonra Tanin'de yayınlamış olduğu "İstanbul İntihabı" başlıklı yazısıyla İtilâfçıların kendilerinden daha sıkı bir seçim kampanyası yürüttüğünü ama seçim sonuçlarının yeni fırkanın bir başarı olmadığını meşrutiyetin ilanından beri oluşan muhalif grubun en sonunda almış olduğu bir başarı olarak

---

¹⁴⁸ Tunaya, **a.g.e.**, s. 271.

¹⁴⁹ Tahir Hayreddin Bey'in mazbata metni için bkz. Tanin (29 Teşrinisani 1327/12 Aralık 1911). Yeni İkdâm (29 Teşrinisani 1327/12 Aralık 1911).

¹⁵⁰ MMZC. (10 Kanunuevvel 1327/23 Aralık 1911), C.2., D.1., Sİ.4., İ.28., s. 263.

görmüştür.¹⁵¹ Yine Tanin gazetesinde yayınlamış olduğu ‘‘Tavşan ile Kaplumbağanın Hikâyesi’’ başlıklı yazısıyla da İtilafçılara karşı iyi bir seçim kampanyası yürütemediklerini dile getirmiştir.

Cemiyet seçim süresince İtilafçılar kadar seçmenin önemini kavrayamadıkları gibi Rum seçmenler başta olmak üzere gayrimüslim tebaanın çoğunluğu İtilafçıların yanında yer almıştır. Cemiyet her ne kadar iktidara tam anlamıyla hâkim olamasa da elindeki gücü kaybetme korkusuyla karşı karşıya kalmış ve bu da İttihatçıların kabul edebileceği bir durum değildir. Sonuç olarak cemiyeti ortadan kaldırmak isteyen İtilafçılar başarılarını pekiştirmek için çalışmalarına devam etmiştir. Ancak bu seçim Hürriyet ve İtilâf Fırkası için uzun vadede iyi olmamış ve İttihat ve Terakki’yi daha sert ve kararlı hareketler sevk etmiştir.¹⁵² İttihatçılar, Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın daha fazla büyümesini engellemek ve imparatorluk genelinde alternatifsiz bir siyasal güç haline gelebilmek için Merkez-i Umûmi’yi Selanik’ten İstanbul’a taşıdılar.¹⁵³

1.4.3. 35. Madde Değişikliği

11 Aralık 1911 ara seçimlerinden sonra İtilafçılar artık İttihatçılara karşı bir güç unsuru olduklarını ispatlamış olmak düşüncesiyle parlamentoda görüşülen birçok konuya ılımlı yaklaşmamışlardır. İttihatçıların denetiminde ve onlara yakın görmüş oldukları Said Paşa Hükümeti’ne karşı da sert bir tavır göstererek hükümeti iş yapamaz bir duruma getirmişlerdir. İttihatçılar ise hem bu durumdan kurtulup hükümet işlev kazandırmak hem de meclisteki muhalif grubu yani İtilafçıları tasfiye ederek tekrar Meclis-i Meb’ûsan’ın tek söz sahibi olmak için meclisi feshetmek üzere planlar yapmışlardır. Fakat yapılan planlar için tek bir engel vardı o da Kânûn-ı Esâsî’nin 35. maddesinin değişmesi gerekiyordu. İttihatçılar 1909’da kendi elleriyle yetkilerini artırdıkları yasama organını, iktidarı kaybetme korkusuyla eski statüsüne getirmeye çalıştılar.¹⁵⁴ Kânûn-ı Esâsî’nin 35. maddesini değiştirilmesi İtilafçıların aleyhine bir durum olduğu için Hürriyet ve İtilâf Fırkası mebusları şiddetli bir şekilde bu değişikliğe itiraz etmişlerdir. 35. Madde, kabine ile Meclis-i Meb’ûsan

¹⁵¹ Tanin (13 Kanunuevvel 1327/26 Aralık 1911).

¹⁵² Ali Birinci, ‘‘Hürriyet ve İtilâf Fırkası’’, Tarih ve Toplum, 41. Sayı, İstanbul, 1987, s. 21.

¹⁵³ Hocaoğlu, a.g.e., s. 204.

¹⁵⁴ Hocaoğlu, a.g.e., s. 205.

arasında çözülemeyen bir çatışma olduğunda padişahın Meclis-i Âyan'ın onayıyla Meclis-i Meb'ûsan'ı feshetme yetkisini belirliyordu.¹⁵⁵

İttihat ve Terakki Merkez-i Umûmîsi yapmış olduğu toplantılar sonucunda 35. maddeyi değiştirip ardından meclisi feshetmeye kararını almıştır. Fakat İtilafçılara ve karşılarındaki muhalefete karşı bu değişikliğin meşruti rejimi güçlendirmek adına olduğunu savunmuşlardır. Hatta bir İttihatçı olmayan Said Paşa bile sırf muhaliflere karşı cemiyetle daha sıkı ilişkileri olduğu için ve bir nevi onların denetleme iktidarında sadrazamlık yaptığı için muhaliflere karşı sert bir tavır takınmıştır. Meclis-i Meb'ûsan'a gelen değişiklik karara gruplar arasında hakaretlere ve yumruklara kadar ciddi bir boyuta bürünmüştür. Hürriyet ve İtilâf Fırkası mebusu Lütfi Fikri Bey görüşmeler sırasında İttihatçıların kabineye sürekli müdahale ettiğini ve bu değişikliği de yine onların istediğini dile getirmiştir. Ayrıca İttihatçıların böyle bir değişiklikte bulunmak istemesini meclisi feshedip Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın önünü kesmek amacıyla olduklarını da açıkça dile getirmiştir.¹⁵⁶

İttihatçılar yapılan sert eleştirilere aynı sertlikte karşılık vermiş ve en sonunda meclis çoğunluğuna sahip olan İttihatçılar 35. maddenin değişikliği önerisini Kânûn-ı Esâsî Encümeni'ne göndermiştir. Encümenin başkanı önde gelen İttihatçılardan Bağdat mebusu Babanzade İsmail Hakkı Bey Olduğu ve encümendeki üyelerin üçte ikisi de İttihatçı mebuslardan oluştuğu için önerenin destekleneceğine hiç kuşku yoktu.¹⁵⁷ Fakat değişiklik içinde meclisin üçte ikisinin oyunu almak gerektiğinden dolayı süreç yine meclis kararıyla sonuca kavuşacaktır. Meclis-i Meb'ûsan içerisinde İttihatçılar ve İtilafçılar dışında kalan mebuslardan oluşan bağımsız grup ise önce İtilafçıları ardından İttihatçıları desteklemişlerdir. Arnavut ve Ermeni mebusların büyük çoğunluğu ise yine muhalif grubun yanında yer almışlardır.

İtilâfçılar ve İttihatçılar madde değişikliği için sürdürdükleri tartışmaları sadece meclis içerisinde değil basın yoluyla da devam ettirmişlerdir. Hatta Hüseyin Cahit Tanin'de "Birbirlerini Tutmayan Sözler" başlıklı yazısında cemiyete muhalif basının halkı aldattığını söylemiştir.¹⁵⁸ Baştan beri madde değişikliğini savunan ve

---

¹⁵⁵ Kansu, **a.g.e.**, s. 274.

¹⁵⁶ MMZC. (3 Kanunuevvel 1327/16 Aralık 1911), C.2., D.1., Sl.4., İ.25., s. 209-210.

¹⁵⁷ Kansu, **a.g.e.**, s. 276.

¹⁵⁸ Tanin (14 Kanunuevvel 1327/ 27 Aralık 1911).

savunmasını güçlendirmek için tez olarak da Trablusgarp Savaşı, savaş sonrası yapılacak görüşmelerde güçlü bir hükümetin olması ve İtilafçıların padişahın gücünü arttırmaya yönelik parti kampanyasının olmasını dile getiren Said Paşa ise 30 Aralık tarihinde istifa etmiş ama ertesi günü tekrardan yeni bir kabineyle sadarete getirilmiştir.

Maddenin değişikliği için artık işlerin sonuna gelinmiş ve oylama yapılması gerekmektedir. Meclis-i Meb'ûsan'da yapılan oylama neticesinde 140 kabul, 87 ret, 5 çekimser olmak üzere toplam 232 oy kullanılmıştır.¹⁵⁹ Kânûn-ı Esâsî'nin 35. maddesinin değişikliği için mecliste üçte iki çoğunluk sağlanamamış ve değişiklik teklifi reddedilmiştir. Yaşanan bu gelişme üzerine Sultan Mehmed Reşad İttihatçıların ve hükümetin ısrarlarına dayanamayarak Âyan Meclisi'ne göndermiş olduğu tezkereyle meclisin feshedilip seçimlerin tekrarlanmasını istemiştir. Kânûn-ı Esâsî'nin yedinci maddesi gereğince de Âyan Meclisi'nin kabul oyu vermesiyle padişahın emri yerine gelmiş oluyordu. Mehmed Reşad'ın isteği sonucu toplanan Âyan Meclisi 39 kabul, 5 ret oyuyla Meclis-i Meb'ûsan'ın kapatılıp üç ay içerisinde seçime gidilmesi kararı almıştır. Sultan Reşad'ın meclisin feshedildiğine dair irade-i seniyyesi 18 Ocak 1912 tarihinde Adliye Nazırı ve Dahiliye Nezareti Vekili Memduh Bey tarafından okunmuştur.¹⁶⁰

1.4.4. 1912 Genel Seçimleri (Sopalı Seçimler)

Türk siyasi tarihinin ilk erken genel seçimi olan 1912 Genel Seçimleri yapıldığı günden beri çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumların başında seçimin İttihat ve Terakki'nin uygulamış olduğu şiddetin seçimin sonuçlarına etki etmesi ve cemiyetin şiddetten ziyade elindeki imkanları kullanarak seçmene vaatlerde bulunup "sopalı seçimler" tabirinin ağır olduğuna yönelik yorumlar gelir. Fakat şu da bir gerçektir ki İttihatçılar uygulamış olduğu sıkı yönetim kurallarıyla seçim dönemi boyunca Hürriyet ve İtilâf Fırkası ve onun çevresinde toplanan cemiyete muhalif kesimlere sıkıntılı bir seçim süreci yaşatmıştır. Bunun en açık örneği ise 31 Mart Vak'ası'ndan sonra kurulan örf-i idare seçim sürecinde de aktif bir şekilde İtilafçıların aleyhine kullanılmıştır. Bu durumun neticesi olarak

¹⁵⁹ MMZC. (31 Kanunuevvel 1327/13 Ocak 1912), C.2., D.1., Sİ.4., İ.37., s. 505.

¹⁶⁰ MMZC. (5 Kanunusani 1327,18 Ocak 1912), C.2., D.1., Sİ.4., İ.40., s. 553.

imparatorluk coğrafyasında yapılacak olan siyasi miting ve konferanslar yapılmadan önce hükümetten resmi izin alınması, siyasi kulüpler yapılacak her türlü siyasi kampanya yasaklanarak muhalefetin seçim çalışmaları engellenmiş ve İtilâfçılara yakınlıklarıyla biline basın yayın organlarına çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Meşrutiyetin ilanıyla beraber imparatorluk coğrafyasında en önemli siyasi güç haline geldiği için süreç boyunca bütün iç ve dış problemlerin yüklenicisi haline gelmiştir. Bu durum da cemiyetin yıpranmasına muhalefetin elinin güçlenmesine neden olmuştur. Kısa bir süre önce meşrutiyetle özdeşleşmiş olan meclisi feshetmesi, kendisine bağlanan umutları boşa çıkarmış ve özgürlükçü misyonunu zedelemiş, seçmenlerin farklı alternatiflere yönelmesine zemin hazırlamıştı.¹⁶¹

İtilâfçılara göre teşkilatları daha kuvvet olan cemiyet birçok bölgede yürütmüş olduğu faaliyetlerle muhalefeti sindirmeyi başarabildiği gibi önde gelen birçok İtilâfçıyı ve destekçisini de tutuklatmışlardır. Hatta seçim çalışması için Gümülcine'ye giden Rıza Tefvik İttihat ve Terakki kadrolarından tarafından şiddete maruz kalmıştır. Cemiyet seçim kampanyası olarak da konferanslar, broşür dağıtımı ve el kitapçıklarına ağırlık vermiştir. Bunların en önemlisi, İttihatçı Ubeydullah Efendi tarafından dağıtılan "Kime Oy Verelim" adlı kitapçıktır.¹⁶² Sadece dışarıdaki muhalif hareketleri değil cemiyet içerisindeki muhalif sesleri de tasfiye eden İttihatçılar sıkı ve titiz bir çalışmayla genel seçimlere hazırlanmış ve seçim öncesinde Hacı Adil Bey, Talat Bey ve Cavid Bey gibi önemli İttihatçıların da kabineye girmiş olması seçime yönelik hamleler olmuştur.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası 11 Aralık 1911 Ara Seçimlerinde almış olduğu başarının ardından meclisin feshedilmesini siyasi açıdan önlerinin kesilmesi olarak yorumlamışlardır. İtilâfçılar seçim süreci boyunca ara seçimlerde olduğu basını aktif kullanmış ve genel yapısı askeri kökenli bürokratlara dayanan cemiyete karşılık şehirde ve köyde yaşayan halkla genç nüfusu kendisine çekmeye çalışmıştır. Ordu içindeki muhalif askerlerin desteğini almak amacıyla, parti başkanlığına Damat Fert Paşa yerine Müşir Fuat Paşa getirildi.¹⁶³ İtilâfçılar cemiyetin istibdat uyguladığını

---

¹⁶¹ Hocaoglu, a.g.e., s. 218.

¹⁶² Hocaoglu, a.g.e., s. 219.

¹⁶³ Hocaoglu, a.g.e., s. 221.

bunun imparatorluğa zarar verdiğini ve durumdan kurtulmak için de seçmenin kendilerine oy vermesi gerektiğine yönelik bir propaganda başlatmıştır. Meclisin feshedilmesine kadar giden 35. madde değişikliği konusunu da seçim kampanyalarında geniş bir yer vermişlerdir. Celal Bayar'ın anılarında anlattığı gibi, 35. madde değişikliği, (30 gün oruç + 5 vakit namaz = 35) biçiminde yorumlanmaktaydı.¹⁶⁴ Seçim süresince teşkilatları aracılığıyla böyle bir kampanya yürütmelerini de oruç ve namaz konuları üzerinden halkın gözünde cemiyeti dine karşı mesafeli olarak göstermek istedikleri şekilde açıklayabiliriz.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası Türk olmayan (Rum, Ermeni, Arnavut) halkı da yanına çekmiş tabii bunu yaparken de seçim sonrası için çeşitli vaatler de bulunmuştur. Ayrıca dağıtım hazırlamış oldukları bildiriler sadece Türkçe değil azınlık dillerinde de basılıp dağıtılmıştır. İtilafçıların dağıtmış olduğu broşürler arasında ise en çok ses getireni ‘‘Açık Söz’’ isimli broşür olmuş ve broşür cemiyetin girişimleriyle toplatılmıştır.¹⁶⁵ İttihatçıların mason olduğunu seçimi kazanması durumunda da imparatorluğa şapkayı getireceklerini ve peçeyi yasaklayacaklarını da halk arasında yaymışlardır. Bursa Ulu Cami’nde vaiz olarak görev yapan ve Hürriyet Hoca olarak anılan kişi İttihatçılara olan muhalefetinden dolayı o dönem yaygın bir hastalık olan kolera hastalığına cemiyetin tedbir alınması gerektiği tezlerine bile karşı gelerek Allah’ın takdirine bile karşı koyan bir cemiyet olarak nitelendirmiştir. İtilafçılar ara seçimlerde elde ettiği başarıyı tekrarlamak ve İttihatçıların imparatorluk üzerindeki etkisini kırmak adına halkın özellikle dini duygularını odak noktası yaparak seçim propagandalarını uygulamışlardır.

1912 Genel Seçimleri imparatorluk coğrafyasında yapılırken de seçim propaganda sürecinde olduğu gibi olaylar yaşanmaya devam etmiştir. Seçim bölgelerinde usulsüzlük ve şiddet yaşandığına dair Dahiliye Nezareti’ne birçok telgraf gönderilmiştir. 19 Mart 1912 tarihinde Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın Kermesti Şubesi’nden Dahiliye Nezareti’ne bir şikâyet telgrafi çekilmiştir. Şikâyete göre Bursa Jandarma Taburu Kumandanı Hacı Cemal Efendi’nin seçmenleri tehdit ettiği

---

¹⁶⁴ Çavdar, a.g.e., s. 68.

¹⁶⁵ BOA. Dahiliye Hapishaneler Müdürlüğü (D.H. MB.HPS.) 145/72, (17.05.1330/04.05.1912). (EK C).

belirtilmiştir. Durumu denetlemek için Kolağası Hasan Fehmi Bey görevlendirilmiş ve 3 Nisan 1912’de Dahiliye Nezareti’ne şikâyetin asılsız olduğu bildirilmiştir.¹⁶⁶

28 Mart 1912 tarihinde Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın Pursıçan Şubesi’nden yine Dahiliye Nezareti’ne çekilen telgrafta jandarma ve polislerin seçmenler üzerinde kuvvet uygulandığı bildirilmiştir. Dahiliye Nezareti ise gelen bu şikâyetin incelenmesi için Selanik Valiliğini görevlendirmiş ve yapılan teftişler sonucunda valilik 4 Nisan 1912 tarihinde şikâyetin asılsız olduğunu ve şikâyette bulunan Hürriyet ve İtilâf Fırkası üyeleri hakkında işlem yapılacağını bildirmiştir.¹⁶⁷ Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları İskeçe’de yapılan seçimlerde askerlerin ve görevli memurların seçmen üzerinde baskı oluşturduğuna yönelik bilgi aldıklarını ve gerekli işlemleri yapılması gerektiğini belirten bir telgrafı Dahiliye Nezareti’ne çekmiştir. Fakat 7 Nisan 1912 tarihinde İskeçe Kaymakam Vekili İbrahim İtilâfçılar tarafından verilen bilgilerin ve şikâyetlerin doğru olmadığını merkeze bildirmiştir.¹⁶⁸

Meşrutiyet’in ikinci genel seçimi olan 1912 seçimleri birden fazla fırkanın ve çeşitli fikirlerin iktidar olma yarışına girdiği çok partili bir seçim yarışı olmuştur. Yapılan seçim bu yönden Türk siyasi tarihimiz açısından önem teşkil etmektedir. Fakat hem İttihatçıların hem de İtilâfçıların seçim süresince yürütmüş olduğu bazı kampanyalar ve cemiyetin seçimlerin yapıldığı sırada da baskın bir tutum sergilemesi tarihi açıdan seçimi gölgede bırakıp bunların konuşulmasına neden olmuştur. Yapılan seçim sonucunda Hürriyet ve İtilâf Fırkası ancak 15 kadar milletvekili çıkarabildi.¹⁶⁹ Hatta muhalif grubun önde gelen isimlerinden Rıza Nur ve Lütfi Fikri gibi isimlerde seçimi kaybedenler arasındadır. Bunun sonucunda da cemiyet kendisine karşı olan İtilâfçı grubu önemli ölçüde zayıflatmayı başarabilmiştir. Muhalefet seçimlerin usulsüzlük ve baskı içerisinde yapıldığını savunurken İttihatçılar hiçbir usulsüzlük olmadığını ve demokratik kurallar içerisinde bir seçim dönemi geçirildiğini savunmuştur. Hüseyin Cahit Tanin’de yayınlamış olduğu ‘‘Meclis-i Meb’ûsan’da’’ yazısında milletin muhalefet istemediğini yazmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁶ BOA. Dahiliye Siyasi Kısım (DH.SYS.) 83/1-2 lef 43, (29.12.1329/21.12.1911).

¹⁶⁷ BOA. DH.SYS. 83/1-2, lef 44, (29.12.1329/21.12.1911).

¹⁶⁸ BOA. DH.SYS. 83/1.2, lef 33, (29.12.1329/21.12.1911).

¹⁶⁹ Dâver, a.g.e., s. 54.

¹⁷⁰ Tanin (6 Mayıs 1328/19 Mayıs 1912).

Meclis-i Meb'ûsan artık tam anlamıyla bir iktidar meclisi haline dönüşmüş ve muhalefet kavramı ortadan kalkacak düzeye gelmiştir. Yeni meclis döneminde Meclis Başkanlık görevine Ahmet Rıza Bey yerine 163 oy alarak Halil Mentеше gelmiştir.¹⁷¹ Ayrıca meclis açılır açılmaz ilk iş olarak daha önce İttihatçıların değiştirmek isteyip değiştiremediği 35. madde ve onun yanında 7. madde de değiştirilmiştir.¹⁷² 7. ve 35. Maddelerde değişiklik yapılmasını öneren yasa tasarısı 22 Haziran'da Meclis'e getirildi ve tartışmalardan sonra 13'e karşı 210 oyla kabul edildi.¹⁷³ Muhalefet için zor bir seçim süreci olmuş, meclis içerisinde varlıklarını kaybetmişler ve İttihatçılara karşı artık demokratik yollardan değil antidemokratik yollardan mücadele etmek kararı almışlardır.

1.4.5. Arnavutluk Ayaklanması

1912 Genel Seçimlerinin sonucunda İttihat ve Terakki'ye karşı büyük bir hezimet alan Hürriyet ve İtilâf Fırkası kanunlara aykırı bir şekilde seçim kaybettiklerini ileri sürerek artık İttihatçılarla siyasi olarak değil farklı yollarla mücadele etme fikrini benimsemişlerdir. İmparatorluğun iç işlerinde bu durumlar yaşanırken dış işlerinde ise İtalya'ya karşı Trablusgarp topraklarında devam eden direniş ve Yunanistan ile olan çekişmeler devam ediyordu. Dış işlerinde mücadele edilen bu iki devlet iç işlerimizi de karıştırmaktan geri kalmayarak Arnavutluk'ta halihazırda devam eden sorunları da körüklemiştir.

Arnavutluk'ta imparatorluk üzerinde İttihatçıların güç unsuru olduğu günden beri sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Çünkü cemiyetin benimsemiş olduğu milliyetçi fikirler Arnavutlarla arasının açılmasına neden olmuştur. Tabii bu ayrışmaya bir de Arnavut mebusların meclise girememesi ve İtilafçıların başını çektiği muhalif grubun 1912 seçimlerinin intikamını almak için Arnavutları kışkırtması da son derece önemli olaylardır. Hatta demokratik yollarla İttihatçıların devrilmeyeceği düşüncesine giren İtilâfçıların önde gelen isimlerinden Rıza Nur Arnavut isyancılarla sürekli iletişim halinde olmuştur. Yine başka bir muhalif olan

¹⁷¹ MMZC. (2 Mayıs 1328/15 Mayıs 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.5., s. 43.

¹⁷² MMZC. (9 Haziran 1328/22 Haziran 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.18., s. 435. ve MMZC. (11 Haziran 1328/24 Haziran 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.19., s. 494.

¹⁷³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 134.

Prens Sabahaddin de isyancılara vermiş olduğu destekle isyanın büyümesine katkı sağlayan isimlerden olmuştur.

İttihat ve Terakki'nin uzlaşmaz tutumu ve merkezîyetçi zihniyeti karşısında 1911 yılı sonlarında Arnavut muhalefetinden İsmail Kemal Bey'in öncülüğüyle İstanbul'da toplanan Arnavut aydınları, genel bir isyan hareketi düzenleme kararı aldılar.¹⁷⁴ Tabii ki meclisin feshedilmesi ve yapılan seçimleri muhalefetin kaybetmesi üzerine isyan bir anda büyümüştür. Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'ın da iç ve dış gelişmeler görüşülürken Berat mebusu Süreyya Bey Arnavutluk'ta meydana gelen olaylar hakkında bilgi almak için Dahiliye Nazırlığına önerge vermiştir.¹⁷⁵ Ayrıca yaşanan olaylarda İttihat ve Terakki'yi suçlamıştır. Cemiyet ise Süreyya Bey'in bu tutumunu iftira olarak değerlendirmiş ve bölgede çıkan isyana karşı güvenliği sağlamaya yönelik adımlar atıldığını ifade etmiştir. Fakat Arnavut mebuslar isyanı ve isyancıları açıkça savununca meclis içerisindeki tartışmanın dozu daha da yükselmiş ve yine bu mebuslar isyanı bir millet yani bir ırk sorunu olarak göstermişlerdir.¹⁷⁶

Muhaliflerin ve dış ülkelerin desteğiyle ayaklanmış olan Arnavutların asıl amacı hiç kuşkusuz önce cemiyeti devirmektir ama bu isyanda Arnavut milliyetçilik duyguları da hakimdir. Böylece, Arnavutluk bölgesinde muhalif siyasetçi, asker ve mebusların teşvikleriyle yayılan isyanın, İttihat ve Terakki iktidarına ve yönetim anlayışına karşı gelişen bir tepki olduğu kısa sürede ortaya çıktı.¹⁷⁷

Arnavutluk'ta meydana gelen ayaklanma muhalif basın tarafından da açık bir şekilde desteklenmiştir. Hatta isyanın nedenini de hükümetin yapmış olduğu hatalara bağlanmıştır.¹⁷⁸ Cemiyet ayaklanmaya karşı askeri tedbirler almış fakat bölgeye göndermiş olduğu bazı askeri birlikler de isyancılarla bir olması sonucu askeri tabanlı olan cemiyetin ilerleyen süreçlerde zor günler yaşayacağını habercisi olmuştur. Çünkü ordu içerisinde ayrışmalar başlamış ve bu durum en çok İttihat ve Terakki'yi etkileyecektir. 1912 seçimlerinin kazananı cemiyet olmuştu ama artık

---

¹⁷⁴ Hocaoğlu, a.g.e., s. 241.

¹⁷⁵ MMZC. (13 Haziran 1328/26 Haziran 1912) C.1., D.2., Sİ.1., İ.21., s. 515.

¹⁷⁶ MMZC. (17 Temmuz 1328/30 Temmuz 1912) C.2., D.2., Sİ.1., İ.43., s. 548.

¹⁷⁷ Hocaoğlu, a.g.e., s. 242.

¹⁷⁸ İfham (22 Haziran 1328/5 Temmuz 1912).

yasal olmayan yollardan kendisini devirmek isteyen bir muhalefet vardı ve ordunun belli bir bölümü de bu muhalefete destek verecektir.

1.5. HALÂSKÂR ZÂBİTÂN GRUBU'NU ORTAYA ÇIKARAN FAKTÖRLER

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan beri her dönem asker ve siyaset ilişkileri açısından çeşitli olaylar yaşamıştır. Bu olayların en meşhuru şüphesiz Yeniçeri Ocağı isyanları olmuştur ama Sultan II. Mahmud'un ocağı kaldırmasıyla askeri müdahaleler döneminin kapanması beklenirken beklenen olmamış ve modern orduya geçişle ordu-siyaset ilişkileri bir üst seviyeye çıkmıştır. Bunların en açık örneği de II. Meşrutiyet'in ilanı, 1912 Genel Seçimleri, Halâskâr Zâbitân Grubu (Kurtarıcı Subaylar Grubu) müdahalesi ve Bâb-ı Âli Baskını olmuştur.

İttihat ve Terakki cemiyeti 1912 Genel Seçimleri sonucunda dikensiz yani muhalefetsiz bir meclisi kazanabilmişti ama meydana gelen Arnavutluk Ayaklanması ve Manastır İsyanı imparatorluk da yaşanacak olayların meclis gibi dikensiz olmayacağını ilk sinyalleri olmuştur. Çünkü muhalefet cemiyetin tasfiyesini antidemokratik yollarla başarabilmek adına sıkı bir şekilde çalışmalar başlatmıştır. Bu tasfiyeyi ise bir askeri darbe şeklinde planlayıp önce Halâskâr Zâbitân Grubu aracılığıyla orduyu ele geçirmek daha sonra ise cemiyeti iktidardan uzaklaştırmak istemişlerdir.

Meşrutiyet dönemi boyunca ordu-siyaset ilişkileri iç içe yürütülmüş ve özellikle İttihat ve Terakki bünyesinde çok fazla asker bulundurmıştır. Muhalefet ve hatta bazı dönemler cemiyet içerisinde de bulunanlar da ordu ve cemiyetin ilişkilerinin yakın olmaması gerektiğini dile getirmişlerdir. İttihat ve Terakki'nin 1909 Kongresi'nde cemiyetin orduyla olan ilişkileri gündem maddeleri arasına alınmıştır. Erkânıharp Kolağası Mustafa Kemal Bey subayların vazifelerine avdetleri için ısrarlı bir mücadele açmış, Cemiyet azasının endişesine karşı fikrinde ısrar etmiştir.¹⁷⁹ Fakat bu konuda cemiyet içerisinde kesin bir sonuç elde edilememiştir.

Halâskâr Zâbitân Grubu'nu ortaya çıkaran belli başlı nedenleri sayacak olursak: Ordu içerisindeki subayların dünya görüşlerinin farklı olması, ordu içerisinde görev alan İttihatçı subaylara diğer subaylardan ayrıcalıklı bir gözle

---

¹⁷⁹ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, 1. Kitap, 1. Basım (Haz. Sabahattin Selek) Ankara, 1985, s. 54.55.

bakılması, Tasfiye-i Rütüb-i Askeriye Kanunu ile düzenlenen terfi sisteminde cemiyetin dışındakilerin kolayca yükselememesi ve 1912 Genel Seçimlerinde İttihatçıların seçim sonucuna etki edecek hamlelerde bulunmuş olması düşüncesi olarak sayabiliriz. Ayrıca halihazırda devam eden Arnavutluk isyanı, Manastır olayları da hükümete karşı yapılmış ve cemiyeti tasfiye etmek isteyen muhalifler de Halâskâr Zâbitân Grubu'nu desteklemişlerdir.

Bu zabitan İttihat ve Terakki teşkilatına dahil olmamışlar, üstelik ordunun bu partinin emrinde ve tahakkümünde kalmasına da asla taraftar bulunmamışlardı.¹⁸⁰ Askerin siyasetten ayrılmasını isteyen, yine askeri bir zümre olunca; bu hareketi zincirleme sür-git olmaktan sakındıracak, hangi kuvvet olacak?¹⁸¹ Çünkü İttihatçıların ordu-siyaset ilişkisini eleştiren Halâskâr Zâbitân Grubu da bir askeri grup olduğu gibi cemiyete karşı muhalif olanları da desteklemekten geri durmamıştır.

1.5.1. Halâskâr Zâbitân Grubu'nun Kuruluşu

1912 Genel Seçimlerinden sonra yaşanan Arnavutluk ve Manastır Olayları cemiyeti ve mevcut kabineyi yıpratmıştır. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ikinci şubede tercüme ve istihbarat subayı olarak görevli olan Gelibolulu Kemal Bey Makedonya'ya görevli olarak gönderilmiştir. Kemal Bey bu görevi sırasında siyasi ortamın İttihat ve Terakki aleyhine işlediğini ve ordu içerisindeki subayların bölünmüşlüğüne görmüştür. Bu ortam içerisinde bir beyanname hazırlamış ve Yorgi Skalyeri'nin aracılığıyla Prens Sabahaddin ile bağlantıya geçmiştir. Prens, Kemal Bey'in beyanmesini memnuniyetle karşıladığı gibi maddi yardımlarda da bulunmuştur. Halâskâr Zâbitân Grubu 1912 yılının haziran aylarında kurulmuştur.

Grubun kurucuları arasında Erkânıharp (Kurmaya) Binbaşı Gelibolulu Kemal Bey, Erkânıharp Kolağası Kastamonulu Hilmi Bey, Süvari Kaymakamı Recep Bey, Bahriye (Deniz) Binbaşı İbrahim Aşkı Bey ve Yüzbaşı Kudret Bey'dir. Gruba mensup ve faaliyetlerinde rol alan diğer subaylar ise Kağıthane Poligonunda Yüzbaşı Vahid Bey, dumansız barut fabrikasında görevli Yüzbaşı Hakkı, dumansız barut fabrikasında görevli Mülazım Vehbi Bey, Bahriye Güverte Yüzbaşısı Süleyman Remzi Efendi, Güverte Yüzbaşısı Mustafa Efendi, İhsan Efendi, Bekir

¹⁸⁰ Tansu, **İttihad ve Terakki İçinde Dönerler**, s. 122.

¹⁸¹ Hasan Amca, **Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İç Yüzü 1908-1918**, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Arba Araştırma Basım Yayın, İstanbul, 1989, s. 109.

Efendi, Hasan Efendi, Basri Efendi, Güverte Mülazımı Said Efendi ve Kaymakam Zekeriya beylerdir.¹⁸² Yüksek rütbeli subaylardan ise Mirliya Ferit Paşa, Erkânıharp Mirlivası Nazif Paşa, Zeki Paşa, Yaver Paşa ve Ahmet Abuk Paşaların bu gruba dahil oldukları söylenmekteydi.¹⁸³ Ordu içerisinde kısa sürede destekçisi sayısını arttıran gruba sivillerden de destek gelmiştir. Tabii ki bu sivil desteği Dr. Rıza Nur, Kemal Mithat Bey ve Mahir Said gibi İttihatçılara muhalif isimler vermiştir.

Halâskâr Zâbitân Grubu tıpkı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu gibi gizlilik içerisinde teşkilatlanmıştır. Bu nedenden olayı grubun üye sayısı ve kayıtlı isimlerin listesi hakkında elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Grubun kurucularından Gelibolulu Kemal Bey'in yakın çevresine Halâskâr Zâbitân Grubu'nun (Kurtarıcı Subaylar) kurulduğunu bir sır gibi söylediğini ve grubu güçlendirmeye çalıştığını ve grubun büyümesiyle Üsküdar ve Bostancı'da toplantılar yapıldığını bilmekteyiz. Muhalefetin siyasal tezlerini savunan grup, tüm muhalefet unsurlarının öteden beri talep ettiği, İttihat ve Terakki'nin siyasal yaşamdan tamamen çekilmesi, ordunun İttihatçılık fikrinden ve siyasetten uzaklaştırılması ve Kâmil Paşa'nın başkanlığında yeni bir kabinenin kurulması gibi görüşleri savunuyordu.¹⁸⁴ Grup ağırlıklı olarak Arnavutluk Ayaklanması için asker sevkıyatı yapılırken itaatsizlik gösteren ve taşkınlık yapan askerlerden oluşmaktadır.

1.5.2. İttihat ve Terakki'nin İktidardan Düşürülmesi

Mahmut Şevket Paşa cemiyet ve ordu içerisinde otoriter ve önde gelen isimler arasında yer almaktadır. 31 Mart Vak'ası'ndan sonra ise bu durum daha da belirgin bir hale gelmiş ama Paşa cemiyet içerisindeki kadrolarla sık sık fikir ayrılıklarını düşmeye başlamıştır. Nitekim Merkez-i Umûmî orduyla olan bağlarını koparmaktan çekinirken Mahmud Şevket Paşa Dîvânıharp yargılamalarından sonra ordunun siyaset dışında kalmasını planlayan "Mensubin'i askeriyenin siyaset ile men-i işigali zımında askeri ceza kanunnamesine zeyl olmak üzere tanzim olunan layiha-yı kanuniye" isimli bir tasarı hazırlamıştır.

¹⁸² Bu isimler Subay Hasan Ali'nin tutuklanması sırasında askeri ceketinin cebinde bulunan bir kâğıtta yazmaktadır. Trabzon Valisi Samih Rıfat'tan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgraf için bkz: BOA. Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) 421/69, (05.01.1330/18.03.1914). Ayrıca bkz: (EK B)

¹⁸³ Kenan Olgun, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskâr Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı 7, 1999, s. 160.

¹⁸⁴ Hocaoğlu, a.g.e., s. 247.

Tasarıya göre siyasi faaliyetlerde bulunan ordu mensuplarının görev yerleri değiştirilecek, ordudan atılacak ve iki aydan altı aya kadar hapis cezası alacaktır.¹⁸⁵ Mahmud Şevket Paşa tasarının kabul edilmesi için mecliste konuşma yapmış hatta bu durum büyük tartışmalara yol açmıştır. Mahmut Şevket Paşa'ya göre ordunun bir devleti yıkılmaktan kurtarması bir şerefti. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki ile ordunun ortak çalışması sonunda ilan edilmişti. Fakat, ondan sonra orduyu daldığı siyasetten kurtarmak gerekmekteydi.¹⁸⁶ Cemiyetin ileri gelenlerinden Dr. Bahaddin Şakir başta olmak üzere bu konuya sert tepkiler göstermiştir.

Merkez-i Umûmî bu tasarıya sıcak bakmamış ama Arnavutluk'ta ve Manastır'da meydana gelen hadiselerle ordunun üst düzey subayları da destek verince ordunun daha fazla parçalanmasının önüne geçilmek istenmiştir.¹⁸⁷ Fakat hükümet daha Arnavutluk olaylarını sindiremeden Manastır'da yeni buhranlar baş göstermeye başlamış ve düşük rütbeli askerler ordunun başı olan Mahmud Şevket Paşa'ya tehditkâr mektuplar göndermiştir. Ordunun siyasetle, siyasetin ordu ile güç bulması orduyu siyasetin, siyaseti de ordunun bir malzemesine dönüştürmüştür.¹⁸⁸

İktidarın üzerinde önemli bir güç olan ve meclisi elinde bulunduran İttihat ve Terakki bu dönemde iç ve dış siyasette hiç istemeyeceği olaylarla karşı karşıya gelmiş ve Harbiye Nazırlığı görevinde bulunan Mahmud Şevket Paşa ile olan ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Çünkü ordunun kutuplaşmasına karşı tedbir almamasını, önemli İttihatçı isimlerle arasının bozuk olması ve Arnavutluk olaylarında pasif kalmasını eleştiren cemiyetle Paşa arasında ipler kopma derecesine gelmiştir. Ayrıca Trablusgarp'ta ve Arnavut Ayaklanmasında süreci yönetme tarzı da eleştirilmiştir. İttihatçıların baskıları neticesinde Mahmud Şevket Paşa istifa etmiştir.¹⁸⁹

Askerin siyasetten koparılmasına yönelik tasarı ise Meclis Başkanı Halil Bey (Menteşe) tarafından Meclis-i Âyan'a gönderilmiştir.¹⁹⁰ Fakat Meclis-i Meb'ûsan'ın

---

¹⁸⁵ MMZC. (16 Haziran 1328/29 Haziran 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.22., s. 538. Ayrıca bkz: BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) 166/50, (11.07.1330/26.06.1912).

¹⁸⁶ Tunaya, **a.g.e.**, s. 323.

¹⁸⁷ Ordu ve siyaset ilişkisini düzenlemeye çalışan bu tasarı meclisten geçecektir ama meclisin feshedilmesinden dolayı kanunlaşamayacaktır.

¹⁸⁸ Suat Zeyrek, "II. Meşrutiyet Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Ordu-Siyaset İlişkileri Üzerine Genel Bir Bakış", *Studies Of The Ottoman Domain*, Cilt. 4, Sayı. 6, 2014, s. 47.

¹⁸⁹ BOA. İrade Dosya Usulü (İ. DUİT.) 8/58, (24.07.1330/09.07.1912).

¹⁹⁰ BOA. Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) 4058/304311, (17.07.1330/02.07.1912).

feshedilmesinden dolayı tasarı kanunlaştırılmamıştır.¹⁹¹ Cemiyet, Harbiye Nazırlığı makamına çeşitli isimler düşünmüş fakat görüşme yapılan her isim İttihatçıların politikalarına ters şartlar sunduğu için nazırlık görevine belli bir süre görevlendirme yapılamamıştır. Harbiye Nazırlığı görevine mecburen vekaleten Bahriye Nazırlığı görevinde bulunan Hurşid Paşa getirilmiştir. Fakat o da cemiyete muhalif bir isimdir. Dolayısıyla, Hurşit Paşa'nın vekâletten Harbiye Nezareti'nin başına getirilmesi, muhalefetin faaliyetlerini yoğunlaştırmasına yol açtı.¹⁹²

Halâskâr Zabitan Grubu Dâr-ı Şûrâ-yı Askerîye başta olmak üzere tehdit mektupları göndermeye devam etmiştir. Bu mektuplarda 1912 seçimlerine atıfta bulunarak Kânûn-ı Esâsî'ye uygun yeniden bir seçim yapılmasını, Sadaret makamını Kâmil Paşa getirilerek onun yönetiminde yeni bir kabine kurulmasını talep etmektedirler. Ayrıca bu tehdit içeren talepleri kabul edilmezse kan dökmekten çekinmeyeceklerini belirtmişlerdir. Yaşanan olaylara karşı Sultan Mehmed Reşad tepkisini askerinin siyasetle uğraşmayı bırakıp Trablusgarp Harbi ile ilgilenmesini dile getiren bir beyannameyle göstermiştir. Ordu içerisindeki birtakım subaylar ise Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde (Âbide-i Hürriyet) toplanarak Halâskâr Zabitan Grubu'na karşı olduklarına dair bir beyanname yayınlamışlardır.

İmparatorluğun iç ve dış gelişmeleri karşısında yeni Harbiye Nazırı Hurşid Paşa'nın da görev süresi uzun olmamış ve kısa bir süre sonra o da istifa etmiştir. Aynı zamanda Bahriye Nazırı ve Maliye Nezareti gibi makamların da istifa etmesi sonucu hem Said Paşa hem de onu destekleyen cemiyet zor durumda kalmıştır. İttihatçılar kabinede doğan boşlukları doldurmaya çalışırken Said Paşa kabinesi mecliste güvenoyuna çıkmıştır. Bütün bunlara karşın, 15 Temmuz'da yapılan güven oylaması 4'e karşı 194 oyla Sait Paşa'nın lehine sonuçlanıyordu.¹⁹³

Paşa yapılan oylamadan kısa bir süre sonra devletin içerisinde bulunduğu sıkıntılı ortamda nazırlıkların boş bulunması ve Halâskâr Zabitan Grubu'nun baskıları sonucu istifa etmiştir. Sait Paşa huzura çıktığında Padişah "niçin istifa ettiniz, size itimatları vardı" deyince, bir süre başını eğip düşündükten sonra "onların bana itimatları vardı ama benim onlara itimadım yoktu." yanıtını

¹⁹¹ "Meclis-i Meb'ûsan'ın Feshi", İktihâm (23 Temmuz 1328/5 Ağustos 1912).

¹⁹² Hocaoğlu, a.g.e., s. 244.

¹⁹³ Ahmad, a.g.e., s. 135.

vermiştir.¹⁹⁴ Yaşanan bu durum muhalifler tarafından bir koz olarak kullanılacaktır. İstifasının en büyük sebeplerinden biri de ordu içinde İttihat ve Terakki karşıtı olan ve adına ‘‘ Halâskâr Zabitan Grubu’’ denilen harekettir.¹⁹⁵ Bu grup silahlarından aldığı cesaretle çeşitli makamlara, milletvekillerine ve dolayısıyla Meclis’e gönderdiği mektuplar, askerlikle bağdaşır değildir.¹⁹⁶

Said Paşa’nın Halâskâr Zabitan Grubu müdahalesi sonucunda 16 Temmuz 1912 tarihinde vermiş olduğu istifası ise şu şekildedir:¹⁹⁷

Meclis-i Meb’ûsan’ın heyet-i umumiyesinde dünkü gün taraf-ı kemteranemden alenen ve sarıhan beyan edildiği veçhile Devlet-i Âliyeleri leülhamd pek çok esbab-ı hayatiyeye malik olup bazı taraflardan izam olunmakta olan mesail-i siyasiye dahi endişeyi mücip olacak bir mahiyette değilse de ordunun intizam-ı hakikisiyle beraber gerek kemiyetçe ve gerek talim-i askerice derece-i kifayede bulunması esbabı Harbiye Nezareti’nde bulunacak zat tarafından daima nazar-ı itinada tutulmak elzem olduğu halde münhal olan Harbiye Nezareti’ne bu lüzumu mükaddir ve sıfat-ı matlûbeyi haiz olmak üzere tasavvur olunan üç zattan ikisinin mesail-i siyasiyece rey ve fikirleri heyet-i hazıra-i vükelânın efkârına kısmen mutabık görülmemiş ve biri de izhar-ı acz eylemiş ve Hurşid Paşa’nın dahi Bahriye Nezareti’nde ve hem de Harbiye Nezareti vekâletinden istifasına dair bugün bir tezkeresi alınarak istifasının kat’î olduğunu müşarünileyh Meclis-i Vükelâ’da beyan ve tekid etmiş olduğu gibi Maliye Nezaretine memleketin idare-i maliye ve iktisadiyesini bihakkın ifaya muktedir bir zat bulunamamak cihetile nezaret-i mezkûr vekâleten idare edilmekte bulunmuştur.

Her zaman ve alelhusus hal-i harpte salifûlbeyan üç nezaret-i mühimmenin temadi- i inhilâli heyetçe takip edilen hatt-ı hareketi işkâl edeceğinden hizmet-i Sadareten mağfiyet-i kemteraneme müsaade-i seniye-i Hazret-i Hilâfetpenahîleri şayan buyrulmasını niyaz ve istida’ya mecburiyeti hasıl olduğu muhat-ı ilm-i âli buyruldukta emr-ü ferman.

Osmanlı askeri tarihi araştırmaları açısından en yaygın söylemlerden biri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin sürekli askeri darbelerle anılması ve imparatorluğun

---

¹⁹⁴ Çavdar, a.g.e., s. 70.

¹⁹⁵ Eraslan-Olgun, a.g.e., s. 113.

¹⁹⁶ Zeyrek, a.g.e., s. 47.

¹⁹⁷ Tunaya, a.g.e., s. 126.

modern askeri sistemdeki ilk ciddi darbesini yapmış olduğu bilgisi oldukça yaygındır. Fakat 1912 seçimlerinden sonra cemiyetin kontrolündeki kabineye ve cemiyete tepki olarak başlayan Arnavutluk ve Manastır olayları muhalif bir subay grubunun baskı unsuru olarak açığa çıkmasına neden olmuştur. İç ve dış olaylara yıpranan kabine ise cemiyetle de birtakım sorunlar yaşayınca Halâskâr Zabitan Grubu krizi kendileri için fırsata çevirerek baskı yoluyla hükümetin istifa etmesine neden olmuşlardır. İcracılığını Halâskâr Zabitan Grubu'nun yaptığı bu müdahale, Meşrutiyet döneminde muhalif sivil-asker ittifakının salt askerî baskıyla hükümetin istifasını istediği ilk müdahaledir.¹⁹⁸ Meclisteki çoğunluğu elinde bulunduran ve hükümeti denetleyici bir güç olarak kabine üzerinde otoriter olan İttihat ve Terakki karşısında grup önemli bir başarı elde etmiştir.

1.5.3. Gazi Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi

Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran cemiyet Said Paşa'nın istifa etmesiyle bir nevi iktidardan düşmüş ve hükümeti kontrol etmek özelliğini kaybetmiştir. Halâskâr Zabitan Grubu cemiyet karşısındaki ilk önemli başarısını kazanmış ve İttihatçıları iktidardan uzaklaştırmıştır. Başını Halâskâr Zabitan Grubu ve İtilafçıların çektiği muhalefet Said Paşa'dan boşalan sadaret makamına Kâmil Paşa'nın gelmesini isterken İttihatçılar bu duruma karşı çıkmış ve Meclis Başkanı Halil Bey padişahla görüşerek Kâmil Paşa'nın sadrazamlık makamına gelmesini engellemiştir. Sultan Mehmed Reşad ise cemiyetin istemediği bir ismi sadaret makamına getirmekten çekinmiş ve Londra Sefiri Tevfik Paşa'ya sadaret makamını teklif etmiştir.

Tevfik Paşa'nın, İdare-i Örfî'nin kaldırılması, meclisin feshedilmesi ve yeni seçimlerin yapılması şartlarının yerine getirilmesi durumunda sadrazamlığı kabul edeceğini öne sürmesi, İttihatçıların bu tekliflere yanaşmayacağını düşünen padişahın vazgeçmesine neden oldu.¹⁹⁹ Mehmed Reşad cemiyet ve muhalifleri tam anlamıyla karşısına almamak için Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın doğru bir isim olduğunu düşünerek sadaret makamına getirmiş ve kabineyi kurmak için görevlendirmiştir.

21 Temmuz 1912 tarihinde sadrazam olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa kurmuş olduğu kabine içerisinde üç tane eski sadrazam bulundurduğu için "Büyük Kabine"

¹⁹⁸ İsmail Küçükılınç, **Jön Türklük ve Kemalizm Kısacasında İttihadçılık**, Divan Kitap, İstanbul, 2023, s. 180.

¹⁹⁹ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 252.

ve oğlu Mahmud Muhtar Paşa'nın kabine de Bahriye Nazırı olarak görev almasından dolayı da "Baba-Oğul Kabinesi" olarak anılmıştır. Bu üç eski sadrazam ise Hüseyin Hilmi Paşa, Avlonyalı Ferid Paşa ve Kâmil Paşa'dır. Kabinayı teşkil eden isimlerin listesi ise şu şekildedir:²⁰⁰ Şura-yı Devlet Reisi Kâmil Paşa, Adliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa, Dahiliye Nazırı Ferid Paşa, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Maliye Nazırı Ziya Paşa, Bahriye Nazırı Mahmud Muhtar Paşa, Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan Efendi, Maarif Nazırı Efendi, Evkaf-ı Hümayun Nazırı Meclis-i Meb'ûsan Reis-i Sanisi Mehmed Fevzi Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı Reşid Paşa, Nafia Nazırı Şerif Paşa, Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı Sabri Bey tayin olmuştur.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa sadarete gelir gelmez imparatorluğun iç işlerinde ve dış işlerinde bulunduğu sıkıntılı durumu düzeltmek için çalışmalar yapmıştır. Balkan bunalımının gittikçe şiddetlenmesi üzerine Osmanlı Devleti ile İtalya arasında sürmekte olan Trablusgarp Savaşı'na Uşi Antlaşması'nı (18 Ekim 1912) imzalayarak son verdi. Büyük Kabine iç işlerinde başlangıçta İttihatçılara ve İtilafçılara mesafeli bir tavır izlemiş ama muhaliflerle de İttihatçı karşıtlığında birleşmekten geri durmamıştır. Ayrıca kuvvetli teşkilatlara sahip olan cemiyete karşı da Halâskâr Zabitan Grubu'nu yanına çekmekten geri durmamıştır. Kabine zamanla önemli devlet dairelerine grubun içinden isimleri atamaya başlamış ama Meclis-i Mebusan çoğunluğunu elinde bulunduran cemiyete karşı bu hamleler yeterli olmamıştır.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi, İttihat ve Terakki destekli bir kabine olmadığı için programı mecliste açıklandığı zaman tartışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Büyük Kabinenin cemiyete mensup mebusları programın onayı için tehdit etmesi siyasi bir bunalım doğurmuştur. Meclis Başkan'ı Hali Bey bunalımı gidermek adına taraflar arasında uzlaşmacı bir rol üstlenmiştir. Bu durum üzerine yapılan oylama sonucunda 112 olumlu, 44 ret oyu alan Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi güvenoyu almıştır.²⁰¹ İktiham ve Teminat gibi cemiyete muhalif bir tavır sergileyen basın organları geçmiş dönemde görevler alan İttihatçı yönetime sert eleştiriler yapıp yeni kabineyi övmüştür.²⁰²

²⁰⁰ BOA. İ. DUİT. 8/59, (07.08.1330/23.07.1912).

²⁰¹ MMZC. (17 Temmuz 1328/30 Temmuz 1912), C.2., D.2., Sİ.1., İ.43., s. 552-556.

²⁰² İktiham (9 Temmuz 1328/22 Temmuz 1912) ve Teminat (12 Temmuz 1328/25 Temmuz 1912).

Büyük Kabine ve Halâskâr Zabitan Grubu'nu ortak hareket ettiren İttihat ve Terakki düşmanlığı olayları meclisi feshettirme düşüncesine kadar götürmüştür. Meclis-i Meb'ûsan Başkanı olan Halil Mentеше'nin evine grup tarafından gönderilen tehdit mektubu da bu uğurda atılan ilk adım olacaktır. Meclis-i Meb'ûsan Reisi Halil Bey'e 24 Temmuz 1912 tarihinde gönderilen mektup şöyledir:

Meclis-i Meb'ûsan Reisi Halil Bey'e,

Gerek İttihad ve Terakki muhitinde ve gerek Meclis-i Meb'ûsan sahasında vatan için hiç de hayırlı olmaksızın vukua gelen bunca harekât-ı sakimenize zamimeten bu defa da nezd-i şahanede sebmeden teşebbüsât ve entrikalarınız grubumuzca malûm olmakla ve bu da mucib-i ceza-yı azim görülmekle beraber pis kanlarla lekelenmek arzu etmediğimiz için ihtara lüzum görüyoruz ki, milletle beraber ordunun metalibatı muhikasının en mühimini teşkil eden meclis-i hazır-ı meb'usanın ve daha doğrusu Fındıklı Kulüp ve Tiyatrosu'nun feshi hususunda bir engel olmadığınızı ve hatta tervici matlabımız yolunda bilfiil çalıştığınızı 48 saatte izhar ve ispat etmezseniz üzerimize terettüp eden vazife-i vataniyeyi tamamen icra edeceğimizi ihbar ediyoruz.²⁰³

İttihat ve Terakki Merkez-i Umûmîsi bu tehdit karşısında Meclis Başkanı Halil Bey'i korumak için Yakup Cemil'in kardeşi Seyyid Bey ve Mustafa Necip Bey'i görevlendirmiş ama Halil Bey bu güvenlik tedbirini kabul etmemiştir. Kendisine gelen mektubu ise meclis gündemine getirmiştir.²⁰⁴ Halâskâr Zabitan Grubu göndermiş olduğu bu mektupla Fındıklı'da bulunan meclise sırf bundan dolayı Fındıklı Kulüp ve Tiyatrosu aşağılaması yaparken aynı zamanda da meşrutiyetin esaslarına uymaktan bahsetmesi, meclis dağıtılmazsa gerekeni yapacaklarını söylemeleri kendileriyle çelişen hususlar olmuştur. Bu duruma düşmelerinin ana sebebi de İttihatçılara duydukları düşmanlık ve onları tasfiye etme fikridir. Grup aynı gün Mabeyn Başkatibi Halit Ziya Bey'e de tehditler dolu bir mektup göndermiş ve 25 Temmuz 1912 tarihinde beyannamelerini yayınlamışlardır. Böyle grup kamuoyunda bir nevi resmîyet kazanmış ve daha yakından tanınmıştır.

²⁰³ Halil Mentеше, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 161.

²⁰⁴ MMZC. (29 Haziran 1328/12 Temmuz 1912) C.2., D.2., Sİ.1., İ.42., s. 444.

İttihatçılara yakınlığıyla bilinen Tanin gazetesi de Halil Bey'e gönderilen tehdit mektubuna yayınlamış olduğu sayısında yer vermiştir.²⁰⁵

1.5.4. Halâskâr Zâbitân Grubu'nun Beyannamesi ve Programı

1912 Genel Seçimlerinden sonra imparatorluğun ordusu içerisindeki bölünmeler bariz bir şekilde görülmeye başlanmış ve subaylar İttihat – İtilafçı olarak ayrılmıştır. Hatta bu ayrışmalar o kadar üst seviyeye çıkmıştır ki subaylar içerisinde buldukları grupları temsil eden kalpaklar kullanmıştır. İttihatçılar için Halâskâr Zâbitân Grubu gün geçtikçe endişe oluşturmaya başlamıştır. Çünkü belli bir süre grubun yapılanması hakkında elle tutulur bilgilere erişememişlerdir. Grubun kuruluş amacını askeri siyasetten uzak tutmak, İttihatçıların kontrolündeki Said Paşa hükümetini devirmek ve İttihatçıları iktidardan uzaklaştırıp tasfiye etmektir. Grup Said Paşa Hükümetini devirdikten sonra faaliyetlerini devam etmiş amaçlarını ve programını duyurmak içinse beyanname yayınlamışlardır.²⁰⁶

Grubun yayınlamış olduğu beyanname devlet iç işlerinde dış işlerinde içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumu en büyük sorumlusu İttihat ve Terakki olarak gösterilmiştir. Meşrutiyet idaresinin hâkim olmasına rağmen halen II. Abdülhamid dönemindeki gibi bir istibdat rejimi uygulandığı ve kişisel çıkarların ön plana alındığı vurgulanmıştır. Ayrıca grup hükümetin değiştirilmesini ve yeni bir kabine kurulmasını istemiştir. Yeni kurulan kabinede ise hükümet görevlisi dışında hiç kimsenin müdahalede bulunmamasını ve yeni kurulan kabinenin Avrupalı devletler tarafından saygı gösterilecek bir kabine olmasını isteyerek adil ve müdahalelere kapalı yeni bir seçim talep etmişlerdir.

1.5.5. Meclisin Yeniden Feshedilmesi

Büyük Kabine cemiyeti tamamen tasfiye etmek için çeşitli adımlar atmaya başlamıştır. Örneğin İdare-i Örfi kaldırılmış, Dîvânıharp tarafından tutuklananlar genel aflu serbest bırakılmış, önemli kadrolara cemiyete muhalif kişilerin atanmasına devam edilmiş ve ordu başta olmak üzere devlet memurlarının siyasetle ilgilenmesi yasaklanmıştır. Alınan bu kararlar karşısında cemiyet sert tepkiler gösterirken Adliye

²⁰⁵ Tanin (13 Temmuz 1328/26 Temmuz 1912).

²⁰⁶ Halâskâr Zâbitân Grubu Beyannamesi'', İktihâm (12 Temmuz 1328/25 Temmuz 1912). (EK A). Ayrıca Bkz: Tunaya, a.g.e., s. 337-344.

Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa ise atılan adımların ayrışmaları daha da tetikleyeceğini belirterek görevinden istifa etmiştir.

Meclis-i Meb'ûsan Başkanı Halil Bey başta olmak üzere grup tarafından gönderilen mektuplar meclis içerisindeki ortamı germiş ve cemiyet Harbiye Nazırı Nazım Paşa'dan yaşananlar hakkında açıklama yapmasını istemiştir. Fakat Nazım Paşa olaylara pek de ciddiyetle yaklaşmadığı gibi yaşananları da blöf olarak nitelendirmiştir. Paşa'nın bu tavırlar sergilemesinin en önemli nedeni de kendisinin de bir cemiyet muhalifi olmasıdır. Halâskâr Zâbitân Grubu, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın bir uzantısıydı ve hem Nâzım Paşa'nın hem de Prens Sabahaddin'in bu grupla ilişkileri vardı.²⁰⁷ Kabine meclis çoğunluğu cemiyetin elinde olduğu sürece kendilerini güvende hissedemeyeceklerini açık bir şekilde anlamıştır. Cemiyet kabinenin meclisi feshetme düşüncesini anlayınca daha önce vermiş oldukları güvenoyunu geri çekmeye çalışmıştır.

Ordu destekli kabine yasal ve yasal olmayan her yolu deneyerek meclis feshetmeye kararlıydı Dr. Rıza Nur ve Lütfi Fikri Bey gibi uzun süredir muhalif olan isimler de bu çalışmalarda yer almıştır. Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar Paşa yayımlamış olduğu beyannameyle Kânûn-ı Esâsî'ye uygun olmayan işler yapıldığını, seçimlerde memurların kanuna aykırı hareket ettiğini ver askerlerin siyasete girmesinden dolayı siyasi sorunların meydana geldiğini belirtiyordu.²⁰⁸ Bu söylemler tamamen cemiyete muhalif söylemler olduğu gibi sadrazam cemiyet temsilcileriyle de tartışmaktan geri durmamıştır.

Kabine ilk adım olarak 7. maddeyi değiştirmek istemiştir. Bu maddeye göre meclisi feshetme yetkisini padişaha vermeyi planlamışlardır. "Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan Efendi ortaya attığı görüşle Said Paşa kabinesi döneminde 35. maddenin değiştirilmesiyle meclis feshedilmişti. Gabriel Noradunkyan Efendi, buna dayanarak 1912'de seçilen yeni meclisin, dağıtılmış olan 1908 meclisinin geri kalan dönemi tamamlamak üzere seçildiğinin gündeme getirilmesini istedi.²⁰⁹ Buradaki amaç meclisi feshedip yeniden seçim yapmaktır ama Kânûn-ı Esâsî'de istedikleri gibi bir madde bulamadıkları için çoğunluğu eski subaylardan oluşan âyanlar

---

²⁰⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 138.

²⁰⁸ MMZC. (17 Temmuz 1328/30 Temmuz 1912), C.2., D.2., Sİ.1., İ. 43., s. 533.

²⁰⁹ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 258.

üzerinde otorite sahibi olan Ahmed Muhtar Paşa konu Âyan Meclisi'ne taşımış 35. ve 43. maddeler değiştirilmiştir.

43. maddedeki değişiklik, meclis dağıtıldığında yeni Mebusan Meclisi'nin iki ay süreyle olağanüstü toplantı halinde bulunmasını ve bu sürenin bir dönem daha uzatılabilmesini öneriyordu.²¹⁰ Meclis-i Âyan gerçekleştirmiş olduğu gizli oturum sonucu tek celsede 28 kabul, 5 ret ve 1 çekimser oyla 35. madde değişikliğini kabul etmiştir.²¹¹ “Karşı oy verenler Hüseyin Hüsnü Paşa, Bessaraya Efendi, Musa Kazım Efendi, Tilkof Efendi ve Ahmed Rıza Bey idi. Mahmud Şevket Paşa kararsız kalmıştı.²¹² 43. maddenin değiştirilmesiyle de meclisin yıllık toplantı süresi altı aya düşürülmüş ve meclisin belirtilen süreden fazla çalıştığına hükmedilmiştir.

Meclis Başkanı Halil Bey saraya gidip padişahın meclisi feshetme iradesini çıkartmaması konusunda çaba sarf etmiş ama başarılı olamamıştır. Sultan Mehmed Reşad'dan meclisin feshine dair irade alınmış ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa iradeyi okumak için 5 Ağustos 1912 tarihinde âyan ve mebusan meclisini toplantıya davet etmiştir. Paşa'nın toplantıya davet için gönderdiği telgraf ise şu şekildedir:

Meclis-i Umûmî'nin seddiyle mebusanın yeniden intihabına bed ve mübaşeret olunmak lâzım geleceği hakkında dün akşam şeref sâdır olan irade-i seniyye tebliğ olunmak üzere Hey'et-i Âyânın vasatî saat birde salonlarında hazır bulunmaları.²¹³

Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın mecliste okumuş olduğu irâde-i seniyye şu şekildedir:

Sait Paşa kabinesiyle Hey'et-i Mebusan arasında Kânûn-ı Esâsî tadilâtından dolayı tahaddüs eden ihtilâf üzerine, Meclis-i Meb'ûsan'ın feshi cihetiyle âzâsı yeniden intihap olunup, 5 Nisan 1328 tarihinde içtima ve mucib-i ihtilâf olan madde hakkında Kânûn-ı Esâsî'nin otuz beşinci maddesi mucibince, kararını itâ etmiş olan Hey'et-i Cedide-i Mebusanın müddet-i memuriyeti, feshi intaç eden ihtilâf hakkında sıfat-ı hakemiyetle bir rey ve karar itasına mahsûs ve münhasır olduğu, Heyet-i Âyan'dan Kânûn-ı Esâsî'ye tevfikân ve tefsiren tanzim olunan kararnamede beyan olunmuş ve bu karara göre Meclis-i Umûmî'nin seddiyle Mebusanın yeniden

²¹⁰ Ahmad, a.g.e., s. 139.

²¹¹ MAZC. (22 Temmuz 1328/4 Ağustos 1912), C.1., D.2., Sı.1., İ.32., s. 382-383

²¹² Kansu, a.g.e., s. 386.

²¹³ MAZC. (23 Temmuz 1328/5 Ağustos 1912), C.1., D.2., Sı.1., İ.33., s. 386.

intihabâtına mübaşeret olunmak lâzım gelmiş olduğundan, Meclis-i Umûmi'nin seddiyle Kânûn-ı Esâsî ahkâmına tevfikân intihabât-ı cedidenin icrasına irade ederim. Bu irade-i seniyyemizin icrasına sadrazam memûrdur.²¹⁴

Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar Paşa meclisin feshini resmi bir şekilde de ilan ettikten sonra daha önce almış olduğu ama İttihatçılar tarafından geri çekilmeye çalışılan güvenoyu içinde artık meclisin feshedildiğini ve hukuken meclisin kararlarının bir hükmü olmadığını belirtmiştir. İttihat ve Terakki hem meclisi hem de hükümet üzerindeki gücünü kaybettiği gibi kabine subaylardan siyasete girmemeleri yönünde yeminler almaya başlamıştır.²¹⁵ Arnavutluk Ayaklanması, Manastır Olayları, Halâskâr Zabitan Grubu'nun faaliyetleri ve meclisin feshedilmesiyle cemiyet büyük bir hezimet almış muhalefet ise özellikle ordunun desteğiyle büyük bir başarı elde etmiştir. Fakat İttihatçılar sahip oldukları sağlam teşkilatlar sayesinde tekrardan iktidara gelmeyi de başarabilecektir.

1.5.6. Büyük Kabine'nin Sonu

Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi muhalifler için bir geçiş kabinesi olmuştur. Çünkü imparatorluk üzerinde iki önemli güç olan İttihatçılara ve İtilafçılara tam anlamıyla yakın değildi. Sadece İttihatçılara duyulan düşmanlıktan dolayı İtilafçılar ve Halâskâr Zabitan Grubu başta olmak üzere birtakım muhalifler tarafından desteklenmiş ama arkasında durabilecek bir siyasi organizasyon olmamıştır. Kabine içerisinde Halâskâr Zabitan Grubu ve İtilafçılarla yakın ilişkisi olan Nazım Paşa ve Kâmil Paşa ayrılıkçı adımlar atmaya başlamış bunun sonucunda da Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar Paşa otoritesini kaybetmeye başlamıştır. Bu nedenden dolayı da İttihat ve Terakki'ye karşı sert bir yapıya bürünmüştür. Tanin gazetesi başta olmak üzere cemiyete yakın basın-yayın organları kapatılmış, İttihatçı kulüpler kapatılmış ve cemiyete mensup isimler tutuklanmaya başlanmıştır.

Büyük Kabine, kısa bir süre önce yürürlükten kaldırdığı sıkıyönetimi tekrar ilan edince İstanbul'da rahat çalışamayacaklarını anlayan İttihatçılar, Merkez-i Umûmî'yi tekrar Selanik'e göndermek zorunda kaldılar.²¹⁶ Kabinenin cemiyete karşı atmış olduğu bu adımlar sonucunda İstanbul'da muhalif kesimin hâkim olmasına yol

²¹⁴ MAZC. (23 Temmuz 1328/5 Ağustos 1912), C.1., D.2., Sı.1., İ.33., s. 386-387.

²¹⁵ Tunaya, a.g.e., s. 345.

²¹⁶ Hocaoğlu, a.g.e., s. 262.

açmıştır. Hatta Hürriyet ve İtilâf Fırkası Başkanı Miralay Sadık Bey cemiyetin Anadolu'daki şubeleri hakkında da kabineye yazılar verip cemiyetin İstanbul'da kaybettiği hakimiyeti Anadolu'da da yaşamasını planlamıştır. Kabinede içerisinde görüş ayrılıkları sonucu istifalar da başlayınca bu sefer de Paşa parçalanmaların önüne geçmeye çalışmıştır. İttihatçılar ise muhalefet karşısında almış oldukları hezimetini kongreler yaparak toparlamaya çalışmıştır.

İç işlerinde ve dış işlerinde sıkıntılı bir süreçte sadarete gelen Gazi Ahmed Muhtar Paşa uzun süredir devam eden Balkan Bunalımı sonucu Balkan Savaşları'nın da çıkmasına mâni olamamıştır. Yönetimde bulunduğu dört ay içerisinde Balkan Savaşı patlamış, Edirne'ye kadar bütün Rumeli kaybedilmiş, Ege Adaları (Girit dahil) yitirilmiş, Trablusgarp elden çıkmıştı.²¹⁷ Kabine Avrupalı devletlerin tutumuna karşı Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinin bir sonucu olarak ıslahat programını uygulayacağını da söylemiştir. Keza Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi Girit için 1868 uygulanmaya başlayan özerkliğin aynen devam etmesine hükmediyordu. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'ne, Berlin Antlaşması sonrası bu antlaşmanın uygulanması bahanesiyle ve savaşız olarak yeni topraklar kaybettirilmişti.²¹⁸

Nitekim 6 Ekim günü Hariciye Nâzırı Gabriel Noradunkyan 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşması'na göre oluşturulmuş olan Rumeli-i Şarki (Doğu Rumeli) Vilâyeti'nin yeniden yapılandırılması için 1880 yılında Büyük Güçler tarafından hazırlanmış reform önerilerinin benimseneceğini açıkladı.²¹⁹ İttihat ve Terakki bu durum üzerine Dr. Nazım, Aka Gündüz ve Muhiddin Birgen gibi isimlerin liderliğinde öğrencilerinde katılımıyla Bâb-ı Âli önünde toplanmıştır. Burada kabinenin 23. maddeyi yürürlüğe koyacak olması ve savaştan çekilmenin yanlış olduğu dile getirilerek "Reform değil savaş istiyoruz" sloganları atılıp protestolar yapılmıştır.

Büyük Kabine olarak adlandırılan fakat kendi içerisinde çekişmeler yaşayan ve çeşitli muhalif grupların müdahalesine maruz kalan bu kabinenin kısa süreli görevinde Balkan uluslarının ittifak kurma girişiminde olduğunu fark edememiş olması da kabinenin istikrarlı çalışmadığını göstermektedir. Hatta Balkan ittifakını el

---

²¹⁷ Çavdar, a.g.e., s. 71.

²¹⁸ Fahri Maden, "Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları", History Studies, Cilt 5, Sayı 1, 2013, s. 277-278.

²¹⁹ Kansu, a.g.e., s. 422.

altından destekleyen Rusya'nın savaş olmayacağı konusunda Hariciye Nâzırı Hariciye Nâzırı Gabriel Noradunkyan Efendi'ye verdiği teminata güvenerek Rumeli'deki 120 tabur tâimli askerini terhis etti.²²⁰

Kabinenin izlemiş olduğu bu dış politika ve daha önceden iş ve dış işlerinde yıpranmış olan imparatorluk bir kabine değişikliği daha görecektir. Balkan Savaşı'nda bütün cephelerde mağlup olan ve orduyu koordine edemeyen kabineye tepkiler çığ gibi büyümüştür. İttihatçılar protestolarını arttırırken İtilâfçılar ise artık çok da fazla verim alamayacaklarını düşündükleri Gazi Ahmed Muhtar Paşa yerine Kâmil Paşa'nın sadarete gelmesini istemiştir. Tüm bu yaşananların sonucunda 29 Ekim 1912 tarihinde Ahmed Muhtar Paşa istifa etmiştir. Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın istifa mektubu şöyledir:

Bu âcizlerine zor bir zamanda yalnız, Şevketpenâh efendimiz hazretleriyle devlet ve milletimize güzel hizmetler ifa edebilmek amacıyla sadaret mevkiini kabul ederek, oluşturduğum vükelâ ile şimdiye kadar ister bir meselede görünüşte bile aramızda hiçbir anlaşmazlık çıkmayarak hep ittifakla işler yürütülmüş ve Şevketpenâh efendimiz hazretinin de istisnasız her hususta yardımlarına mazhar olmuş olduğumdan dolayı şükranlarımı arz ederim.

Ancak bu âcizinizin Allah'ın yardımı ile bütün dünyaca takdir edilen elli altı yıllık askeri hayatım ile kalbimin temizliğinin birleştirmeye tahammül edemeyeceği bazı durumları görüp, işitmiş olmakla beraber, şimdiye kadar vazifemden ayrılmadan devam ettim. Fakat bundan sonrası için kabine erkânının tabiatları bakımından yeknesak olması lüzumunu takdir ettiğimden, Sadaret mevkiinden affım hususunu rica ve istirahama mecbur olduğum cihetle emir ve ferman Şevketpenâh efendimiz hazretlerininindir.²²¹

1.5.7. Kâmil Paşa Kabinesi

Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın sadaretinde kurulan ve neredeyse 4 ay kadar süren Büyük Kabine Paşa'nın istifa etmesi sonucu dağılmıştır. Cemiyet boşalan sadaret makamına Said Paşa veya Hüseyin Hilmi Paşa'nın getirilmesini istemiş ama

²²⁰ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 5. Cilt, İstanbul, 1992, s. 23.

²²¹ Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989, s. 400-401.

başarılı olamamıştır. Sultan Mehmed Reşad, I. Balkan Harbi sonunda imparatorluğun içerisinde bulunduğu krizi çözebileceğine inandığı Kâmil Paşa'yı sadarete getirmiştir. Çünkü Balkanlar'da yaşanan sorunları çözümünde dönemin önemli bir gücü olan İngilizlerin desteği alınmak istenmiş ve Kâmil Paşa'nın da önemli kademelerde İngiliz dostları bulunmaktadır. Kahire'de bulunduğu sırada İngiltere Kralı ve Kraliçesi kendisi ile resim bile çektirmişlerdi.²²²

29 Ekim 1912 tarihinde dördüncü defa sadarete tayin edildi.²²³ Yeni hükümeti kuran Kâmil Paşa'nın kabinesi ise şu şekildedir: Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Dahiliye Nazırı Reşid Bey, Adliye Nazırı Arif Hikmet Paşa, Hariciye Nazırı Gabriel Efendi, Ticaret ve Ziraat Nazırı Reşid Paşa, Nafia Nazırı Ziya Bey, Bahriye Nazırı Salih Paşa, Maliye Nazırı Abdurrahman Efendi, Maarif Nazırı Mehmet Şerif Paşa, Evkaf Nazırı Ziya Paşa, Posta ve Telgraf Nazırı Musurus Bey'dir.²²⁴ Kabine içerisinde İtilâfçılar ve Halâskâr Zabitan Grubu'na yakınlığıyla bilinen Nazım Paşa'nın bulunması da cemiyete muhalif kesimlerin desteğiyle göreve geldiğinin bir örneğidir. Kabinede yer alanların ortak noktası ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne düşmanlık beslemektir.

Kâmil Paşa meşrutiyet döneminde cemiyete karşı muhalif isimlerin başında gelen biri olduğu gibi Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesinde görevliyken cemiyete karşı ılımlı olunmaması ve sert tedbirler alınması gerektiğine yönelik sık sık sadrazamla görüşmeler yapmıştır. Cemiyetin merkezîyetçi ve devletçi politikalarını eleştirmiş ve âdem-i merkezîyetçi bir düşünce yapısına sahiptir. Hatta İttihatçılar ile fikir ayrılıkları o kadar derindir ki bazı dönemler cemiyetin kapatılmasını da şiddetle savunmuştur.

Yeni kabinenin kuruluşu, büyük ölçüde Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve muhalif Arnavutlar ile Halâskâr Zabitan Grubu'nun zaferi oldu, çünkü Büyük Kabine bu grupların baskısı sonucu geri çekilmek zorunda kalmıştı.²²⁵ Tabii ki Büyük Kabine'nin cemiyet tarafından yapılan kongreler ve protestolardan da etkilendiği bir gerçektir. Sadaret makamına geldiği ilk gün Meclis-i Meb'ûsan için yapılması

²²² Beria Remzi Özorun, "Sadrazam Kâmil Paşa- İngiliz Dostları-Kıbrıs'taki Mezarı", Türk Kültürü Cilt. IX, Sayı. 105., Ankara, 1971, s. 756.

²²³ Atilla Çetin, "Kıbrıslı Kâmil Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 25. Cilt, Ankara, 2022, s. 393.

²²⁴ BOA. İ. DUİT. 8/72, (19.11.1330/30.10.1912).

²²⁵ Hocaoğlu, a.g.e., s. 267.

planlanan genel seçimlerin imparatorluğun iç işlerinde ve dış işlerinde yaşamış olduğu sorunlar nedeniyle tarihi sonradan duyurulmak kaydıyla ertelendiği ilan edilmiştir.²²⁶ Alınan bu karar Kâmil Paşa'nın kendisini kontrol eden bir meclis olmadan görev yapmak istediğini göstermektedir.

Cemiyet yeni kabine döneminde başına gelecekleri bildiği için tedbirler almak istemiş ama bunda pek de başarılı olamamıştır. Çünkü Kâmil Paşa Balkanlar'da yaşanan krize odaklanmak yerine İttihat ve Terakki düşmanlığı ağır basmış cemiyete yakın memurları değiştirmiş, siyasi kulüpleri kapattırılmış ve yapmış olduğu atamalarla otoritesini korumaya çalışmıştır. Balkanlar'da yaşananlar imparatorluğun bir türlü lehine dönmemesi üzerine cemiyet Harbiye Nazırlığı makamına Mahmud Şevket Paşa'nın getirilmesine yönelik basın da yazılar yayınlamaya başlayınca hükümet Tanin gazetesini de kapatmaktan geri durmamıştır. Hürriyet ve İtilâf Fırkası ise kabineden istediğini alamamış ve sadrazamın kendilerine mesafeli davranması sonucu yavaş yavaş onlarda yeni kabineye muhalif bir tavır almışlardır.

İngilizlerle arası iyi olan Paşa'nın sadarete gelmesiyle Avrupalı devletlerin Rumeli'deki reform taleplerinin gerçekleştirileceği ve barışa hazır olduğuna dair kabine demeçler vermeye başlamıştır. Hatta Bâb-ı Âli'ye Edirne'nin terk edilmesine yönelik bir notanın da gelmesiyle kabine Edirne için özel bir statü, özerk bir bölge ya da şehri terk edebilecek kararlar almayı düşünmüş ve barış yanlısı olduğunu belirtmiştir. 21 Ocak 1913 tarihinde Meclis-i Umûmî'de düzenlenen toplantıda Kâmil Paşa barış yapılması gerektiğini savunmuş hatta barış yapılması için gerekirse Edirne'den bile çekinilebileceğini dile getirmiştir. Kâmil Paşa, iktidarını kaybetmektense Edirne'yi kaybetmeyi göze almıştı.²²⁷

---

²²⁶ İkdâm (18 Teşrinievvel 1328/ 31 Ekim 1912).

²²⁷ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 272.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN RESMEN İKTİDAR OLMASI (1913-1918)

2.1. BÂB-I ÂLİ BASKINI'NI OLUŞTURAN FAKTÖRLER

Osmanlı İmparatorluğu 1912 Genel Seçimlerinden sonra Halâskâr Zâbitân Grubu'nun tehdit ve muhtıralarıyla karşı karşıya kalmış kabineler değişmiş ve meclis kapatılmıştır. Kendisini bir Balkan imparatorluğu olarak tanımlayan devlet katılmış olduğu Balkan Harbi neticesinde bölgede bulunan topraklarını kaybetme tehlikesi içerisine girmiş ve savaşın da mağlubiyetle sonuçlanmasıyla İstanbul'un hemen yanı başında olan Edirne'yi kaybetmiştir. Balkan Harbi patlak verdiği anda işbaşında olan hükûmetler İttihatçı olmayan hükûmetlerdir.²²⁸

Kâmil Paşa kabinesi iç işlerinde İttihatçıların muhalefeti, dış işlerinde Balkan Savaşı ve onun doğurmuş olduğu diplomatik başarısızlıklarla uğraşırken Dahiliye Nazırı Reşid Bey ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa arasında da anlaşmazlıklar yaşanması kabineyi daha da yıpratmıştır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi gibi Kâmil Paşa kabinesi de İttihatçıları tasfiye etmek istemiş bir diğer deyişle İttihatçı avına çıkmıştır. Cemiyete mensup kişiler tutuklanmış ve cemiyetin kulüpleri kapatılmıştır. Zira aralık ayı başlarında önce Cemal Bey'in, ardından Talat Bey'in tutuklanarak sorgulanmaları, İttihatçı kadrolara yönelik olumsuz tutumun en bariz göstergesi olmuştur.²²⁹

Balkan Savaşları sonucunda düzenlenen Londra Konferansı ile Avrupalı devletler Adalar ve Edirne'den imparatorluğun çekilmesini talep etmiştir. Düvel-i muazzama verdikleri notada Edirne istihkâmatının sukuta mâhkum olduğunu müşahede eylediklerinden ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin daha ziyade mutazarrır olmasını arzu eylemediklerinden Edirne şehrinin hükûmat-i müttetikaya (Balkan hükûmatına) terkini ve münazaunfih olan adaların mukadderatını da kendilerine terk

---

²²⁸ Küçüküklüncü, a.g.e., s. 184.

²²⁹ Artuç-Uzunaslan, a.g.e., s. 40.

ve tevdiini bilittifak suret-i ciddiye tavsiye ediyorlardı.²³⁰ Kabine bu notaya karşı Edirne'nin bağımsızlığını, büyük devletlerin onayı ile kendi tarafından bir vali atanmasını, meclis idare azalarının ahali tarafından seçilmesini, bütçe açıklarının Türk hazinesince kapatılmasını, meşihat tarafından kadı tayin edilmesini, dini ve milli bayramların eskisi gibi kutlanmaya devam edilmesini talep etmiştir.²³¹

Bâb-ı Âli'nin bu istekleri büyük devletler nezdinde hiçbir karşılık bulmamış ve kabine yavaş yavaş Edirne'nin terk edilmesi hususunda karar kılmıştır. Kabineye yakın basın bile hükümetin bu durumunu eleştiren yazılar yayınlamıştır. İkdâm gazetesi 21 Kasım 1912 tarihli sayısında "Sulha Doğru"²³² başlıklı yazısıyla büyük devletlerin sunmuş olduğu şartları kabinenin kabul etmediğini belirtmiştir. Yine aynı gazetenin 28 Kasım 1912 tarihli "Mütareke ve Musalaha Şeraiti"²³³ başlıklı yazısında kabinenin kabul etmiş olduğu şartlar neticesinde devletin elinde sadece İstanbul'un kaldığını, antlaşma şartlarının ağır olmasından dolayı savaş devam edilmesi gerektiğini savunmuştur.

2.1.1. Bâb-ı Âli Baskını'nın Planlanması

Balkanlar yüzyıllardır Osmanlıların hakimiyetinde bulunmuş ve imparatorluk için önemli bir konuma sahip olmuştur. Ne yazık ki yaşanan I. Balkan Savaşı'nın ardından imparatorluk beklenmedik bir hezimete uğramıştır. Meydana gelen bu gelişmeler sonucunda ise iktidarda bulunan Kâmil Paşa kabinesi Londra ve Çatalca'da barış görüşmeleri yapmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimleri ise yaşanan görüşmeleri yakından takip etmiştir. Kâmil Paşa kabinesinin yapılan görüşmeler sonucunda Edirne'yi Bulgarlara teslim edeceği iddiaları devlet erkânı ve halk arasında yayılınca İttihat ve Terakki Cemiyeti Talat Bey'in liderliğinde baskın hazırlıkları için işe koyulmuştur.

Olaylara siyasi açıdan bakıldığında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mevcut iktidarı lağvedip yerine hâkim olacakları kendi iktidarlarını kurma arzusu açıkça görülmektedir. Bu darbenin gerekçesi henüz direnen, Bulgar ordusunun eline

---

²³⁰ Mehmet Selâhattin, **Bildiklerim İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Maksad-ı Teessüs ve Suret-i Teşekkülü ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Sebeb-i Felâket ve İnkisamı Muhalif Hatıralar**, (Haz. Ali Birinci-Cüneyd Okay), Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 57.

²³¹ Artuç-Uzunbaş, **a.g.e.**, s. 42.

²³² İkdâm (8 Teşrinisani 1328/21 Kasım 1912).

²³³ İkdâm (15 Teşrinisani 1328/28 Kasım 1912).

geçmemiş, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan önceki başkenti, payitahtı Edirne'nin anlaşmayla Bulgaristan'a bırakılacağı iddiasıdır.²³⁴ Cemiyet kendi içerisinde düzenlemiş olduğu toplantılar dışında Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yla görüşmeler yaparak hükümeti devirmek için yollar aramaya başlamıştır.

Bâb- 1 Âli Baskını için bir hükümet darbesidir diyebiliriz. Çünkü baskın sonucu mevcut kabine silah zoruyla değiştirilmiştir. Fakat planları hazırlayan kadroların bir kısmının askerlik mesleğiyle bir bağı olmayıp sivil insanlar oldukları için yapılan darbeyi askeri bir darbe yerine İttihatçı bir darbe olarak tanımlamanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü baskını planlayan kişiler içerisinde asker, mebus, doktor ve eğitimciler de bulunmaktadır. Tabii ki baskının fiilen gerçekleşmesi askeri kanat yoluyla olmuştur ama askeriyeyle bağı bulunmayıp baskını planlayan ve rol alan kişilere de değinmek gerekir. Örneğin; yazar ve eğitimci Ziya Gökalp, eski mebus Talat Bey, Dr. Nazım Bey gibi kişiler askerlikle bağı olmayıp öne çıkan isimlerdir. Talat Bey, imparatorluğun içerisinde bulunduğu zor durumun kendilerinin iktidara gelmesi sonucu çözüleceği fikrini cemiyet içerisinde yapılan toplantılarda sıkı bir şekilde savunmuştur.

İttihatçılar hem kaybetmiş oldukları iktidarı tekrar ele geçirebilmek hem de mevcut kabinenin başarısız dış politikasının önüne geçmek için propagandalar yapmıştır. Cemiyetin önde gelen isimlerinden Talat Bey bu konuda cemiyete yol gösteren ve yönlendiren olmuştur. Bu nedenle 1913 tarihinin ocak ayının ilk haftalarında cemiyete mensup yakın dostlarını Emin Beşe'nin Vefa'da bulunan evinde toplamıştır. Bu toplantıya şu isimler katılmıştır: Prens Sait Halim Paşa, Hacı Adil Bey, Ziya Bey (Gökalp), İzmitli Mümtaz, Kara Kemal, Emin Beşe, Miralay İsmail Hakkı, Fethi Bey (Okyar), Mithat Şükrü, Binbaşı Cemal (Paşa), Dr. Nazım ve Mustafa Necip Bey.²³⁵ Toplantıya subay sınıfı ve cemiyet içerisinde parlak bir kariyere sahip olan Enver Bey de davet edilmiş ama gelememiştir. Çünkü toplantının yapılacağı gün İzmit'te Hurşit Bey'in Kurmay Subaylığı vazifesindedir.

Talat Bey toplantı süresince bir hükümet darbesi planlayıp Edirne'nin elden çıkmasına neden olan kabinenin düşürülmesi fikrini savunmuş ama salt çoğunluğa bu

---

²³⁴ Küçükkılıç, a.g.e., s. 184.

²³⁵ Mustafa Çolak, Recep Karacakaya "Bâbîâli Baskını", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darbeler**, (s. 282), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022.

fikri kabul ettirememiştir. Hatta Fethi Bey: ‘‘Sulh yapılmamıştır. Çok sayılı günler yaşıyoruz. Bırakın şu ihtilâl metotlarını. Bence Edirne geri alınamaz. Hükümet sulhu imzalasın. Meşrutiyete yakışır bir parti olalım!’’²³⁶ şeklinde fikrini belirtince çoğunluk da bu fikri benimsemiştir. Toplantıya başkanlık eden Talat Bey fikrinin kabul edilmemesine tabii ki memnun olmamış ama çoğunluğun kararını kabul etmiştir. Yaşanan bu durumda cemiyet içerisindeki demokrasinin en açık örneklerinden birisidir. Cemiyet toplantı ve propagandalarına devam ederken Talat Bey düzenlenecek bir sonraki toplantıya muhakkak Enver Bey’in katılmasını istiyordu. Çünkü o da kendisiyle aynı görüşü savunduğu gibi karşı görüşteki cemiyet üyelerini de ikna edebilecek bir kabiliyete sahiptir.

İttihat ve Terakki Talat Bey’in başkanlığında hükümete karşı daha önceki toplantılarla aynı gerekçelere sahip yeni bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantıya Enver Bey de katılmıştır. Toplantı boyunca bir hükümet darbesi fikrini savunmuş ve cemiyetin diğer üyelerini de tatmin edici açıklamalar yaparak kendisiyle aynı fikirde olmayanları ikna etmiştir. Cemiyet Talat ve Enver Beyler’in ısrarlı tutumu sonucu İttihatçı bir darbe yapmayı kabul etmiş ve planlar yapıp görev dağılımı yapılmıştır. Ayrıca düzenlenecek olan baskının halk tarafından da kabullenebilir olması için daha önce Hareket Ordusu ile İstanbul’a gelip 31 Mart İsyanını bastıran Mahmud Şevket Paşa’nın sadarete gelmesi için onu ikna etme çalışmaları da başlamıştır.

Mahmud Şevket Paşa’yı ikna etme işi, Mithat Şükrü’ye verilmiş ve o da bu görevi başarıyla yerine getirmiştir.²³⁷ Enver Bey planı uygulamaya geçecek kadronun liderliğini üstlenirken Talat Bey plan süresince meydana gelebilecek herhangi bir kargaşa ve olumsuzluğa karşı imparatorluğun valileriyle temas kuracaktır. Fırka elemanlarına Bâb-ı Âli Baskını için vazifeleri tevzi ve tevdi edildi.²³⁸ Darbenin başarılı olması için ocak ayının başından itibaren İstanbul’daki stratejik makamlara ittihatçı memur ve askerler atanmıştır.²³⁹

---

²³⁶ Hasan Babacan, **Mehmed Talât Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 79.

²³⁷ Taylan Sorgun, **İttihat ve Terakki’den Cumhuriyet’e Bitmeyen Savaş (Kütulamare Kahramanı Halil Paşa’nın Anıları)**, 7 Gün Yayınları, İstanbul, 1972, s. 259.

²³⁸ Taha Toros, ‘‘Ali Münif Bey’in Hâtıraları: İttihadcıların Bâbîâlî Baskını’’, Hayat Tarih Mecmuası, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 64.

²³⁹ Mustafa Çolak, **Komitenin Ruhu Talat Paşa**, Yeditepe Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018, s. 51.

2.1.2. 23 Ocak 1913 Bâb-ı Âli Baskını

İttihatçılar yapmış oldukları toplantılarda almış oldukları kararlar gereği 23 Ocak 1913 tarihinde harekete geçmişlerdir. Hükümet barış şartlarını kabul ettiği nota taslağını hazırlarken Talat Bey son kez istifa etmesi için Kâmil Paşa ile görüşmüş ama isteği kabul edilmemiştir. Babıâli baskını olurken İttihatçı hatiplerinden Ömer Naci Bey biraz uzakta küçük bir halk topluluğuna propaganda nutku söylüyor, (Edirne elden gidiyor) sözünü yüksek sesle tekrarlıyordu.²⁴⁰ Enver Bey beyaz atının üstünde Bâb-ı Âli önüne gelerek görevlilere Cemal Bey ile sadrazamı görmek istediklerini belirtmiştir. Arkalarında Talat Bey, Ömer Naci Bey, Mithat Şükrü (Bleda) ve cemiyetin diğer liderleri gelmekteydi.²⁴¹ O sırada toplantı yapmakta olan kabine olayları fark etmiş ve görevliler olaylara müdahale etmeye başlamışlardır.

Çıkan kargaşalık üzerine, Sadaret Yaveri Nafiz Bey ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın yaveri Kıbrıslı Tevfik Bey darbecilere engel olmaya çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır.²⁴² Çatışmalar sonucunda İttihatçılar içerisinde ise Mustafa Necip öldürülmüştür. Silah seslerini duyan Harbiye Nazırı Nazım Paşa İttihatçıların karşısına çıkarak küfürler edip bana verdiğiniz sözleri tutmadınız deyince Yakup Cemil tarafından vurularak öldürülmüştür. İttihatçıların mermi atmadan yaptığı plan bir çatışmaya dönüşmüştür. ‘‘Babıâli Baskını çok esef edilecek bir aksi tesadüf ve kaza neticesinde Nâzım Paşa'nın ölümüne sebebiyet verdi. Talât bundan duyduğu teessürü çok kereler tekrar tekrar anlatmıştır. Kendisinin sözünde durmamak ve Nâzım Paşa'yı aldatmış olmakla sanki itham edilebilmesi ihtimali karşısında vicdanı isyan ediyordu.’’²⁴³ Hatta Enver Bey sonraki süreçte Nazım Paşa'nın yanlışlıkla vurulduğunu bazı mektuplarında belirtmiş ve olay anında Yakup Cemil'e kendi emri olmadan böyle bir şey yapmış olmasından dolayı öfkelenmiştir.²⁴⁴

Nazım Paşa baskından önce cemiyetle yapmış olduğu görüşmelerde sadaret makamı için ön plana çıkmış bir isimdi ama cemiyete mensup subaylar Balkan

---

²⁴⁰ Belen, **a.g.e.**, s. 161.

²⁴¹ Kansu, **a.g.e.**, 530.

²⁴² Artuç-Uzunaslan, **a.g.e.**, s. 49.

²⁴³ Hüseyin Cahit Yalçın, **Tanıdıklarım**, (Haz. Göktürk Ömer Çakır), Ötüken Neşriyat, 3. Basım, İstanbul, 2020, s. 234.

²⁴⁴ Enver Bey yolda ‘‘Bizim maksadımız Nâzım Paşa'yı vurmak değildi: bir yanlışlık olarak vuruldu, diyordu. Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 79.

faciasında onu sorumlu görmesi ve geçmişte Halâskâr Zabitan Grubu ile olan ilişkileri hayatta kalsa bile sadaret makamına gelmesini engelleyecektir yorumu yanlış olmayacaktır. Olay yerine gelen Talat Bey, Enver Bey'i yanına alarak Sadrazam Kâmil Paşa'nın odasına gitmiş ve ondan hükümetin derhal istifasını istemiştir.²⁴⁵ Enver Bey hazırlanmış olduğu istifa metninin sonuna ise "Milletin arzusu ile" sözcüğünü eklemiştir. Enver Bey, istediği şekilde yazdırmış olduğu istifa dilekçesini bizzat Sultan Mehmed Reşad'a götürüp kabul ettirmiş ve baskından önce yapmış oldukları plan gereği sadrazamlık makamına Mahmud Şevket Paşa'nın getirilmesini sağlamıştır. Enver Bey'in baskısı sonucu Kâmil Paşa'nın kaleme aldığı istifa metni şu şekildedir:

Huzûr-ı Âli-i Hazret-i Pâdişâhî

"Ahali ve cihet-i askeriyyeden vuku bulan teklif üzerine huzûr-ı şâhânelerine istifanâme-i âcizânemin arzına mecbur olduğum muhat-ı ilm-i âli buyuruldukta ol babda ve katıbe-i ahvalde emr-ü ferman hazret-i veliyy ül-elmr efendimizindir.²⁴⁶

Enver Bey tarafından Dolmabahçe Sarayı'na götürülen istifa metni Sultan Mehmed Reşad tarafından onaylanmış ve sadaret makamına Mahmud Şevket Paşa'nın getirildiğine dair iradeyi Enver Bey'e vermiştir. Aynı zamanda Cemal Bey (Paşa) İstanbul Muhafızlığını, Azmi Bey de Polis Müdüriyetini işgal eylemiş ve her tarafa gereken emirleri vermeye başlamışlardır.²⁴⁷ Mahmud Şevket Paşa'yı sadaret makamına getiren irade ise şu şekildedir:

Vezir-i Meali Semirim Mahmud Şevket Paşa, Kâmil Paşa'nın vukuu istifasına ve hal-ü mevkin müstağni-i izab olan ehemmiyetine binaen mesned-i sadaretin mücerreb'u iktidar bir zat uhdesinie tevcihine lüzum görülüb sizin iktidar ve kifayetiniz nezdimizde malum ve müsellemler olduğundan hizmet-i sadaret rütbe-i samiye-i vezaret-ü müşiriyle uhdenize tevcih kılınmış ve meşihat-ı İslamiye' de münasib bir zatın intihabı derdest bulunmuştur.²⁴⁸

Mahmud Şevket Paşa'nın sadaret makamına getirilmesiyle oluşan yeni kabine ise: Şura-yı Devlet Reisi Said Halim Paşa, Dahiliye Nazırı Adil Bey, Hariciye Nazırı Vekili Muhtar Bey, Mirliva Bahriye Nazırı Mahmud Paşa, Adliye Nazırı İbrahim

²⁴⁵ Artuç-Uzunaslan, **a.g.e.**, s. 50.

²⁴⁶ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 79.

²⁴⁷ Ahmet Bedevi Kuran, "Babiâli Baskını", Tarih Dünyası, II. Cilt, 14. Sayı, İstanbul, 1950 s. 610.

²⁴⁸ BOA. İ. DUİT. 190/71, lef 1, (15.02.1331/24.01.1913).

Bey, Maliye Nazırı Rıfat Bey, Posta Telgraf Nazırı Besarya Efendi, Maarif Nazırı Şükrü Bey²⁴⁹ olarak görevlendirilmiştir. Enver Bey ile Dolmabahçe Sarayı'na giden Mahmud Şevket Paşa, padişahın sadaret mührünü teslim aldı.²⁵⁰ Talat Bey Dahiliye nâzırı vekili unvanını kullanarak vilâyetlere iktidar değişikliğini bildiren telgraflar çekti.²⁵¹

Bâb-1 Âli Baskını başarıya ulaşmış bir hükümet darbesi olduğu için birincil Osmanlı kaynakları baskın hakkında çok fazla bilgi vermemektedir. Çünkü baskın başarıyla yapılmış ve yeni kabineyi baskını yapanlar teşkil ettiği için detaylı bir araştırma ve resmi kayıtlar tutulmasına izin verilmemiştir. Fakat dönemin Alman devlet adamları konu hakkında çarpıcı bilgiler vermiştir. Bâb-1 Âli Baskını'nın yaşandığı gün İstanbul'da bulunan Almanya Büyükelçisi Wangenheim Almanya Dışişleri Bakanlığı'na sık sık olayları bildiren telgraflar bir çekmiştir. Wangenheim çekmiş olduğu telgrafta İstanbul'da korkulan değişimin olduğunu, Enver ve Talat önderliğindeki ittihatçıların hükümeti devirdiğini ve bakanları istifaya zorladıklarını²⁵² bildirmiştir.

Almanya Büyükelçisi Wangenheim'den sonra baskınla ilgilenen bir diğer Alman isim ise baskının yapıldığı sırada Bâbîâli'de bulunan Dr. Weber'dir. Kendisi İstanbul'da bulunan Alman Büyükelçiliği'nde Birinci Dragoman olarak görev yapmıştır. Bâbîâli'de yaşananların canlı şahidi olan Dr. Weber baskından birkaç gün sonra gördüklerini ve binada görevli olanlardan öğrendiklerini bir rapor haline getirerek Almanya Büyükelçisi Wangenheim'in desteğiyle Almanya Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. "Kalabalık bir gösterici grubun yüksek sesle binaya girmeye çalıştıklarını görmüştüm. Net bir şekilde, yaralı insan sesleri geliyordu. Hemen akabinde de ölüm çığlıkları yükselmeye başlamıştı."²⁵³

Weber'in Almanya Dışişleri Bakanlığı'na aktarmış olduğu bu bilgilere bakacak olursak İttihatçılar yapacakları baskın öncesi planlı olarak kendi yandaşlarını Bâb-1 Âli önüne göndererek sözlü tepkileri başlatmış daha sonra ise planlamış oldukları baskını gerçekleştirmişlerdir.

²⁴⁹ BOA. İ. DÜİT. 8/79, (16.02.1331/25.01.1913).

²⁵⁰ Artuç-Uzunaslan, **a.g.e.**, s. 50.

²⁵¹ Cevdet Küçük, "Bâbîâli Baskını" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 4. Cilt, İstanbul, 1991, s. 390.

²⁵² Çolak-Karacakaya, **a.g.e.**, s. 284

²⁵³ Çolak-Karacakaya, **a.g.e.**, s. 286.

İttihatçılar başarılı bir şekilde baskını gerçekleştirdikten sonra bu işi neden yaptıklarını yayınlamış oldukları bildiriyle halka duyurmuşlardır. Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa kabinelerinin iç işlerinde ve dış işlerinde imparatorluğun itibarını zedelediklerini, Arnavutluk Ayaklanmasında yanlış hareket ettiklerini, Balkan Savaşı'nda izlemiş oldukları politikaların yanlış olduğunu ve Kâmil Paşa kabinesinin yapmış olduğu barış görüşmelerinde Edirne'yi Bulgarlara, adaların durumunu ise Avrupalı devletlerin inisiyatifine bırakmış olmasının anayasaya aykırı olduğunu ve imparatorluğu bütün saygınlığının ayaklar altına alındığı belirtmişlerdir.

Cemiyetin yapmış olduğu Bâb-ı Âli Baskını meşru bir hareket olmasa da halka sunmuş olduğu bu gerekçelerle baskını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Fakat Halaskar Zabitan Grubu'nun yapmış olduğu darbeye önce iktidar üzerindeki denetimini daha sonra ise meclisteki gücünü kaybetmiş olan İttihatçılar Bâb-ı Âli Baskını ile yeniden hükümet olabilme imkânı yakaladıkları gibi artık denetleyici değil mutlak güç olma yolunda kendileri için önemli bir adım atmışlardır.

Şu da bir gerçektir ki İttihatçılar Bâb-ı Âli Baskını'nı yapmamış olsalardı Hürriyet ve İtilaf Fırkası Gümölcineli İsmail Kemal Bey'in hazırlamış olduğu darbe planıyla Kâmil Paşa hükümetini düşürecektir. Çünkü Kâmil Paşa sadaretinin son dönemlerinde İtilafçı bloğa karşı da cephe almaya başlamıştır. Nazım Paşa'nın İtilafçılar ile de görüşmeleri olmuş fırka onun sadaretinde bir kabine teşkil etmeyi planlamıştır. Ancak, İttihatçıların daha erken davranması bu planlarını boşa çıkardı.²⁵⁴ Böylece, yeni hükümetin göreve başlaması ve darbeye feshedilmiş olan Meclis-i Meb'ûsan'ın yeniden göreve çağırılmış olmasıyla anayasal düzen altı aylık bir aradan sonra yeniden tesis edilmiş oluyordu.²⁵⁵

2.2. BÂB-I ÂLİ BASKINI VE OSMANLI BASINI

İttihatçılar tarafından yapılan Bâb-ı Âli Baskını sonrası imparatorluk basınında yine İttihatçılar ve muhalefet yanlısı olarak kutuplaşmış bir basın bulunmaktadır. Tabii ki yaşanan durum bir hükümet darbesi olduğu için yayınlanan gazetelerde detaylı bilgiler bulmak oldukça zordur. Cemiyet baskından sonra kendilerine muhalif bazı basın kuruluşlarını geçici olarak kapatmış olması da olayları

²⁵⁴ Hocaoğlu, a.g.e., s. 275.

²⁵⁵ Kansu, a.g.e., s. 535.

basın yoluyla açıklamayı daha da zorlaştırmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanında sonra gazete ve dergilere uygulanan sansür kalkmıştı ama basına meşrutiyet öncesi gibi sansür uygulanmasını baskından sonra tekrar görmekteyiz.

Cemiyet gazete ve dergileri kapattığı gibi birçok gazeteciyi de sürgüne göndermiştir. Aralarında Refik Halid, Refi Cevat, Rıza Nur, Ali Kemal gibi isimler vardır.²⁵⁶ II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini isteyen, kısıtlamalardan rahatsız olan kadrolar hem meşrutiyeti ilan ettirmeyi başarmış hem de kısıtlamaları kaldırmıştır. Fakat süreç içerisinde görüldüğü üzere özellikle 31 Mart Vak'ası'ndan sonra yine aynı kadrolar baskı ve kısıtlamaların gerekliliğinden ve uygulanmasından yana bir tavır sergilemeye başlamışlardır. Ancak şu da bir gerçektir ki yeni kabine Kâmil Paşa kabinesi gibi bir muhalif avına çıkmamış aksine kendisine muhalif olanlara daha ılımlı bir tavırla yaklaşmıştır. Muhaliflerle olan siyasal gerilim ve çatışmaya son vermek ve bir uzlaşma zemini yakalamak amacıyla "Genel Af Kanunu" çıkarıldı, bu amaçla "Müdafaa-i Milliye" adında bir cemiyet dahi kuruldu.²⁵⁷ Mahmud Şevket Paşa bu cemiyetle imparatorluk coğrafyasında birlik ve beraberliği amaçlamıştır. Ayrıca Rıza Nur ve Ali Kemal başta olmak üzere birçok muhalif serbest bırakılıp yurtdışına çıkmalarına izin verilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden Bâb-ı Âli Baskını'na kadar olan süreç cemiyetin iktidarı ele geçirme, denetleme ve tam iktidar olmak evrelerini yansıtır. Bu süreç içerisinde de yaşanan her olay cemiyetin kadrolarını ve fikir yapısını değişikliğe uğratmıştır. İttihatçılar kendi kadrolarından oluşan bir kabine kurarken imparatorluğun sadece siyasi alanını değil sosyal, askeri, eğitim ve ekonomi gibi her alanını etkilemişlerdir. Bu durumlar neticesinde de basın hayatının yaşananlardan etkilenmesi gayet doğal bir durumdur. İmparatorluk içerisinde yayın yapan basın olaylara yine farklı fikirlerle bakmış ama yaşanan olay silah yoluyla bir kabine değişikliğine yola açtığı için cemiyetin aleyhine yazılar yayınlamaktan çekinen yayıncılar da olmuştur.

²⁵⁶ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s. 93

²⁵⁷ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 277.

2.2.1. Bâb-1 Âli Baskını'nın Gazetelere Yansıması

Bâb-1 Âli Baskını'ndan sonra cemiyet kendi aleyhine yayın yapabilecek gazeteleri kapatarak kendisine muhalif gazetecilerin halkı etkilemesinin önüne geçmeyi planlamıştır. Tercümân-ı Hakikat gazetesi baskından sonra yayın hayatına devam etmiş gazeteler arasında yer almaktadır. Gazete baskının yaşanmasından bir gün sonra 24 Ocak 1913 tarihinde yayınlanan ilk sayısının başyazarı ‘‘Hakk-ı İhtilal’’²⁵⁸ başlıklı yazı olmuştur. Yazı Bâb-1 Âli Baskını'nı halkın ihtilal hakkı olarak tanımladığı gibi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun hiç de iyi olmadığını ama baskını gerçekleştiren vatanseverler sayesinde bu durumun düzeltilebileceği görüşünü belirtmiştir. Gazetenin yayınlamış olduğu yazıya İttihat ve Terakki yanlısı bir yazı demek yanlış olmayacaktır.

Mevlânzâde Rifat'ın kurmuş olduğu Serbestî gazetesi cemiyete muhalif bir gazetedir. Hatta gazetenin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesiyle taraflar arasında gerginlik daha da artmıştır. Fakat İttihatçılara böylesine muhalif olan bir gazete Bâb-1 Âli Baskını'nda tam tersine cemiyet yanlısı bir tutum sergilemiştir. 24 Ocak 1913 tarihinde yayınlanan gazetenin ilk sayfasında Tercümân-ı Hakikat gazetesi gibi ‘‘Hakk-ı İhtilal’’²⁵⁹ başlığını kullanarak bir yazı yayınlamışlardır. Yazı milletin kötü bir duruma düştüğünden ama yapılan baskınla Enver Bey'in milleti bu durumdan kurtardığından ve Kâmil Paşa kabinesini suçlu görüp vatanseverlikleri sorgulanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne geçmişten beri muhalif olan ve bu uğurda başyazarını kaybeden bir gazetenin bu tür yazılar yayınlaması oldukça ilginçtir.

Alemdar gazetesi yayın hayatına başladığı günden beri İttihatçılara muhalif bir ilke de yazılar yayınlamıştır. Gazete bu muhalif tutumunu Bâb-1 Âli Baskını'nda devam ettirmiştir. İttihat ve Terakki silah zoruyla kaybettiği iktidarını tekrar silah zoruyla almışken bunu kaybetmeye hiç niyetleri yoktur. Bu nedenle de oluşabilecek her türlü muhalif hareketin önü kesilmiş ve Alemdar gazetesi de baskının ardından kapatılmıştır. Gazete 1 Şubat 1913 tarihinde Haberdar ismiyle yeniden yayın hayatına başlayarak hemen ilk sayısında ‘‘Samimi Bir Hasbihal’’²⁶⁰ başlıklı yazıyla

²⁵⁸ Tercümân-ı Hakikat (11 Kanunusani 1328/24 Ocak 1913).

²⁵⁹ Serbestî (11 Kanunusani 1328/24 Ocak 1913).

²⁶⁰ Alemdar (Haberdar) (19 Kanunusani 1328/1 Şubat 1913).

baskınla ilgili düşüncelerini yayınlamıştır. Gazete Kâmil Paşa kabinesinin vatansever ve devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumlara çözüm arayan bir kabine olarak tanımlamıştır. Fakat halkın çözüm arayışları ile kabinenin çözüm arayışlarının birbirini karşılamadığını bu nedenle baskının yaşanmasının şaşırtıcı bir durum olmadığını belirtmiştir. Gazete her ne kadar Kâmil Paşa kabinesini kötüleyecek söylemlerde bulunmasa da Balkan Savaşı sonucu Edirne ve adaların elden çıkma ihtimalini kabinenin kabul etmesini devletin yıkılışı olarak tanımlaması önemlidir. İttihatçılara muhalif olan bu gazete Mahmud Şevket Paşa sadaretinde kurulan yeni kabine hakkında da müspet veya aksi bir yorum yapmamıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın olan gazetelerden birisi de Tasvîr-i Efkâr gazetesidir. Bu nedenden dolayı da Bâb-ı Âli Baskını sonrası kapatılmayan ve yayın hayatına devam eden gazeteler arasındadır. 24 Ocak 1913 tarihinde yayınlanan sayısında “Ya Şeref Ya Ölüm!”²⁶¹ başlıklı bir yazı yer almaktadır. Bu yazıda Kâmil Paşa kabinesinin Balkan Savaşı'nda yanlış bir politika izlediğini, kendilerine karşı muhalif olanları tutukladığını baskının ise bu nedenlerden dolayı yapıldığını belirtmektedir.

İkdam gazetesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif gazetelerden birisi olduğu için Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra kısa bir süre yayınları durdurulmuştur. 28 Ocak 1913 tarihinde tekrar yayın hayatına devam eden gazete baskın hakkında yurt dışında yayımlanan haberlere ve resmi bildirimlere yer vermiştir. Osmanlı basını içerisinde Bâb-ı Âli Baskını hakkında en az haber yapan gazetelerden biri olmuştur. Bunun nedenini İttihat ve Terakki ile olan geçimsizlikleri ve cemiyetin imparatorluk üzerinde tam anlamıyla iktidar olmasından dolayı üzerlerinde hissettikleri baskı olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Çünkü cemiyet resmen iktidarı ele geçirdiği gibi muhaliflerine de nefes aldirmamıştır.

---

²⁶¹ Tasvîr-i Efkâr (11 Kanunusani 1328/24 Ocak 1913).

2.3. MAHMUD ŞEVKET PAŞA SUİKASTI VE İTTİHATÇILARIN SIKI YÖNETİMİ

İttihat ve Terakki Bâb-ı Âli Baskını ile iktidarı ele geçirmiş ve muhalefeti tasfiye etmeye başlayarak tek parti rejimini kurmayı hedeflemiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle kurulan kabineler üzerinde denetleyici bir güç olan İttihatçılar Bâb-ı Âli Baskını sonucu artık kabinede kendi yandaşları bulunduğu için imparatorluğun iktidar partisi olmuşlardır. Mahmud Şevket Paşa'nın askeri ve siyasi olarak ön plana çıkması 31 Mart Vak'ası'nı bastıran Hareket Ordusu'nun Kumandanı olduğu dönemde başlamıştır. Mahmud Şevket Paşa, İttihatçı olmamakla beraber iktidar kapısını açtıkları ve iktidarına ortak olmak istemedikleri sürece bunlara sempatiyle bakmıştır.²⁶²

Cemiyetle siyasi ve askeri konularda da sık sık tartışmalara girmiş olan Paşa için Enver Paşa veya Talat Bey gibi cemiyetin lider kadrosunda yer aldığını söylemek yanlış olacaktır. Askerî açıdan Arnavutluk Ayaklanması, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşı'ndaki tutumu eleştirilere maruz kaldığı gibi siyasi açıdan da ordunun siyasetle ilişkisinin kesilmesi konularda cemiyetin eleştirdiği bir isim olmuştur. Fakat her şeye rağmen Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra kurulmuş olan yeni kabineyi "İttihatçı bir kabine" olarak tanımlayabiliriz. Çünkü kabinenin işe başlamasıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası başta olmak üzere muhalefet sindirilmeye başlanmıştır. İttihatçı kadroların iktidara gelmiş olmasıyla da geçmiş yıllarda nitelikli devlet adamı bulunduramadıkları için denetleyici bir konumda olan cemiyet artık tamamıyla iktidar olmuştur.

Mahmud Şevket Paşa sadareti boyunca hem Sadrazamlık hem de Harbiye Nazırlığı yapmıştır. Sultan Mehmed Reşad bu durumdan rahatsız olmasına rağmen kendisinden çekindiği için bunu dile getirememiştir. Padişahın Başmabeyncisi Ali Fuat Türkgeldi bu durumu şu örnekle açıklamıştır: Zât-ı şâhâne Mahmud Şevket Paşa'nın çehresinin korkunçluğu ile beraber sert ve sür'atli adımlarla sofadan geçerek ve ayağındaki mahmuzlu çizmelerle parkeleri çatırdatarak huzûruna gelişinden âdeta ürkerdi.²⁶³ Paşa sadaret makamına gelmeden önce sert bir şekilde

²⁶² Zekeriya Türkmen, "Mahmud Şevket Paşa" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 27. Cilt, Ankara, 2003, s. 386.

²⁶³ Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 102.

ordu-siyaset ilişkilerini eleştirirken asker destekli bir cemiyet olan İttihatçılar tarafından sadarete getirilmiş olması da önemli bir husustur ve bundan sonraki süreçte de özellikle siyasi hayatı İttihatçı kadrolarla beraber devam etmiştir. İttihatçılar, 23 Ocak 1913'te gerçekleştirdikleri meşhur Bâb-ı Âli Baskını'yla Mahmut Şevket Paşa'yı sadrazamlığa getirerek bir yandan maruz kaldıkları yıldırma siyasetine son vermişler; bir yandan da yaklaşık beş yıl sürecek olan kesintisiz iktidar dönemlerini başlatmışlardır.²⁶⁴

2.3.1. Mahmud Şevket Paşa Suikastının Nedenleri

Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra iktidar mücadelesini kazanmış olan İttihatçılar muhalifleri sindirmeye yönelik bazı adımlar atmışlardır. Örneğin Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na mensup Gümülcineli İsmail, Rıza Nur ve muhalif gazeteci Ali Kemal tutuklanmıştır. Kâmil Paşa, eski Maliye Nazırı Abdurrahman Bey, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ve eski Dahiliye Nazırı Ahmed Reşid Bey yurtdışına gönderilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bâb-ı Âli Baskını sonucu iktidarı ele geçirmesi Prens Sabattin, Damat Salih Paşa ve Kürt Şerif Paşa gibi İttihat ve Terakki yönetiminden memnun olmayan isimlerin etrafında toplanmış olan muhalifleri yeni arayışlara itmiştir.²⁶⁵

Muhalifler iktidara gelen cemiyeti yeniden tasfiye edebilmek için birleşmiş hatta bir karşı darbe yapma fikirleri de ön plana çıkmıştır. Bu fikrin ön plana çıkmasında Prens Sabahaddin ve onun grubuna mensup Satvet Lütfi ve Dr. Nihat Reşad etkili olmuştur. Bâb-ı Âli Baskını'na karşı yeni bir baskın planlanmış ve mevcut hükümet devrilerek içerisinde Prens Sabahaddin'in de bulunduğu yeni bir kabine kurmak düşüncesindedirler. İttihatçılar muhalefetin kendilerine karşı girişimlerde bulduklarını fark ederek kamuoyuna birlik ve beraberli içeren mesajlar vermeye başlamıştır. Fakat Prens Sabahaddin ve grubu tarafından hazırlanan darbe planı uygulanmak üzere harekete geçilmiştir.

Prens Sabahaddin ve ekibi tarafından hazırlanan hükümet darbesine göre Mahmud Şevket Paşa ve kabinesi görevden el çektilirip Divan-ı Âli'de yargılanacak, yeni kabine ise Prens Sabahaddin'in sadaretinde âdem-i merkeziyetçi bir şekilde

²⁶⁴ Nevzat Artuç, "Bir Siyasal Cinayet Örneği: Mahmut Şevket Paşa Suikastı", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12. Sayı, Isparta, 2005, s. 76.

²⁶⁵ Artuç, a.g.e., s. 77.

kurulacaktır. İttihat ve Terakki mensupları ise tutuklanarak tasfiye edilecektir. Fakat iktidarı alelacele ele geçirmek isteyen muhalifler planı istedikleri titizlikte uygulayamamışlardır. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni iktidardan düşürmekten başka ortak fikri olmayan muhalefet sık sık kendi arasında da fikir ayrılıklarına düşmüştür. Cemiyet kurmuş olduğu sağlam teşkilatlar sayesinde muhalefetin planlarından haberdar olmuştur. İttihatçıların iktidarını bitirmek için toplantılar yapan ve muhalefetin konumu Prens Sabahattin'in Kuruçeşme'deki yalısı olmuştur.

Muhalefetin hükümet darbesiyle ilgili bir beyannamesinin İttihatçı İstanbul Merkez Komutanı Cemal Paşa'nın eline geçmesi, darbe olasılığını büyük ölçüde bitirdi.²⁶⁶ Cemal Paşa'nın titiz çalışmaları sonucu hükümet muhalefetin darbe planlarını sıkı takibe almış ve bu süreçte Şehzade Vahdettin ile Damat Salih Paşa'nın da muhalefetle beraber attıkları adımları izlemiştir. Nihayet, Prens Sabahattin grubunun önde gelenlerinden Satvet Lütfi Bey'in "Osmanlı Milleti ve Ordusuna" başlıklı bildirisini ile Bab-ı Âli binasına ait bir krokinin hükümetin eline geçmesiyle yolun sonuna gelindi.²⁶⁷

İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından "Taklib-i Hükümet" olarak adlandırılan bu girişim, çok kısa bir süre içerisinde detaylarıyla ortaya çıkarılmıştır.²⁶⁸ Yapılan tutuklamalar neticesinde olayın en önemli isimlerinden Satvet Lütfi Avusturya-Macaristan Sefareti'nde görevli tercüman Mösyö Lazare'nin evinde yakalanmıştır. İmparatorluğun son döneminde başına bela olmuş kapitülasyonlar bu olayda da kendisini belli etmiştir. Cemal Paşa bu konu hakkında şunları dile getirmiştir: Fakat kapitülasyonlara aykırı olan bu tedbir-i idareden dolayı İstanbul inzibat kuvvetlerinin en büyük sorumlu memuru sıfatıyla, iki gün sonra Mahmut Şevket Paşa'dan aldığım emir üzerine büyük üniformayı giymiş olarak Avusturya Sefaretine gittim.²⁶⁹

İttihatçılara karşı planlanan hükümet darbesi başarıya ulaşmamış ve tutuklamalar başlayarak yapılan yargılamalar sonucunda Satvet Lütfi Bey, Ahmet Bedevi (Kuran) Bey ve mülazım Lütfü Bey müebbet kürek cezası almış ve diğer mahkumlar Bodrum ile Sinop'a sürgün cezası alırken onar yıl hapis cezası alanlarda

---

²⁶⁶ Hocaoğlu, a.g.e., s. 280.

²⁶⁷ Hocaoğlu, a.g.e., s. 280.

²⁶⁸ Artuç, a.g.e., s. 78.

²⁶⁹ Cemal Paşa, **Anılarım 1913-1922**, (Haz. Fahri Parin), Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 26.

olmuştur.²⁷⁰ Prens Sabahaddin ise herhangi bir ceza almamıştır. Sonraki süreçte ise Mahmud Şevket Paşa verilen cezaları hafifletmiş ve Avusturya-Macaristan'ın müdahalesiyle de Satvet Lütfi serbest kalarak yurt dışına çıkarılmıştır. Cemal Paşa verilen cezaları yeterli bulmadığı gibi kendilerine muhalif olan Prens Sabahaddin'in de ceza alması gerektiğini ve geçmişten beri Sabahattin Bey'in yaptıklarını ve şu an planladıklarını bağdaştırmıştır: Halaskar Zabitan Grubu'nun teşekkülünde Prens hazretleri büyük bir paya sahip oldukları gibi, Arnavutluk isyanında da ilgileri vardır.²⁷¹ Cemiyetin komitacılık kültürünün de etkisiyle muhalefete karşı tedbirler alması ve Cemal Paşa'nın kendilerine muhalif bir kişinin yapmış olduğu her şeyden haberdar olması önemli bir husustur.

2.3.2. Mahmud Şevket Paşa Suikastı

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı Bâb-ı Âli Baskını ile iktidarını kaybeden ve yapmış olduğu hamlelerle de bu iktidarı tekrar alamayan muhalefet yeni planlar yapmaya başlamıştır. Taklib-i Hükümet girişiminin başarısızlığına rağmen, Prens Sabahattin önderliğindeki komplocular, amaçlarından vazgeçmemişler ve yanlarına Damat Salih Paşa, Kürt Şerif Paşa ve Kemal Mithat Bey gibi İttihatçı aleyhtarlarını da alarak daha kapsamlı bir plan hazırlamışlardır.²⁷² Damat Salih Paşa'nın da bu grup içerisinde yer alması önemlidir. Çünkü saray damadıdır ve Şehzade Vahdettin ile ilişkileri iyi olduğu için yapılan planların uygulanmasında daha geniş bir hareket alanı oluşmuştur. Ancak cemiyet haberleşme ve ulaşım ağları üzerinde kontrolleri sıkı tuttuğu için muhaliflerini yakın takibe alması hareket alanlarını kısıtlamaya başlamıştır. İstanbul Muhafızı Cemal Bey almış olduğu istihbaratlar neticesinde Damat Salih Paşa'dan şüphelenmiş ve onunla görüşerek olaylar düzeline kadar yurtdışına gitmesini istemiş ama Salih Paşa sert bir üslupla bunu reddetmiştir.²⁷³

Cemal Bey muhaliflerin hükümete karşı bir komplo girişiminde olduğundan artık tam anlamıyla emin olmuş ve İstanbul genelinde güvenlik tedbirlerini arttırmıştır. Muhalifler yapmış oldukları toplantılar sonucu yeni bir plan hazırlamışlardır. 'Yeni plana göre Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Polis Müdürü

²⁷⁰ İstanbul Muhafızlığı'ndan Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı için Bkz: BOA. DH. SYS. 119/3, (22.08.1331/27.07.1913).

²⁷¹ Cemal Paşa, a.g.e., s. 29.

²⁷² Artuç, a.g.e., s. 78.

²⁷³ Cemal Paşa, a.g.e., 32-36.

Azmi Bey, İstanbul Muhafızı Cemal Bey, Talat Bey, Nesim Ruso ve Emmanuel Karasu efendiler öldürüleceklerdi. Suikastın hemen ardından mevcut hükümet devrilerek Prens Sabahaddin Bey sadarete, Kemal Mithat İstanbul muhafızlığına, Zeki Bey merkez kumandanlığına, Miralay Fuad Bey ise erkân-ı harp riyaseti başkanlığına getirilecekti.

Suikast listesine Nesim Ruso ve Emmanuel Karasu efendilerin alınmasıyla birlikte darbenin siyonizme ve masonluğa karşı yapıldığı izlenimi verilecekti.”²⁷⁴ Yapılan bu planlar üzerine bir de Bâb-ı Âli Baskını ile devrilen Kâmil Paşa İstanbul’a gelince hükümet onun da darbe planı içerisinde yer almasından çekinerek faaliyetlerini yakın takip etmiştir. Kâmil Paşa da bu baskının farkında olduğu için Mahmud Şevket Paşa ile görüştüğü gibi ilişkilerinin iyi olduğu İngiliz Sefareti de olaya müdahil olunca hükümet geri adım atmaya düşünmüş ama Cemal Bey’in kararlı tutumu sayesinde Kâmil Paşa tekrar İstanbul’dan gönderilebilmiştir.

Muhalifler Kâmil Paşa’nın İstanbul’u terk etmesiyle iktidarı devirmek için hazırladıkları planlarını hızlandırma kararı almıştır. Muhalif grup içerisinde katılan Çerkez Kazım’a propaganda yapma görevi verilirken Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın kurucularından Gümölcineli İsmail de hükümet darbesine ordu desteği sağlayacaktır. Çerkez Kazım Paşa planların uygulanabilmesi için Prens Sabahaddin’dan beklediği maddi yardımı göremeyince uzun yıllardır cemiyete muhalif olan Şerif Paşa’ya yönelmiş ve istediği maddi yardımı almıştır. Şehzade Mehmed Vahdeddin de İttihat ve Terakki’ye muhalif gruplar içerisinde yer almış ve yapılan planların birçoğunu desteklemiştir. Bu konuda Mahmud Şevket Paşa’nın şu sözleri önemlidir:

“Vahdeddin Efendi’nin aleyhimizdeki faaliyetini ben de biliyordum. Kendisini gerek padişaha gerek veliahta şikâyet etmişim”²⁷⁵ Muhalifler faaliyetlerini sadece yurtiçinde değil yurt dışında da devam ettirerek Dr. İbrahim Temo ve Asaf Muammer gibi isimlerle de görüşmüşlerdir. Mahmud Şevket Paşa başta olmak üzere hükümet muhaliflerin atmış oldukları adımlardan haberdarlardır ama paşanın Balkan Savaşı’nın yol açtığı siyasi, ekonomik ve askeri sıkıntıları incelemesi tedbir almasını ertelemiştir.

²⁷⁴ Artuç-Uzunbaş, a.g.e., s. 66-67.

²⁷⁵ Mahmut Şevket Paşa, **Sadrâzâm ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın Günlüğü**, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 38.

Hükümeti devirmek ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ortadan kaldırmak için tasarlanan suikast planında öldürülmek istenen isimler de önemli kişilerdir. Buna göre Mahmut Şevket Paşa ismi doğrudan Hükümet'i devre dışı bırakmaya; Talat Bey ismi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin beynini saf dışı etmeye; Cemal ve Azmi Bey isimlerinin ise, muhalefet üzerindeki baskılarının ortadan kaldırılmasına yönelik olarak özellikle seçilmiş olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁶

İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in tedbirleri sayesinde hükümet muhalefetin planlarına erişmiş ve Mahmud Şevket Paşa'ya suikast yerinin muhtemelen Beyazıt olacağına kadar öğrenilmiştir. Kanlı bir plan hazırlayan muhaliflerse görüşmelerini yapıp suikasta görev verecekleri tetikçileri belirleyip harekete geçmişlerdir. Buna göre Mahmut Şevket Paşa Nazmi, Ziya, Cevat, Abdullah, Topal Tevfik, Hasan, Şevki ve Mehmet Ali tarafından; Polis Müdürü Azmi ve İstanbul Muhafızı Cemal beyler Yüzbaşı Kâzım başkanlığındaki grup tarafından; Talat Bey Yüzbaşı Kâzım'ın kardeşi Hikmet ve Jandarma Kemal tarafından; Nesim Ruso Kara Ahmet, Kavaklı Mustafa, Rauf, Laz Ali ve Ethem tarafından; Karasu Efendi Ziya'nın biraderi Hakkı ve Ali Ragıp tarafından aynı gün içerisinde öldürüleceklerdi.²⁷⁷

Mahmud Şevket Paşa'ya suikastın yapılacağı gün İstanbul Muhafızı Cemal Bey (sonradan Paşa) Harbiye Nezareti'ne giderek 'Bugünlerde bazı suikastlardan bahsolunduğunu, belki yarın öbür gün bunu önlemek amacıyla bazı tevkifler yapmak zorunda kalacağımı, İstanbul'da emniyet ve asayişin korunması için her türlü tedbirleri almışsa da, ayrı ayrı şahıslara yapılacak suikastlara karşı bütünüyle önleyici tedbirler almak mümkün olamayacağı için kendilerinin de uyanık davranmalarının uygun olacağı ve refakatindeki yaverlere de bu yolda ve özel surette direktif verdiğini bilgi olarak sundu.²⁷⁸

Mahmud Şevket Paşa kendisine söylenen uyarılara ve tavsiyelere karşı rahat bir tutum sergileyerek şunu söylemiştir: 'Adam!.. İş olacağına varır. Ne yapalım? 'Elhükmü-Lillah'' dedi.'²⁷⁹ Mahmud Şevket Paşa sadaret makamına geldiğinden beri hem Sadrazamlık hem de Harbiye Nazırlığı görevini aynı anda yürüttüğü için Bâb-ı Âli ve Harbiye Nezareti arasında her gün belli saatlerde gidiyordu. Paşa'nın

---

²⁷⁶ Artuç, a.g.e., s. 79.

²⁷⁷ Artuç-Uzunaslan, a.g.e., s. 68.

²⁷⁸ Çavdar, a.g.e., s. 77-78.

²⁷⁹ Cemal Paşa, a.g.e., s. 46.

günlük yaptığı işler her gün birbirinin aynısı olduğu için suikastçıların plan yapması zor olmamıştır.

11 Haziran 1913 Çarşamba günü Mahmud Şevket Paşa, yaveri Mülâzım İbrahim Bey, Seryaveri Eşref, şoförü Mehmet ve Uşağı Kazım Ağa otomobille Harbiye Nezareti'nden Bâb-ı Âli'ye hareket etmişlerdir. Beyazıt Meydanı'nı geçip Çarşıkapı'ya dönecek olan otomobil tam bu sırada Gedikpaşalı Saraylı Hanım'ın cenaze alayının ortaya çıkması ile durmak zorunda kalmıştı.²⁸⁰ Cenaze alayıyla karşılaşan aracın durmuş olması suikastçıların işine yaramış ve onlara vakit kazandırmıştır. 13 Haziran 1913 tarihinde Tanin gazetesinde yayımlanan "Tahkikat ve Takibat" başlıklı yazı yaşananları açıkça anlatmıştır.²⁸¹

Suikastçılar Tramvay Caddesi'nin arka tarafına yerleştirilmiş otomobilin arkasından çıkarak Sadrazam Mahmud Şevket Paşa ve heyetine ateş açmışlardır. Çapraz ateş arasında kalan otomobil bir nevi kurşun yağmurunun tutulmuştur. Yaverlerinin biri kanlar içinde paşanın ayakları altına yığılmış, diğeri de otomobilden atlayarak: Paşayı vuruyorlar, polis inzibat yok mu? diye bağırmaya başlamıştı.²⁸² Mahmud Şevket Paşa açılan ateşler sonucunda hemen vefat etmemiştir. Bu hâdisede, şoför soğukkanlılığını muhafaza ederek arabayı süratle çevirip Harbiye Nezareti'ne dönmüştü.²⁸³ Paşa'ya toplamda beş kurşun isabet etmiş ve bunlardan biri beynine kadar ulaşmıştır. Bu sırada henüz ölmemiş olduğu ve "millet hainleri, hürriyet katilleri" gibi sözleri sarf ettiği duyulmuştu.²⁸⁴

Harbiye Nezareti'ne getirilen Paşa'ya doktorların yapmış olduğu müdahalelere rağmen hayatını kaybetmiştir. Kazım Ağa ve Seryaver Eşref olaydan sağ kurtulmuşken Mülâzım İbrahim Bey çatışmanın başında hayatını kaybetmiştir. Mahmud Şevket Paşa'nın şoförü Mehmet Bey sonraki süreçte suikastla bağlantısı olduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır.

---

²⁸⁰ Hacer Göl, "Belgelerle Mahmut Şevket Paşa Suikastı", Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2021, s. 341.

²⁸¹ Tanin (31 Mayıs 1329/13 Haziran 1913).

²⁸² Tansu, **İttihad ve Terakki İçinde Dönerler**, s. 230.

²⁸³ Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, s. 126.

²⁸⁴ Göl, **a.g.e.**, s. 341.

2.3.3. Mahmud Şevket Paşa Suikastının Sonuçları

Muhallifler tarafından Paşaya düzenlenen suikastın tetikçileri yakalanmamak için hızlıca olay yerinden kaçmışlardır. Faillerden Topal Tevfik polis ve jandarmanın takibi sonucu Gedikpaşa Hanı tuvaletinde üzerinde Revolver, bıçak ve mermilerle yakalanmıştır.²⁸⁵ Diğer failer ise araçla Eyüp'e doğru kaçmış ama Silahdarağa yolundayken araca su eklemek istemişler ve su deposunun kapağını açan Cevad'ın yüzü buharın şiddetiyle yanmıştır. Yapılan titiz soruşturma sonucunda faileri taşıyan aracın Abdurrahman'a ait olduğu öğrenilmiş ve araç Beyazıt'ta terk edilmiş şekilde bulunmuştur. Çok geçmeden ise Ziya, Abdurrahman ve olayın görgü şahitlerinin de katkısıyla yüzünün yanıklarından tespit edilen Cevad da yakalanmıştır. Bunlardan başka kumar ve işrethane işlerinde bu şahıslarla hareket eden Kumarhaneci Kör Emin, Çerkez Nazmi, Nazmi'nin biraderi Nuri, Kenan ve Polis Kısm-1 Siyasi Müdür-i sabıkı Muhib de tutuklandı.²⁸⁶

Tutuklamalar neticesinde sorgulamalar yapılmış ve tutuklamalara devam edilmiştir. Yapılan tutuklamalar arasında Fransızlarla iyi ilişkileri bulunan ve hanedan damadı olan Damat Salih Paşa da bulunmaktadır.²⁸⁷ İstanbul Muhafızı Cemal Bey ve ekibi yaşanabilecek her türlü sıkıntıya karşı güvenlik önlemlerini en üst seviyede tutmuş ve cemiyetin lider kadrosunda yer alan X. Kolordu Kurmay Başkanı Enver Bey suikast haberini öğrendiği an İstanbul'a gelmiştir. Yakalanan zanlıların ifadeleri ve ele geçirilen deliller neticesinde Emmanuel Karasu, Talat Bey, Cemal Bey, Nesim Ruso ve Azmi Bey için hazırlanan suikast planları da öğrenilerek suikastçılar yakalanmıştır.

Yapılan tahkikatlar sonucunda da soruşturma genişlemiş aranan isimlerin Beyoğlu Pire Mehmet Sokağı'nda bir evde saklandıkları öğrenilmiş ve eve yapılan baskın sonucunda Kazım Paşa başta olmak üzere failer yakalanmışlardır.²⁸⁸ Cemiyet halkı bilgilendirmek ve Mahmud Şevket Paşa'nın vefatını duyurmak için bir bildiri

²⁸⁵ BOA. DH.SYS. 119/1-6, lef 6-1, (20.10.1331/22.09.1913).

²⁸⁶ Göl, **a.g.e.**, s. 342.

²⁸⁷ BOA. DH.SYS 119/1-6, lef 2, (20.10.1331/22.09.1913).

²⁸⁸ 20 Haziran 1913 tarihinde İstanbul Polis Müdürü Azmi Bey, Mahmud Şevket Paşa suikastıyla ilgili bir cinayet raporu hazırlamıştır. Bkz: BOA. Dahiliye Kalem-i Mahsusa (DH.KMS.) 63/63, (15.07.1332/09.06.1914). Ayrıca suikastın gerçekleştiği bölgenin krokisi için bkz: BOA. DH. SYS. 119/1-6, lef 7, (20.10.1331/22.09.1913). (EK D).

de yayınlamıştır.²⁸⁹ Bâb-1 Âli Baskını sonucu şiddetle iktidarını kaybeden muhalefet şiddete karşı şiddet fikrini benimseyip Prens Sabahaddin etrafında hükümeti devirme planı başarısız olmuştur. Fakat nasıl ki Bâb-1 Âli Baskını bir Harbiye Nazırı'nın kaybıyla sonuçlandıysa muhalefetin bu girişimi de imparatorluğun hem Sadrazamı hem de Harbiye Nazırı görevlerini üstlenen Mahmud Şevket Paşa'nın kaybıyla sonuçlanmıştır. Mahmut Şevket Paşa'nın katilleri denebilirdi ki, Avrupa'daki canileri, anarşistleri taklit etmişler, cinayet planı üzerinde mükemmelen çalışmışlardı.²⁹⁰

12 Haziran 1913 tarihinde Paşa için bir cenaze töreni düzenlenmiş ve İstanbul halkının yoğun bir katılımı olmuştur. Mahmud Şevket Paşa 31 Mart Vak'ası'ndan sonra meşrutiyetin ilanı uğruna şehit olan askerlerin anısına İttihat ve Terakki tarafından yaptırılan Abide-i Hürriyet'e defnedilmiştir.²⁹¹ Meydana gelen suikast günümüzde de halen bir tartışma konusu olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Çünkü suikastın muhalifler tarafından değil de cemiyet tarafından yapıldığı görüşleri bulunmaktadır. Bunun nedeni olarak da cemiyetin Paşa ile anlaşamadığından dolayı bu engeli ortadan kaldırmak istemesi ve bu bahaneyle de muhalefeti tasfiye etmeyi planlamasından bahsedilir. Fakat olaylara baktığımız zaman bu söylenenler bizim açımızdan pek de gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü cemiyet muhalefetin suikast planladığını öğrendiği gibi bu durumu Mahmud Şevket Paşa, Enver ve Cemal Beyler kendi arasında tahlil etmiş hatta Cemal Bey defaatle Paşa'yı uyarmıştır. Fakat Paşa devlet meselelerini ön plana alıp bu işle çok ilgilenmemiş ayrıca cemiyet de Beyazıt'ta makamında bir tertip beklerken hiç beklenmedik şekilde otomobilin çapraz ateşe tutulmasına yönelik bir suikast gerçekleşmiştir.

İstanbul Polis Müdürü Azmi Bey'in hazırlamış olduğu raporda da belirtildiği gibi sadece Mahmud Şevket Paşa'ya değil cemiyetin önde gelen isimlerine de suikast planlanmıştır. Daha sadaret makamına gelmeden önce cemiyet ve Paşa arasında sık sık tartışmaların olduğu doğrudur ama paşa sadaret makamına bir İttihatçı baskın olan Bâb-1 Âli Baskını ile geldiği için onun da artık siyasi yönden bir İttihatçı

---

²⁸⁹ “Beyanname-i Askeriye”, İkdâm 30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913).

²⁹⁰ Tansu, **İttihad ve Terakki İçinde Dönenler**, s. 233.

²⁹¹ BOA. Dahiliye Mütenevvia (DH. MTV.) 51/32, (09.07.1331/14.06.1913). Cenaze merasiminin krokisi için bkz: BOA. Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.) 1857/1, lef 18, (11.06.1913). (EK E).

olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sonuç olarak elde edilen kaynaklar gereği Mahmud Şevket Paşa suikastını cemiyet ile bağdaştırmak doğru olmayacaktır.

2.3.4. İttihatçıların Sıkı Yönetimi

İttihat ve Terakki Cemiyeti kaybettiği iktidarını Bâb-ı Âli baskısıyla geri almış ve muhalefete karşı ılımlı bir tutum içerisine girmiştir. Fakat muhalefetin cemiyete karşı yaptığı propagandalar, kışkırtmalar ve en sonunda da Mahmud Şevket Paşa suikastı cemiyetin yeniden baskıcı bir tutum sergilemesine neden olmuştur. 19 Haziran 1913 tarihinde suikast yargılamaları başlamıştır. İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in çalışmaları sonucu tespit edilen otuz sekiz kişiden yirmi dört tanesi mahkemeye çıkarılmıştır.

Yargılamalar sonucunda mahkeme heyeti, yurtdışına kaçmış olan Prens Sabahaddin, Ahmet Reşid, Kürt Şerif Paşa, Gümölcüneli İsmail, Kemal Mithat, Kaymakam Zeki, Yüzbaşı Kazım'ın kardeşi Hikmet, Nazmi, Abdurrahman, Yüzbaşı Mehmet ve Kavaklı Mustafa'yı giyaben idama mahkûm etmiş, mal ve mülklerine de devlet tarafından el konulmasına karar vermiştir.²⁹² Geriye kalan suçlular ise müebbet kalabentlik ve idam cezasına çarptırılmış²⁹³ suikastla ilgisi olmadığına karar verilenler ise serbest bırakılmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti Mahmud Şevket Paşa suikastını direkt cemiyete karşı bir kalkışma olarak yorumlamış ve muhalefetin gücünü kırmak kararı almıştır. Bu nedenden dolayı da sosyal, siyasi ve askeri alanda İttihatçıların istibdadını görmekteyiz. "Muhaliflerden Alemdar Gazetesi sahibi Refi Cevat, İkdam muhabiri Osman Nuri, İfham Gazetesi sahibi Ferit (Tek), Refi Cevad, Refik Halit, Burhan Felek, Ahmet Bedevi Kuran, Dr. Rıza Nur, Mustafa Suphi gibi tanınmış muhalifler de tutuklanmıştır."²⁹⁴ Kâmil Paşa hükümeti döneminde çeşitli birimlerde bulunan devlet memurları da yine cemiyet tarafından tasfiye edilmeye başlanmıştır. Cemiyet muhalefete karşı yürütmüş olduğu tasfiye politikasını abartarak İstanbul'da yaşayıp şehrin huzurunu bozabilecek başıboş kişileri de tutuklamaya başlamıştır.²⁹⁵

²⁹² Artuç, a.g.e., s. 90.

²⁹³ BOA. DH. SYS. 119/1-5, lef 4, (18.10.1331/20.09.1913).

²⁹⁴ Artuç, a.g.e., s. 91.

²⁹⁵ BOA. DH. SYS. 119/2, lef 18, (24.11.1331/25.10.1913).

Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi hükümet ve muhalefet arasındaki ilişkileri artık düzelmeyecek şekilde değiştirmiştir. Fakat bu sürecin sonunda cemiyet muhalefeti sindirme politikasına dönmüş ve sert tedbirler almaya başlamıştır. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın birçok üyesi tasfiye edildiği gibi suikastın ardından yurtdışına kaçan Gümülcineli İsmail, Şerif Paşa ve Miralay Sadık Paris'te bulunan muhaliflerle de birleşerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı "Millî Meşrutiyet Fırkası'nı" kurmuşlardır. Ancak firka cemiyet karşısında bekleneni verememiştir. Cemiyetin elinden yurtdışına kaçan ve burada da muhalefete devam eden Prens Sabahaddin yeni fırkayı destekleyenler arasında yer almıştır.

İttihatçılar imparatorluk içerisinde zamanla muhalif bütün unsurları ortadan kaldırmış bunun neticesinde de cemiyete muhalif olanlar yurtdışında örgütlenmeye başlamıştır. Halâskâr Zabitan Grubu'nun müdahalesiyle iktidarını kaybeden cemiyet Bâb-ı Âli Baskını ile tekrar iktidara gelmiş ve bu kabine tamamen İttihatçı bir kabine olmuştur. İttihat ve Terakki iktidarı tamamen elde etti ama İttihatçılar da gittikçe şiddetlenen muhalefet karşısında önceden vermiş oldukları büyük sözlere ve ettikleri parlak vaatlere rağmen istibdat yoluna girdiler.²⁹⁶ Suikast sonucunda ise bu iktidarını pekiştirmiş ve I. Dünya Savaşı'na kadar imparatorluğun aktif tek siyasi örgütü olmuştur.

---

²⁹⁶ Murat Bardakçı, **Enver**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MUHALEFET İLE İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI'NIN BALKAN SAVAŞLARI'NA ETKİSİ (1912-1913)

3.1. MUHALEFET VE I. BALKAN SAVAŞI

1789 Fransız İhtilali sonucu tüm dünyayı kasıp kavuran “milliyetçilik” fikri Osmanlı İmparatorluğu’nu da derinden etkilemiştir. Çok uluslu bir yapıya sahip olan devlet yüzyıllardır bir arada tutmayı başardığı tebaasını tek çatı altında toplamakta zorlanmaya başlamış ve Balkanlar başta olmak üzere bitmek bilmeyen bir isyan furyasıyla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde askeri tarih açısından almış olduğu en büyük bozgunu kuşkusuz Balkan Savaşı olmuştur. Alınan bu bozgunu felaket olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Çünkü alınan mağlubiyet askeri, sosyal, siyasi ve kültürel olarak devletin tüm vilayetlerini derinden etkilemiştir.

Osmanlı basını harp boyunca yaşananları subay anılarını, okuyucu mektuplarını ve yabancı gözlemcilerin yazdıklarını kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu durum ise imparatorluk tarihinde ilk kez bir savaşın açık bir şekilde halkla paylaşılması olarak tarihe geçmiştir. Halk basında yer alan haberler sonucu orduya olan güvenini kaybettiği gibi ordu içindeki ayrışmalar da artmıştır.

I. Balkan Savaşı’nda mutlak bir İttihat ve Terakki iktidarını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü yaşanan Arnavutluk ve Manastır olayları sonucu Halâskâr Zâbitân Grubu’nun müdahalesiyle hükümet üzerindeki gücünü kaybetmiş bir cemiyet ve iktidara gelmiş bir muhalefet bulunmaktadır. Muhalifler, yani Hürriyet ve İtilafçılarca kurulan hükümet, Gazi Ahmed Muhtar Paşa başkanlığında Balkan Savaşları’na girmiş ve kaybetmiştir.²⁹⁷ Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan’dan oluşan dört Balkan devleti Avrupalı güçlerden de almış oldukları destekle ekonomik, siyasi ve askeri yönden Osmanlı Devleti’nden üstün duruma gelmiş ve yüz kızartıcı şekilde Osmanlı birlikleri mağlup olmuştur.

---

²⁹⁷ İlber Ortaylı-Erol Şadi Erdiñç, **İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu’nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler**, (Haz. Alper Çeker), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 63.

3.1.1. I. Balkan Savaşı'nda Kabineler Ve Mitingler

İttihat ve Terakki destekli Said Paşa kabinesi iç ve dış gelişmelerden bunalmış ve Balkanlar'a gerekli önemi verememiştir. Hatta Atina'da bulunan diplomatımız Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey'in ve Fransa'nın bölgedeki hareketlilik hakkında uyarılarına rağmen kendisine karşı herhangi bir ittifakın kurulacağını düşünmemiştir. Sonraki süreçte de Halâskâr Zâbitân Grubu müdahalesiyle kabine dağılmıştır. Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi de Balkanlar'da gerilimin artmasını başlangıçta büyük bir olay olarak görmemiştir. Hatta Balkan milletlerini imparatorluğa karşı kışkırtan ve aleyhimize işler yapan Rusya'nın bir Balkan İttifakı olmayacak sözüne inanarak bölgedeki orduyu terhis etmişlerdir.

17 Eylül 1912 tarihinde Ahenk Gazetesi Balkan milletlerinin devlete karşı bir savaş girişiminde olduğunu ve bölgede çıkan olayların bilinçli bir şekilde tasarlandığını aktarmıştır.²⁹⁸ Rusya ise Balkan uluslarını kışkırtmaya devam ettiği gibi en büyük destekçisi de olmuştur. Rusya'nın bu kışkırtmaları sonunda Osmanlı Devleti'ne ait toprakların taksimi esası üzerinde 13 Mart 1912'de Bulgaristan-Yunanistan, Ağustos 1912'de Karadağ-Bulgaristan ve 6 Ekim 1912'de de Karadağ-Sırbistan arasında ittifak antlaşmaları yapıldı.²⁹⁹

Balkanlar'da durum böyleyken Büyük Kabine zorlu süreçlerden geçiyor ve işleri bir türlü yoluna koyamıyordu. Halâskâr Grubu'nun müdahalesiyle ve kısmen ordunun işe karışmasıyla iktidar mevkiine gelmiş olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi, ordu içinde kendisini türlü sebeplerle hissettiren huzursuzlukları önlemek ve efkârı teskin etmek için redif ve ihtiyatların terhisine karar vermişti.³⁰⁰ Kabine almış olduğu bu hatalı kararlar zaten savaşa hazır olmayan ordunun gücünü daha da azaltmıştır.

İttihat ve Terakki Balkan milletlerine karşı gereken önlemlerin alınmasını ve kabinenin istikrarlı adımlar atmasına yönelik sık sık uyarılarda bulunmuştur. 3 Ekim 1912 tarihinde Dârülfünûn öğrencileri Maarif Nezareti ve Bâb-ı Âli önüne giderek Harp Mitingi düzenleyip Balkan milletlerine karşı savaşa girilmesi yönünde

²⁹⁸ Ahenk (4 Eylül 1328/17 Eylül 1912).

²⁹⁹ Küçük, "Balkan Savaşı", s. 23.

³⁰⁰ Mareşal Fevzi Çakmak, **Rumeli'de Son Demler ve Ötesi-I**, (Der: Bahadır Dülger), (Haz. Ali Birinci, Yusuf Turan Günaydın), Kopernik Kitap, İstanbul, 2019, s. 227.

isteklerini dile getirmişlerdir. Cemiyet 4 Ekim 1912 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda dârülfünûn öğrencilerinin de katılımıyla Müzaheret Mitingi düzenlemiştir. İttihat ve Terakki adına Talât Bey'in, Türk Ocağı ve Türk Yurdu adına Yusuf (Akçura) Bey'in konuşmalarından sonra Fatih'in türbesi ziyaret edilerek padişahı görmek üzere Dolmabahçe Sarayı'na gidilmiştir.³⁰¹

Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi büyük devletlerin baskıları sonucu Balkanlar'da ıslahat yapmaya karar vermiştir. Bu durum üzerine dârülfünûn öğrencilerinin toplantı çağrılarını içeren yazıları Tanin gazetesinde yayımlanmıştır. 7 Ekim 1912 tarihinde Bâb-ı Âli Nümayişi mitingiyle öğrenciler sadaret makamına alınan karardan vazgeçilmesine yönelik telgraf çekmiş ama cevap alamayınca Bâb-ı Âli'ye yürüyerek Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar Paşa ile görüşüp harbe davet etmişlerdir.

Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı seferberlik ilan etmesi kamuoyunda derin bir nefret ve tepki uyandırmış; İttihat ve Terakki Partisi, basın başta olmak üzere birçok kişi ve kuruluşlar savaştan yana bir tutum almaya başlamışlardı.³⁰² İttihatçılar örgütleri sayesinde İstanbul, Kayseri, Konya ve İzmir gibi vilayetlerde savaş lehine ve hükümetin pasif kalmasına yönelik mitingler düzenlemiştir. 13 Ekim 1912 tarihinde İzmir'de cemiyet tarafından kalabalık bir miting düzenlenmiş ve sadaret makamına Balkan hükümetlerinin bölgede izledikleri tutuma karşı savaşa girmekten başka çare olmadığını bildiren telgraf çekilmiştir.³⁰³

8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ, 14 Ekim tarihindeyse Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları başlamıştır. "Balkan Savaşı" nı Rusya hazırlamıştır. Dört Balkan devletini aleyhimize de birleşmeye teşvik ve tahrik eden Rusya'dır. Fransa, Rusya'yı gücendirmemek için, Almanya ise Balkanlar'ın en kuvvetli devleti gördüğü Bulgaristan'ı elinden kaçırmamak için bu kombinezonun aleyhinde bulunmamıştır. İngiltere'ye gelince, İttihatçıların İslâm İttihadı politikasından rahatsız olduğundan ve aynı zamanda

---

³⁰¹ Emre Dölen "Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, VI. Cilt, 1. Sayı, İstanbul, s. 66.

³⁰² Zeki Arıkan, "Balkan Savaşı ve Kamuoyu" Dördüncü Askeri Tarih Semineri: Bildiriler, Ankara, 1989, s. 173.

³⁰³ Ahenk (1 Teşrinievvel 1328/14 Ekim 1912).

Rusya aleyhinde hareket etmiş olmamak için sesini çıkarmamıştır.’’³⁰⁴ Daha öncesinde seferberlik haline geçmiş olan devletin ordusu savaş için hazırlıksızdı ve hükümet bunu ancak savaşa girince fark edebilmiştir.

Ordunun savaş haline girmesiyle padişahın temsilcisi olarak Başkumandan Vekili olarak Harbiye Nazırlığı görevinde bulunan Nazım Paşa getirilmiştir.³⁰⁵ İmparatorluk devlet kadrolarından halka kadar savaşa girip girmeme konusunda ikiye bölünmüştür. İstanbul Şehremini Operatör Cemil Paşa’da ordunun yeterli seviyede olmamasını belirterek savaşa girilmemesi gerektiğini şu sözlerle savunuyordu: ‘‘Biz harp edecek halde değiliz; evvelki sene Seyidler’de yapılan manevrada askerin hâlini gördüm; bu askerle harb olmaz. Zât-ı şâhâneye söyleyin, muharebenin önünü alsınlar.’’³⁰⁶

Osmanlı Devleti Rumeli topraklarını yüzyıllardır kendisine vatan olarak görmüştür. Bu coğrafyadaki etnik yapıyı da adalet ve hoşgörüyü idare edebilmiştir. Ancak buradaki milletlerin bağımsızlıkları daha sonra da toprak kazanabilme uğruna imparatorlukla yapmış olduğu savaşlar artık yeni bir dönüm noktası olmuştur. Köklü bir ordu yapısı olan devletin Balkan İttifakına karşı üstünlük kurması gerekirken sonuç öyle olmamıştır. Sofya ve Belgrad’daki hazırlıklar karşısında Ege’deki kuvvetlerin Çanakkale-Gelibolu yoluyla Rumeli’ye geçirilmesi, Batı Anadolu’daki kuvvetlerin de İstanbul Boğazı’ndan Trakya’ya aktarılması Balkan devletlerinin hazırlığını değil uykularını bile kaçırmaya kâfi gelebilirdi.³⁰⁷ Ancak ordu içerisindeki kutuplaşmalar ve yönetim kadrosu başarılı bir politika izleyememiştir.

I. Balkan Savaşı doğu ve batı olmak üzere iki cephede yaşanmıştır. Osmanlı Devleti Batı Cephesi’nde Balkan İttifakına mensup bütün devletlerle savaşırken Doğu Cephesi’nde Bulgaristan ile savaşmıştır. Harbin deniz savaşları ise Yunan donanmasına karşı verilmiştir. Osmanlı birlikleri sayıca kendisinden üç kat daha fazla olan Bulgar ordularına 23 Ekim 1912 tarihinde mağlup olarak Çatalca’ya kadar çekilmiştir. 26 Ekim 1912 tarihinde İkdam gazetesinde yayınlanan ‘‘Düşmanın

---

³⁰⁴ Rahmi Apak, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 43.

³⁰⁵ BOA. İrade Harbiye (İ. HB.) 123/9, (19.10.1330/01.10.1912).

³⁰⁶ Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 58.

³⁰⁷ İhsan Ilgar, ‘‘1912-1913 Balkan Savaşı Hazırlıkları’’ Hayat Tarih Mecmuası, I. Cilt, 2. Sayı, İstanbul, 1974, s. 79.

Vahşeti ve Hileleri'' başlıklı yazıda Bulgarların sahte namaz boruları ve sahte Türk sancağı ile hileler yaparak Osmanlı askerlerini şehit ettiğinden bahsedilmektedir.³⁰⁸

Bulgarlar Balkanlar'da yapmış olduğu tecavüzleri ve hileleri cephede de aynı şekilde devam ettirmiştir. Batı Cephesi'ndeysen İşkodra ve Yanya gibi şehirlerdeki direniş dışında ciddi bir mukavemet ve savaş olmadan askerî birlikleri ve şehirler teslim olmuştur.³⁰⁹ Hatta Tahsin Paşa emrindeki 35.000 kişilik orduya rağmen Selanik'te Yunanlılara teslim olmuştur. Bütün cephelerde Osmanlı ordusunun yüz kıztartıcı şekilde mağlup olup Bulgarların İstanbul'a kadar dayanması, İttihatçuların baskıları ve muhalefetin Kâmil Paşa'yı sadarete getirme isteğinden dolayı Gazi Ahmed Muhtar Paşa istifa etmiştir.

Kâmil Paşa'nın sadarete gelmesiyle birlikte Avrupalı devletlerin nezaretinde Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan İttifakı arasında Londra'da barış görüşmeleri yapılmıştır. Kâmil Paşa'nın sadarete gelmesini destekleyenler İngiltere ile yakın ilişkileri bulunmasından dolayı barış görüşmelerinde devletin elini rahatlatacağını düşünmüşlerdir. Fakat yeni kabinenin görüşmeler sonucunda Edirne ve adalardan çekilmeyi kabul edecek düzeye gelmesi şaşkınlık oluşturmuştur. İkdâm gazetesini 21 Aralık 1912 tarihindeki nüshasında imparatorluk için Edirne'nin önemini ve Bulgarların Edirne'den sonraki hedefinin İstanbul olduğunu belirtmiştir.³¹⁰ Yaşanan bu gelişmeler İttihatçuların iktidarı ele geçirmesi için bir fırsat olmuş ve Bâb-ı Âli Baskını ile Kâmil Paşa yerine Mahmud Şevket Paşa sadarete getirilmiştir.

3.2. İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI VE BALKAN SAVAşLARI

II. Meşrutiyet'in ilanından beri cemiyet neredeyse yapmış olduğu her kongrede fırka-cemiyet tartışmalarını ele almış ve en sonunda 1913 kongresinde fırka olarak yola devam etme kararı almıştır. Bâb-ı Âli Baskını ile iktidara gelen İttihatçılar Balkan Savaşları'nın olumsuz havasını dağıtmak için çalışmalara başlamışlardır. Nitekim İngiliz basınında Babiâli Baskını'ndan bir gün önce, 23 Ocak 1913 günü çıkan haberler, toplanan Şura-yı Saltanat'ın Edirne ve Ege Adaları'nın kaderini Büyük Güçlerin kararına bıraktığını ve hatta savaşın sona erdiğini açıkça ve

³⁰⁸ İkdâm (13 Teşrinievvel 1328/26 Ekim 1912).

³⁰⁹ Yücel Yiğit, 'II. Balkan Savaşı'nda Süleyman Askeri Bey'', Balkan Tarihi Cilt I, Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (Ed: Zafer Gölen, Abidin Temizer), Ankara, 2016, s. 363.

³¹⁰ İkdâm (8 Kanunuevvel 1328/21 Aralık 1912).

kesin bir dille ilan etmiştir.³¹¹ İttihatçıların ise öncelikli hedefi Kâmil Paşa kabinesinin terk etmeyi düşündüğü Edirne'yi kaybetmemektir. Barış görüşmeleri devam ederken bu politika savunulmuş ama bir netice alınamayınca savaş tekrar başlamıştır.

Savaşın yeniden başlamış olmasıyla işler istenildiği gibi gitmemiş 6 Mart 1913 tarihinde Yunanlılar Yanya'yı 23 Nisan 1913 tarihinde de Esad Toptani Paşa'nın ihaneti neticesinde Karadağ İşkodra'yı işgal etmiştir. İttihat ve Terakki'nin imparatorluk üzerinde mutlak iktidarının başlaması savaşın gidişatını değiştirmemiş hatta Edirne'nin de kurtarılmasını sağlayamamıştır. Devletin İstanbul'dan önceki payitahtı Edirne açlığa, sefalet ve havadan bombardımanlara maruz kalmasına rağmen Edirne Müdafî Mehmet Şükrü Paşa liderliğinde aylarca kahramanca bir direniş sergilemiştir. Fakat ne yazık ki her şeye rağmen 26 Mart 1913 tarihinde Bulgar orduları Edirne'yi işgal etmiştir.

Sadrazam Kâmil Paşa ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın iç ve dış siyasette izlemiş oldukları politikalar I. Balkan Savaşı'nın facia ile sonuçlanmasının nedenleri arasında gösterilebilir. Çünkü Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırlığı görevinde bulunan bir komutana harp ile ilgili stratejisi sorulduğunda şu cevabı vermiş olması beklenemez. "Mahmud Şevket Paşa zamanında birtakım plânlar yapılmış, getirip tetkik edeceğim." Ordunun en üst düzey isminin böyle bir cevap vermesi ne askeri ne de siyasi yapıya uygun değildir. Çünkü yapılan hazırlıklar farklı dönemleri ve olayları kapsadığı için atılan adımlarında şartlara uygun olması gerekmektedir.

İttihatçıların, Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya verilen dört maddelik notayı kabul etmesiyle savaş durmuş ve 30 Mayıs 1913 tarihinde barış görüşmeleri yapılmak için Londra'da yeni bir konferans toplanmıştır. Konferans sonucunda Osmanlı Devleti ve Bulgaristan sınırı olarak Midye-Enez hattı kabul edilerek barış antlaşması imzalanmıştır. Edirne, Trakya ve Dedeağaç Bulgaristan'a; Selânik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a; Silistre de Romanya'ya bırakıldı.³¹² İttihat ve Terakki imzalamış olduğu bu barış antlaşmasıyla prestijini büyük ölçüde zedelemiştir. Çünkü Kâmil Paşa kabinesinin savaş

---

³¹¹ Altay Cengizer, **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu**, Doğan Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 186.

³¹² Küçük, "Balkan Savaşı", s. 24.

politikasını, Edirne ve adaları terk edişini eleştirerek Bâb-ı Âli Baskını sonucu iktidara gelip bunları düzelterek vaat etmişti. Fakat hedeflediklerini başaramadıkları gibi vermiş oldukları vaatlerin altında kalmışlardır.

Mahmud Şevket Paşa, Edirne'nin geri alınması konusunda Enver Bey ve genç subayların savaşa istekli olduklarını ancak kendisinin ve Erkânıharp Umumiye Reisi İzzet Paşa'nın barış yanlısı olduğunu söylemektedir.³¹³ Sonuç olarak İttihatçılar tarafından sadarete getirilmiş olan Mahmud Şevket Paşa dış siyasette cepheleden alınan mağlubiyetlerden dolayı iç siyasette ise barışa yanaşmayan İttihatçılardan dolayı sıkıntılar yaşamıştır.

3.2.1. Enver Bey ve Edirne'nin Kurtuluşu

Osmanlı İmparatorluğu eski payitahtı Edirne dahil Balkan coğrafyasındaki topraklarını kaybetmesiyle I. Balkan Savaşı son bulmuştur. Enver Bey Rum, Arnavut ve Bulgar çetelere karşı başarılı mücadeleler vermiş, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde büyük katkıları olduğu için "Hürriyet Kahramanı" olarak anılmaya başlanmıştır. 31 Mart Vak'ası ve Trablusgarp Savaşı'nda da etkin rol oynayan Enver Bey 23 Ocak 1913 tarihinde liderlik ettiği Bâb-ı Âli Baskını ile İttihatçıların tekrar iktidara gelmesini sağlamıştır.

Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlayan I. Balkan Savaşı sırasında Yarbay Enver Bey gönüllü Osmanlı subaylarıyla Trablusgarp cephesinde İtalyanlarla savaşmaktadır. Bölgedeki Arap aşiretler tarafından kısa sürede saygınlık kazanan Enver Bey, Araplar tarafından paşa olarak anılmaya başlanmıştır. Önce Balkan dağlarında Bulgar, Rum çetelere göz açtırmayan genç bir mülâzım, sonra Hürriyet Kahramanı Enver, şimdi de bir İslâm kahramanı olarak yükseliyordu.³¹⁴ Trablusgarp'ta bulunan subaylar Balkan Harbi'nin patlak vermesinden dolayı anavatanı müdafaa etmek için bölgeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. İttihat ve Terakki'nin savaş yanlısı tutumu hakkında hoşuna gitmiş Enver'in de İstanbul'a gelmesiyle ordunun içinde bulunduğu zor durumu sadece onun çözebileceği görüşü dilden dile dolaşmaya başlamıştır.

³¹³ Murat Bardakçı, **Mahmut Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47.

³¹⁴ Nevzat Kösoğlu, "Balkan Savaşı ve Enver Bey", (Haz. Mustafa Çalık, **Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utanç Verici Bir Hezîmetin Muhasebesi)**), Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 135.

Enver Bey, yenilgi kabul etmeyen neslin bayraktarı, Balkan Savaşı'nı görüşmek üzere Londra'da toplanan devletlerin merhametine teslim olunmayacağını, ne olursa olsun dövüşmek gerektiğini düşünmektedir.³¹⁵ Londra'da toplanan konferans sonucundaysa Kâmil Paşa hükümetinin Edirne'yi tarafsız bir şehir ya da terk etmek gibi bir tutuma bürünmesi sonucu Edirne'yi kaybetmenin İstanbul'u kaybetmek gibi görülmesinden dolayı Bâb-ı Âli Baskını gerçekleştirilmiştir. Bu olay neticesinde de Enver, İttihat ve Terakki'nin askeri kanadının önde gelen ismi haline gelmiştir. Yeni kabine de Edirne'nin elde tutulmasını sağlayamamış yapılan askerî harekât başarısız olmuş ve Edirne Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir.

I. Balkan Savaşı'nın sonucunda Balkan İttifakını oluşturan devletler arasında bir toprak paylaşımı sorunu çıkacağı daha savaş bitiminde belli olmuştur. Çünkü bu ittifak içerisinde bulunan devletlerin her biri kendi payına düşenden şikâyet etmeye başlamıştır. Yunanistan ve Sırbistan Makedonya topraklarının büyük kısmını Bulgaristan'ın almasına karşı çıkmıştır. Bulgarların bölge üzerinde nüfuz sahibi olmasını istemeyen Romanya da yaşanan olaylara dahil olmuştur.

I. Balkan Savaşı'na katılmamış olan ve Bulgaristan'ın büyümesinden rahatsız olan Romanya, Silistre'nin Bulgaristan'dan alınarak kendisine verilmesinden de tatmin olmadı.³¹⁶ Makedonya topraklarının paylaşılması konusunun meydana getirdiği rahatsızlık neticesine 23 Haziran 1913 tarihinde Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ Bulgaristan'a karşı savaşa başlamıştır. Beklemiş olduğu fırsatı bulan Romanya'da 10 Temmuz 1913'te Bulgaristan'a savaş ilan etmiş ve II. Balkan Savaşı tam anlamıyla başlamıştır.

Mahmud Şevket Paşa'nın suikast sonucu vefat etmesiyle sadaret makamına Said Halim Paşa gelmiştir.³¹⁷ Balkan devletlerinin anlaşmazlıklarını bir fırsat olarak gören Osmanlı İmparatorluğu başlangıçta çekingen davranmıştır. Enver Bey, "Eğer resmi olarak idareden mesul şahısların orduyu harekete geçirecek cesaretleri yoksa, ben emir beklemeden yaparım bunu" demektedir.³¹⁸ Enver Bey'in kararlılığı karşısında Talat Paşa'nın da onu desteklemesi üzerine kabine harekete geçmiştir. 12

---

³¹⁵ Kösoğlu, a.g.e., s. 137.

³¹⁶ Küçük, a.g.e., s. 24.

³¹⁷ İkdâm (30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913). Said Halim Paşa kabinesi için bkz: BOA. İ. DÜİT. 8/87, (12.07.1331/17.06.1913).

³¹⁸ Kösoğlu, a.g.e., s. 147.

Temmuz'da yapılan bakanlar kurulu toplantısında ileri harekât yapılması kararı alındı.³¹⁹

Osmanlı birlikleri I. Balkan Savaşı sonucunda belirlenen Midye-Enez hattını geçmiştir. Bulgarlar diğer Balkan milletleriyle savaş halinde olduğu için işgal etmiş oldukları arazileri boşaltmış bu nedenle de Osmanlı birlikleri herhangi bir zorlukla karşılaşmadan harekâtına devam etmiştir.³²⁰ Enver Bey'in kurmay başkanlığını yaptığı Hurşit Paşa kolordusu düzenlemiş olduğu harekât sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki ilk başkenti olan kadim Edirne şehri 22 Temmuz 1913 tarihinde Bulgar işgalinden kurtarılmıştır. Osmanlı ordusunun Edirne'ye girmesinden sonra Enver Bey, basına verdiği demeçte: "Buradayız ve burada kalacağız!"³²¹ şeklinde kararlı ve keskin bir dil kullanmıştır. Enver'in aşırılığa varan vatan sevgisi, kendisine yüklediği misyon, bu misyonu gerçekleştirmek için harcadığı enerji ve maceraperestliği, onun yaşadığı dönemin, öne çıkan özellikleriydi.³²²

II. Balkan Savaşı'nın sonucunda Bulgaristan ve diğer Balkan devletleri arasında 10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Bulgaristan I. Balkan Savaşı'nda elde etmiş olduğu toprakların büyük bir kısmını kaybetmiştir. 29 Eylül 1913 tarihinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşmasına göre Edirne, Dedeağaç ve Kırklareli Türklerde kalmış, Meriç Nehri sınır kabul edilmiş ve Bulgaristan sınırlarında kalan Türkler Bulgarlarla eşit haklara sahip olacaktır. 14 Kasım 1913'te Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında Atina Antlaşması imzalanmıştır. Selanik, Yanya ve Girit'in Yunanistan'a ait olduğu kabul edilmiş, Yunanistan sınırlarında kalan Türklerin hakları güvence altına alınmış ve adalar süreci büyük güçlerin kararına bırakılmıştır. 13 Mart 1914'te Osmanlı Devleti ve Sırbistan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması sonucunda da Sırp topraklarındaki Türklerin hakları korunmak istenmiştir.

---

³¹⁹ Salim Aydın, **Balkanların Acı Yüzü Basın Tarihinde Balkan Savaşları**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 474.

³²⁰ Tanin (2 Temmuz 1329/15 Temmuz 1913).

³²¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 400.

³²² Mustafa Çolak, **Komitenin Kahramanı Enver Paşa**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 86.

Edirne'nin Bulgarlar elinden geri alınması Enver Bey'in İttihat ve Terakki ve halk içerisindeki saygınlığını daha da arttırmıştır. O artık Edirne Fatihisi olarak da anılmaya başlanmış ve askeri başarılarına Edirne'nin işgalden kurtuluşu da eklenmiştir. Enver, Edirne'nin kurtuluşunun ardından uzun seneler içerisinde gelinebilecek rütbelere İttihad ve Terakki'nin özellikle asker kadınının hükümete ve saraya yaptığı baskıların neticesinde artık birkaç ay içerisinde yükselecekti.³²³ 15 Aralık 1913'te miralay, 3 Ocak 1914'te mirlivâ, aynı tarihte Ahmed İzzet Paşa'nın yerine Harbiye nâzırı oldu.³²⁴

3.2.2. Balkan Savaşları'nda Yaşanan Hezimetin Nedenleri

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye girmiş olduğu Balkan Harpleri'nde kimsenin beklemeyeceği düzeyde bir hezimete uğramıştır. Edirne, Yanya İşkodra ve Çatalca'daki mücadeleler hariç savaş boyunca Osmanlı ordusu hiçbir varlık gösterememiştir. Alınan mağlubiyetlerin görünen nedenleri tabii ki de vardır ama öncelikli olarak bozgunun çok da dile getirilmeyen tarafını ele almak daha doğru olacaktır. İmparatorluğun son yüzyılı Türk-Müslüman ve gayrimüslim tebaanın arasındaki gözle görülür farklılara sahne olmuştur. Balkan Savaşları öncesindeki süreçte de Osmanlı ülkesinde Türk-Müslüman nüfusun sahip olduğu gayrimenkuller hızlı bir şekilde gayrimüslim tebaanın eline geçmiştir. Yine eğitim, kültür ve sanat alanlarında da aradaki makas aralığı gayrimüslimlerin lehinedir. Ayrıca Türk-Müslüman toplumu içerisinde de sosyal değerler sistemi yavaş yavaş çökmeye başlamıştır.

Balkan Harbi'nde önemli bir kısmı Türk olan harekât sahasındaki Müslüman sivil halk, Osmanlı siyasi merkezinin kendilerinden beklediği vatanseverlik ve sadakatle bağdaştırılması pek de mümkün olmayan bir hareket tarzını tercih ederek yüzlerce yıllık Osmanlı beldelerinin düşmana mukavemet edilmeden teslim edilmesine zemin hazırlamıştır.³²⁵ Bu duruma örnek olarak Manastır, Üsküp, Selanik

³²³ Bardakçı, **Enver**, s. 104-105.

³²⁴ M. Şükrü Hanioglu, "Enver Paşa" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 11. Cilt, İstanbul, 1995, s. 262.

³²⁵ Hasip Saygılı, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi", (Haz. Mustafa Çalık), **Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utanç Verici Bir Hezîmetin Muahebesi)**, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 157.

ve Prizren'in düşmana karşı durulmadan bölge yöneticileri ve görevli orduların teslimi olması verilebilir. Yine Arnavut sivillerinin devletin silah depolarını hatta Türk köylerini yağmalamış olması da toplumun değerler sisteminin yok olmaya başladığını göstermektedir. İmparatorluğun anavatan olarak gördüğü Balkanlar'ın çıkan savaş neticesinde kaybedilme tehlikesine karşı cephe gerisinde kalan sivil Müslüman halkının ilgisiz ve kayıtsız kalması da bir başka olumsuz durumdur.

Ordunun insan kaynağı tabii olarak içinden çıktığı toplumdaki büyük bir farklılık göstermemiştir.³²⁶ Balkan Savaşları'nda görev alan subaylar gayretsiz, eğitimsiz, profesyonellikten uzak ve yetersizdir. Balkan harbinde kolordu ve ordu komutanı olarak kritik görevler yapmış olan Mahmud Muhtar Paşa bozgunla ilgili günlüğünün "mülâhazat"nda büyük felâketin sebebinin stratejik hatâlardan ziyade, "sosyal, siyasi ve ahlâki" çürümenin mevcut fenalıklara yansıması olarak resmetmektedir.³²⁷ Son dönem Osmanlı halkının çözülmeye başlaması insan kalitesindeki yetersizliği ortaya çıkarmış ve bu da açık bir şekilde Balkan Savaşları'na yansarak hezimetini hızlandırmıştır.

İnsan niteliği bakımından hezimetin nedenlerini inceledikten sonra Osmanlı ordusunun durumunu ve sistemi değerlendirilmelidir. Ordunun savaş boyunca disiplinsizliği ve itaatsizliği düşman birlikleri karşısında mukavemeti zorlaştırmıştır. Ordu içerisindeki siyasi tartışmalar sonucu subaylar arasında kutuplaşmalar görülmüştür. İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf partileri arasında bölünen subaylar düşman karşısında birbirlerini sabote etmekten çekinmediği gibi genel olarak genç subaylar da üstlerine karşı itaatsizlik içindeydiler.³²⁸ Sultan II. Abdülhamid döneminde siyasi gerekçelerden dolayı askerlerin eğitimlerinde atış ve tatbikatların yeteri düzeyde yapılmamış olması da önemli bir eksikliklerdir. Çoğu asker hiç ateş etmemiş, ateşli tatbikatlara hiç katılmamış ve silâhını sadece teorik olarak

---

³²⁶ Saygılı, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi" s. 160.

³²⁷ Saygılı, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi" s. 161.

³²⁸ Mesut Uyar, "Osmanlı Askerî Rönesansı: Balkan Bozgunu ile Yüzleşmek", (Haz: Mustafa Çalık), **Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utanc Verici Bir Hezîmetin Muahebesi)**, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 120.

nasıl kullanacağını öğrenmişti.³²⁹ Bu durum ise harp esnasında Balkan İttifakı ordularına karşı Osmanlı birliklerinin eğitimsiz kalmasına neden olmuştur.

Rusya'nın Balkanlar'da hayata geçirmeye çalıştığı panslavizm politikası ve bölge üzerinde Avusturya ile olan mücadelesi buradaki devletleri etkilemiştir. Balkan devletlerinin Türklere karşı bir ittifak kurmasını engelleyen konuların başında Ortodoks-Rum kilisesinden Bulgar kilisesinden ayrılmasıyla ortaya çıkan "Kiliseler Meselesidir." Bu amaçla 10 Mart 1870 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından Bulgar Eksarhanesi'nin kurulmasına izin verilmesiyle Bulgarlar kendi kilisesinde ve dilinde ibadet yapma hakkını kazanmışlardı.³³⁰ Bu kiliselerin ayrılması sonucu Makedonya'da bulunan çoğu okul ve kilisenin kime ait olduğu meseleleri başlamıştır.

II. Abdülhamid bu konuyu usta bir şekilde kullanarak Rumeli'de bir ittifakın kurulmasının önüne geçmeye çalışmış ama Bulgarlar meselenin çözülmesi için birtakım girişimlerde bulunup raporlar vermiştir. Bu raporlarda şikâyet konusu olan kiliseler meselesinin araştırılması hakkında Mezahip İdaresi (Mezhepler İdaresi) ile Dâhiliye Nezareti ve Şurayı Devlet'ten gelen 5 Mart 1907 tarihli tezkerede, kiliseler meselesinin çözümünde, Rum Patrikhanesi ve Bulgar Eksarhanesi'nden birer kişi istenilmesinin uygun olacağı bildirilmiştir.³³¹ Sultan II. Abdülhamid'in de saltanatının son yıllarına doğru meseleyi çözüme kavuşturabilecek adımlar attığını görmekteyiz.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Rumlar ve Bulgarlar arasındaki gerilim gayrimüslim mebuslara gelen telgraflarla meclise de sıçramıştır. Bu telgraflar arasında en dikkat çekici husus ise Osmanlı hükümetinin milletlere eşit bir yaklaşımda bulunmadığı belirtilmiştir.³³² Osmanlı hükümeti bu iddiaları kabul etmeyip her millete eşit bir tutumda olduğunu vurgulamıştır. Sabah gazetesinin 1 Temmuz 1910 tarihli nüshasında yer "Kiliseler Kanunu"³³³ başlıklı yazıda kiliseler konusunda hükümetin tarafsız bir tutum sergilediğini aktarmıştır. 3 Temmuz 1910 tarihinde çıkartılan Kiliseler Kanunu ile Rumların, Bulgarların ve Sırpaların arasında

---

³²⁹ Uyar, **a.g.e.**, s. 121.

³³⁰ Salim Aydın, **a.g.e.**, s. 37.

³³¹ Salim Aydın, **a.g.e.**, s. 39-40.

³³² BOA. Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.) 2775/17, (02.03.1327/24.03.1909).

³³³ Sabah (18 Haziran 1326/1 Temmuz 1910).

yaşanan çatışmalar çözülmüş ve bu durum da milletlerin ittifak kurmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca sonraki süreçte imparatorluğun Trablusgarp'ta İtalyanlarla savaş halinde olması da devletin zayıflığını ortaya çıkarmış Balkan milletlerini cesaretlendirmiş ve hezimete giden yolda başka bir unsur olmuştur.

Yüzyıllardır cepheden cepheye başarılı mücadeleler veren devletin bu harpte ordu ve kolordu komutanlarının yetersiz kalmış olması ve redif birliklerinin disiplinsizliği düzenli birliklerinde disiplinsiz bir şekilde hareket edip dağılmasına neden olmuştur. Ordunun sevk ve idaresi doğru bir şekilde koordine edilememiştir. Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın orduları terhis edip yerine yenilerini nakletmemesi de faciaya kapıyı açan bir hata olmuştur. Osmanlı ordusu, ne istediğini bilen ordulara karşı ne istediğini, niye savaştığını bilmeyen, beklentisi olmayan bir ordu olarak harp etmiştir.³³⁴ Ancak şu durum da unutulmamalıdır ki böylesine bozulmuş olan bir ordu Balkan Savaşları'ndan çıkarılan derslerle baştan aşağı çağdaştırılıp düzenlenmiştir. Bu durumun sonucunda da I. Dünya Savaşı ile Millî Mücadele de başarılı ve önemli adımlar atılmıştır.

3.3. BALKAN SAVAŞLARI'NIN SONUÇLARI

Bizans İmparatoru olmak isteyen Kantakuzenos dönemin padişahı Orhan Bey'in desteğiyle devletin başına geçmiştir. Yeni imparator ülkenin iç ve dış meselelerinde sık sık Osmanlıların yardımına başvurmuş Bulgarların ve Sırpların saldırılarına karşı da Osmanlı'dan yardım almıştır. Kantakuzenos aldığı yardımlar karşılığında 1352 tarihinde Çimpe Kalesi'ni vermiştir. Orhan Gazi bu kaleyi Rumeli seferleri için askeri üs olarak kullanmış aynı zamanda da Osmanlı'nın Balkanlar'daki ilk toprak parçası olmuştur. Yüzyıllardır devletin can damarı olan Rumeli facia denebilecek şekilde kaybedilmiştir.

Avrupalı güçlerin gündeminde olan ve büyük bir iştahla uygulamaya çalıştığı Şark Meselesi'nin ilk adımı da Balkan harbini kaybetmemizle başarılı olmuştur. Yani Türklerin Avrupa topraklarından ayıklanması, Türk siyasi varlığının Avrupa'dan sökülmesi alınan bu hezimet sonucu meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti 1913'te Rumeli'deki topraklarını tamamen kaybetmiş, ardından Edirne'yi geri almak fırsatını yakalamış ve bugünkü Trakya toprakları kadar bir parçaya indirgenmiş olmayı kabul

---

³³⁴ Küçüküklüncü, a.g.e., s. 158.

etmek zorunda kalmıştır.³³⁵ Türklerin Rumeli topraklarından çekilmesiyle bölgedeki düzen bozulmuş ve dengeler değişmiştir. Bu durum ise I. Dünya Savaşı'na giden süreci tetiklemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu açısından Balkan Savaşları sonuçları itibariyle iç ve dış siyasette dengeleri değiştirmiştir. 1877-1878 (93 Harbi) sonucunda başlayan çözülme açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Balkan Harbi yılları, Osmanlı Devleti'nin ve ordusunun günün teknik ihtiyaçlarına uygun iş gücüne sahip olmadığını açıkça ortaya çıkarmıştır.³³⁶ Bu durum neticesinde de devlet ordu başta olmak üzere her alanda nitelikli insan yetiştirmeye çalışmıştır. Balkan harpleri neticesinde imparatorluk Makedonya, Arnavutluk, Ege adaları ve Batı Trakya'yı kaybetmiştir. Şüphesiz ki II. Balkan Savaşı'nın sonucunda Bulgar işgalinde bulunan Edirne geri alınmış olmasaydı İttihat ve Terakki'nin de iktidarı sorgulanmaya başlayacak ve otorite kaybedecekti.

Balkan savaşların kaybedilmesiyle imparatorluk üzerinde etkili olan fikir akımı da değişime uğramıştır. Gayrimüslim tebaanın yoğunlukta olduğu Rumeli'nin kaybedilmesiyle Tanzimat'tan beri varlığını sürdüren "Osmanlıcılık" görüşü yerini yavaş yavaş "Türkçülük" görüşüne bırakacaktır. Bu harp düşmanı küçük görmenin, sevk ve idare eksikliğinin ve strateji bilmemenin acı bir faturası olmuştur. Ayrıca siyasetle iç içe olan ordunun yedi buçuk ay gibi kısa bir sürede mağlup olması devletin durumunun hiç de iç açıcı olmadığını göstermiştir.

Harpten sonra Balkan devletleriyle imzalanan antlaşmalarla bölgede azınlık duruma düşen Türklerin hakları yasal bir güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Fakat bu konuda tam başarı sağlanamadığı gibi Anadolu'ya gelen yoğun göçler sonucunda da siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar baş göstermiştir. Rumeli hükümetleri bölgede azınlık durumunda bulunan Türklere karşı sert, dışlayıcı ve baskıcı tutumlarından dolayı bölgede bulunan Türk nüfusu maddi ve manevi her şeylerini bırakıp Osmanlı ülkesine gelmek zorunda kalmışlardır. İkdâm gazetesinin 29 Nisan 1919 tarihli sayısında yer alan "Makedonya Mezhabasında" başlıklı yazıda Makedonya'da yaşanan baskılardan dolayı yaklaşık bir buçuk yıl içerisinde 242.807 göçmenin

---

³³⁵ Kemal Beydilli, "Şark Meselesi" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2010, İstanbul, 38. Cilt s. 352-357.

³³⁶ Saygılı, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi" s. 150.

Osmanlı topraklarına geldiğini belirtmektedir.³³⁷ Hükümet Anadolu'ya gelen muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli adımlar atmıştır. Ama kabul etmek gerekir ki 19. yüzyıl boyunca ekonomik ve malî sıkıntılar içinde boğuşan devlet muhacirlerin ihtiyaç duyduğu sahaların hepsinde yeterli desteği gösteremedi.³³⁸

Rumeli milletlerine mensup Osmanlı topraklarında kalan gayrimüslimlerin büyük bir çoğunluğu da Osmanlı ülkesinden göç etmiş ve imparatorluk hem kaybettiği topraklardan dolayı hem de vermiş olduğu göçlerden dolayı nüfus kaybı yaşamıştır. Beş asırdır vatan parçası olan bu topraklardan çıkışımız kısa ve sonucu hüznülmü olmuştur. Askerimizin çekildiği, bayrağımızın indiği toprakları süratle terk ediyoruz.³³⁹ Tarih Balkan harpleriyle bunu bize bir kez daha göstermiştir.

---

³³⁷ İkdâm (16 Nisan 1330/29 Nisan 1914).

³³⁸ Hasip Saygılı, **Rumeli'de Bizden Ne Kaldı?**, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.147.

³³⁹ Saygılı, **Rumeli'de Bizden Ne Kaldı?**, s.146.

SONUÇ

1876 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla Kânûn-ı Esâsî yürürlüğe girmiş ve I. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Türk tarihinde ilk defa yazılı bir anayasa yürürlüğe girmiş ve mebuslardan oluşan bir meclis açılmıştır. Büyük güçlerin imparatorluğun iç işlerine karışması ve dış politikadaki müdahaleleriyle büyük devletlerle anlaşmazlıklar yaşadığı sırada Ruslarla olan gerilim daha da artmıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine padişah başta olmak üzere devlet erkanının büyük çoğunluğu her türlü imkansızlığa rağmen savaşa girmiştir.

1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı Devleti için hezimetle sonuçlanmıştır. Harbin sonucunda meclis ve padişah arasında anlaşmazlıklar başlayınca bizzat II. Abdülhamid tarafından meclis tatil edilmiş ve istibdat yönetimi başlamıştır. Modernleşme adımları doğrultusunda çoğunluğu II. Abdülhamid'in açmış olduğu kurumlarda yetişen muhalif bir nesil imparatorluğun kurtuluşunu tekrar meşruti yönetime geçmek olarak görmüştür. Rumeli başta olmak üzere Osmanlı topraklarında teşkilatlandırmasını hızlandıran İttihat ve Teraki Cemiyeti meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi için ayaklanmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti meşruti idarenin yeniden tesis edilmesi için isyan etmiş hatta isyanı bastırmak için görevlendirilen önemli isimlere suikast düzenlemekten de geri durmamıştır. Yaşanan hadiselerin sonucunda Enver Bey, Resneli Niyazi Bey ve Eyüp Sabir Bey gibi isimlerin gayretleriyle meşrutiyet yeniden ilan edilmiştir. İttihatçılar elde etmiş oldukları bu başarı sonrasında büyük bir nüfuz kazanmışlardır. Cemiyetin otoriter bir tutum içerisine girmiş olması muhaliflerin dikkatini çekmiştir. Prens Sabahaddin ve ona yakınlığıyla bilinen Ahrar Fırkası cemiyete karşı sert eleştirilerde bulunmuştur.

Meşrutiyet yönetiminin getirmiş olduğu basın-yayın özgürlüğü cemiyete karşı yeni bir muhalif kanal açmış ve Mevlânzâde Rıfat Bey'in Serbestî gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in faili meçhul bir cinayetle öldürülmesi tansiyonu daha da yükselterek isyanın başlaması için bardağı taşıran son damla olmuştur. İttihat ve

Terakki Cemiyeti isyan karşısında hızlı bir reaksiyon göstermiş Rumeli'den payitahta gelen Hareket Ordusu isyanı bastırması ve İstanbul'da sıkı yönetim ilan edilip yargılamalar başlamıştır. 31 Mart Vak'ası'na çıkarları sarsılan eski devlet adamlarının katılması ve II. Abdülhamid'in olaylara kayıtsız kalması tahtını kaybetmesine yol açmıştır.

Devlet yönetme tecrübesinden uzak olan İttihatçılar Bâb-ı Âli Baskını'na kadar cemiyet kadrolarından oluşan bir kabine kurmayı başaramamıştır. Cemiyet özellikle askeri alanda elinde bulundurduğu güç sayesinde kurulan kabineler üzerinde bir güç odağı olabilmeyi başarabilmiştir. Devlet kademelerine cemiyet içerisinden insan yetişmesi için Avrupa örnek alınarak siyasi müsteşarlık projesi hayata geçirilmek istenmiş ama istenilen başarı sağlanamamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti denetleme iktidarı olarak adlandırdığımız süreçte Kânûn-ı Esâsî'de yapmış oldukları değişikliklerle imparatorluğun iç ve dış siyasetinde yeni bir politikaya geçişini hazırlamıştır.

31 Mart Vak'ası karşısında muhalefeti caydırmayı başarabilen cemiyete karşı muhalefet yeniden toparlanmaya başlamış ve bu durumun neticesinde de Hürriyet ve İtilâf Fırkası kurulmuştur. Yeni muhalif fırkanın en büyük amacı İttihat ve Terakki'yi sindirmektir. 11 Aralık 1911 Ara Seçimleri ise İtilâfçıların ilk önemli sınavı olmuştur. Bir oy farkla da olsa adayları Tahir Hayreddin Bey kazanmıştır. İttihatçılar muhalefetin kendilerine karşı bir güç odağı haline geldiğini görünce seçime gitmek için meclisin feshedilmesi yolunda çalışmalar yapmıştır. Cemiyet en sonunda elindeki güçle baskı kurmuş ve seçim için gerekli tezkereyi almıştır.

Tarih sayfalarına sopalı seçimler olarak geçen 1912 Genel Seçimleri cemiyetin baskılarıyla geçmiş ve sonucunda da muhalefet hezimet almıştır. Muhalefet seçimlerin usulsüzlüklerle geçtiğini dile getirerek Arnavutluk ve Manastır'da meydana gelen isyanlara da destek vermekten geri durmamıştır. Osmanlı ülkesinde siyasi ortamda gerilim hakimken ordu içerisindeki ayrışmalarda keskinleşmeye başlamıştır. Gizli bir şekilde teşkilatlanan Halâskâr Zâbitân Grubu cemiyeti iktidardan düşürmek için kendini açığa çıkarmaya başlamıştır.

Grup izlemiş olduğu politikalar sonucunda Said Paşa kabinesinin düşmesini Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesinin kurulmasını sağlamıştır. Yeni kabine içerisinde eski sadrazamlar başta olmak üzere önemli devlet adamlarını

bulundurduğu için Büyük Kabine olarak anılmıştır. Muhalefetin gücünü de yanında hisseden grup Meclis Başkanı Halil Bey'e tehdit mektubu göndererek meclisi bir tiyatro sahnesine benzetmişlerdir.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi iktidar olmasına rağmen meclis çoğunluğunu elinde bulunduramadığı için rahat hareket edememiştir. Grubun desteğini de arkasında hisseden kabine meclisi feshetmek için adımlar atmış ve Sultan Mehmed Reşad'dan alınan irâde-i seniyye ile başarılı olmuşlardır. Büyük kabinenin görevde olduğu dönemde I. Balkan Savaşı başlamış ve kabine süreci iyi yönetememiştir. Rumeli topraklarının önemli ölçüde kaybedildiği bu savaşta cemiyet hükümete karşı propagandalar yapmıştır. Artık eskisi gibi İtilâfçuların ve Halâskâr Zâbitân Grubu'nun desteğini göremeyen hükümet dört ay gibi kısa bir süre görevde kalabilmiştir. Yeni kurulan kabine ise Kâmil Paşa'nın sadaret makamına gelmesiyle kurulmuştur.

Yeni sadrazam Kâmil Paşa sıkı bir İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifidir. Ayrıca İngilizlerle yakın ilişkileri olan bir devlet adamıdır. Balkanlar'da yaşanan karışıklığı o da iyi yönetememiş ve Edirne'nin kaybedilmesini kabullenecek seviyeye gelmiştir. İmparatorluğun önemli bir parçası olan Balkan topraklarının kaybedilmesi tepkilere yol açmıştır. Ayrıca cemiyet mensuplarının birçoğu Rumeli vilayetlerine mensup kişilerdir. İttihatçılar kabinenin izlemiş olduğu politikayı kabul etmemiş ve askeri müdahale sonucu kaybetmiş oldukları iktidarlarını kazanmak için yeni bir fırsat bulmuşlardır.

Talat ve Enver Beyler başta olmak üzere dönemin önemli isimlerinin yapmış olduğu planlar neticesinde Bâb-ı Âli Baskını yapılmıştır. Baskın sırasında Nazım Paşa öldürülmüş, Kâmil Paşa ise silah zoruyla istifa ettirilerek Mahmud Şevket Paşa sadaret makamına getirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine öncülük eden kadrolar yapmış oldukları askeri müdahale neticesinde artık tam anlamıyla iktidar olmuşlardır. Silah yoluyla iktidara gelen muhalifler yine silah yoluyla iktidarlarını kaybedince çeşitli planlarla cemiyeti tasfiye etmek istemişlerdir. Bu planlar neticesinde de Mahmud Şevket Paşa'yı bir suikast sonucu öldürmüşlerdir.

İttihat ve Terakki suikasttan sonra baskıcı bir tavır almış ve ülke içerisinde bulunan muhaliflerine adım attırmamıştır. Hatta serbest hareket etme imkânı

bulamayan birçok muhalif yurtdışına gitmiştir. Cemiyet bu süreçten sonra karşısında bir muhalefet barındırmamıştır.

Balkan milletlerinin anlaşmazlıkları sonucunda bölgede yeni bir bunalım ortaya çıkınca İttihat ve Terakki kabinesinin görevde olduğu sırada II. Balkan Savaşı'na girilmiştir. Enver Bey'in gayretleriyle kaybedilmek üzere olan eski payitaht Edirne tekrar alınmıştır. Fakat Balkan toprakları ne yazık ki yeniden imparatorluk sınırlarını dahil edilememiştir. İmparatorluk girmiş olduğu bu harpler neticesinde askeri, siyasi, sosyal ve eğitim konularında yetersiz olduğu için beklenmedik mağlubiyetler almıştır.

Osmanlı tarih yazımı için II. Meşrutiyet'in ilanından imparatorluğun yıkılışına kadar cemiyetin iktidar olarak gösterilmesi ve Bâb-ı Âli Baskını'nın meşrutiyet döneminin ilk darbesi olarak bahsedilmesi yanlış bir tanım olacaktır. Çünkü bu dönemin ilk muhtırası da darbesi de Halâskâr Zâbitân Grubu tarafından yapılmıştır. Ayrıca Balkan topraklarının kaybedilmesinde de bütün sorumluluk İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yüklenilmemelidir. Çünkü harbin başladığı süreçten Mahmud Şevket Paşa'nın sadarete geldiği sürece kadar olan dönemde cemiyet muhalifi kabineler iktidardır.

KAYNAKÇA

CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

- BOA. Yıldız Esas Evrak (Y.EE.) 71/69, (23.06.1326/23.07.1908).
- BOA. Y.EE. 71/68, (23.06.1326/23.07.1908).
- BOA. İrade Askeri (İ.AS.) 86/54, (04.06.1327/23.06.1909).
- BOA. İ.AS. 86/52, (19.06.1327/08.07.1909).
- BOA. Dahiliye Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB.HPS.) 145/72, (17.05.1330/04.05.1912).
- BOA. Dahiliye Siyasi Kısım (DH.SYS.) 83/1-2 lef 43, (29.12.1329/21.12.1911).
- BOA. DH.SYS. 83/1-2 lef 44, (29.12.1329/21.12.1911).
- BOA. DH.SYS. 83/1.2 lef 33, (29.12.1329/21.12.1911).
- BOA. DH. SYS. 119/3, (22.08.1331/27.07.1913).
- BOA. DH.SYS. 119/1-6, lef 6-1, (20.10.1331/22.09.1913).
- BOA. DH. SYS. 119/1-6, lef 2, (20.10.1331/22.09.1913).
- BOA. DH. SYS. 119/1-6, lef 7, (20.10.1331/22.09.1913).
- BOA. DH. SYS. 119/1-5, lef 4, (18.10.1331/20.09.1913).
- BOA. DH. SYS. 119/2, lef 18, (24.11.1331/25.10.1913).
- BOA. Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) 421/69, (05.01.1330/18.03.1914).
- BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) 166/50, (11.07.1330/26.06.1912).
- BOA. İrade Dosya Usulü (İ. DUİT.) 8/58, (24.07.1330/09.07.1912).
- BOA. İ. DUİT. 8/59, (07.08.1330/23.07.1912).
- BOA. İ. DUİT. 8/72, (19.11.1330/30.10.1912).
- BOA. İ. DUİT. 190/71, lef 1, (15.02.1331/24.01.1913).
- BOA. İ. DUİT. 8/79, (16.02.1331/25.01.1913).
- BOA. İ. DUİT. 8/87, (12.07.1331/17.06.1913).
- BOA. Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) 4058/304311, (17.07.1330/02.07.1912).

BOA. Dahiliye Kalem-i Mahsusa (DH. KMS.) 63/63,
(15.07.1332/09.06.1914).

BOA. Dahiliye Mütenevvia (DH. MTV.) 51/32, (09.07.1331/14.06.1913).

BOA. Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.) 1857/1, lef 18, (11.06.1913).

BOA. İrade Harbiye (İ. HB.) 123/9, (19.10.1330/01.10.1912).

BOA. Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.) 2775/17, (02.03.1327/24 Mart
1909).

MECLİS ZABITLARI

MMZC. (1 Haziran 1325/14 Temmuz 1909), C.4., D.1, Sİ.1., İ.92.

MMZC. (13 Haziran 1325/26 Haziran 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.101.

MMZC. (6 Haziran 1325/19 Haziran 1909), C.4., D.1, Sİ.1., İ.96.

MMZC. (16 Haziran 1325/29 Haziran 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.103.

MMZC. (22 Haziran 1325/5 Temmuz 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.106.

MMZC. (6 Temmuz 1325/19 Temmuz 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.114.

MMZC. (9 Temmuz 1325/22 Temmuz 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.117.

MMZC. (14 Temmuz 1325/27 Temmuz 1909), C.5., D.1., Sİ.1., İ.119.

MMZC. (26 Temmuz 1325/8 Ağustos 1909), C. 6., D.1., Sİ.1., İ.127.

MMZC. (16 Haziran 1325/29 Haziran 1909), C.5., D.1, Sİ.1., İ.103.

MMZC. (23 Temmuz 1325/5 Ağustos 1909), C.6., D.1., Sİ.1., İ.125.

MMZC. (10 Kanunuevvel 1327/23 Aralık 1911), C.2., D.1., Sİ.4., İ.28.

MMZC. (3 Kanunuevvel 1327/16 Aralık 1911), C.2., D.1., Sİ.4., İ.25.

MMZC. (31 Kanunuevvel 1327/13 Ocak 1912), C.2., D.1., Sİ.4., İ.37.

MMZC. (5 Kanunusani 1327,18 Ocak 1912), C.2., D.1., Sİ.4., İ.40.

MMZC. (2 Mayıs 1328/15 Mayıs 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.5.

MMZC. (9 Haziran 1328/22 Haziran 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.18.

MMZC. (11 Haziran 1328/24 Haziran 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.19.

MMZC. (13 Haziran 1328/26 Haziran 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.21.

MMZC. (17 Temmuz 1328/30 Temmuz 1912), C.2., D.2., Sİ.1., İ.43.

MMZC. (16 Haziran 1328/29 Haziran 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.22.

MMZC. (29 Haziran 1328/12 Temmuz 1912), C.2., D.2., Sİ.1., İ.42.

MAZC. (22 Temmuz 1328/ 4 Ağustos 1912), C.1. D.2., Sİ.1., İ.32.

MAZC. (23 Temmuz 1328/5 Ağustos 1912), C.1., D.2., Sİ.1., İ.33.

GAZETELER

Ahenk (13 Teşrinievvel 1328/14 Ekim 1912).

Ahenk (4 Eylül 1328/17 Eylül 1912).

Alemdar (Haberdar) (19 Kanunusani 1328/1 Şubat 1913).

İfham (22 Haziran 1328/5 Temmuz 1912).

İkdâm (13 Teşrinievvel 1328/26 Ekim 1912).

İkdâm (15 Teşrinisani/28 Kasım 1912).

İkdâm (26 Mart 1325/8 Nisan 1909).

İkdâm (30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913).

İkdâm (30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913).

İkdâm (16 Nisan 1330/29 Nisan 1914).

İkdâm (8 Kanunuevvel 1328/21 Aralık 1912).

İkdâm (8 Teşrinisani 1328/ 21 Kasım 1912).

İkdâm (18 Teşrinievvel 1328/31 Ekim 1912).

İktihâm (9 Temmuz 1328/22 Temmuz 1912).

İktihâm (23 Temmuz 1328/5 Ağustos 1912).

İktihâm (12 Temmuz 1328/25 Temmuz 1912).

Osmanlı (26 Mart 1325/8 Nisan 1909).

Sabah (10 Teşrinisani 1327/ 23 Kasım 1911).

Sabah (18 Haziran 1326/1 Temmuz 1910).

Serbestî (11 Kanunusani 1328/24 Ocak 1913).

Takvîm-i Vekâyi (1 Mayıs 1325/14 Mayıs 1909).

Takvîm-i Vekâyi (10 Ağustos 1325/23 Ağustos 1909).

Takvîm-i Vekâyi (18 Temmuz 1325/31 Temmuz 1909).

Takvîm-i Vekâyi (2 Ağustos 1325/15 Ağustos 1909).

Takvîm-i Vekâyi (23 Ağustos 1325/5 Eylül 1909).

Takvîm-i Vekâyi (29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909).

Takvîm-i Vekâyi (4 Mayıs 1325/17 Haziran 1909).

Takvîm-i Vekâyi (5 Şaban 1327/22 Ağustos 1909).

Tanin (10 Teşrinisani 1327/ 23 Kasım 1911).
Tanin (11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908).
Tanin (13 Kanunuevvel 1327/26 Aralık 1911).
Tanin (13 Temmuz 1328/26 Temmuz 1912).
Tanin (14 Kanunuevvel 1327/ 27 Aralık 1911).
Tanin (15 Teşrinisani 1327/28 Kasım 1911).
Tanin (2 Temmuz 1329/15 Temmuz 1913).
Tanin (24 Ağustos 1327/6 Eylül 1911).
Tanin (27 Mart 1325/9 Nisan 1909).
Tanin (29 Teşrinisani 1327/12 Aralık 1911).
Tanin (31 Mayıs 1329/13 Haziran 1913).
Tanin (6 Mayıs 1325/19 Mayıs 1909).
Tanin (6 Mayıs 1328/19 Mayıs 1912).
Tasvîr-i Efkâr (11 Kanunusani 1328/24 Ocak 1913).
Tasvîr-i Efkâr (22 Mayıs 1325/4 Haziran 1909).
Teminat (12 Temmuz 1328/25 Temmuz 1912).
Tercüman-ı Hakikat (11 Kanunusani 1328/24 Ocak 1913).
Volkan (1 Nisan 1324/22 Mart 1909).
Volkan (1 Nisan 1325/14 Nisan 1909).
Yeni İkdam (29 Teşrinisani 1327/12 Aralık 1911).

ANAYASALAR VE KANUNLAR

Maarif Nezareti Celilesi, Matbaa-i Amire Kânûn-ı Esâsî.

7 Zilhicce Tarihli Kânûn-ı Esâsî'nin Bazı Mevadd-ı Muaddesine Dair
Kanun Düstur (2. Tertip, 1. Cilt)

KİTAPLAR

AFYONCU, Erhan, Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2021.

AHMAD, Feroz, İttihat ve Terakki 1908-1914, Kaynak Yayınları, Beşinci Basım, İstanbul, 1999.

AKŞİN, Sina, 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 1980.

ALKAN, Ahmet Turan, II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992.

AMCA, Hasan, Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İç Yüzü 1908-1918, Arba Araştırma Basım Yayın, İstanbul, 1989.

APAK, Rahmi, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

ARTUÇ, Nevzat-UZUNASLAN, Abdurrahman, Savaş Siyaset Cinayet İttihat ve Terakki Üzerine Yazılar, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2022.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa Birinci Cilt (1860-1908), Remzi Kitapevi, Dördüncü Baskı, İstanbul, 1992.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.

AYDIN, Salim, Balkanların Acı Yüzü Basın Tarihinde Balkan Savaşları, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

BABACAN, Hasan, Mehmed Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

BARDAKÇI, Murat, Enver, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

BARDAKÇI, Murat, Mahmut Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları Cilt II, Kısım IV, Ankara, 1952.

BELEN, Fahri, XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

BLEDA, Mithat Şükrü, İttihat ve Terakki Kâtibi Umumisi İmparatorluğun Çöküşü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

CENGİZ, Halil Erdoğan, Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991.

CENGİZER, Altay, Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Doğan Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2014.

ÇAVDAR, Tevfik, İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1991.

ÇOLAK, Mustafa, KARACAKAYA, Recep 'Babıali Baskını' Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darbeler, (Ed: Cevdet Kırpık, Can Deveci, Tekin Aycan Taşcı) (s. 281-293), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022.

ÇOLAK, Mustafa, Komitenin Kahramanı Enver Paşa, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019.

ÇOLAK, Mustafa, Komitenin Ruhu Talat Paşa, 1. Basım, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018.

ERASLAN, Cezmi-OLGUN, Kenan, Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006.

HOCAOĞLU, Baran, II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri 1908-1913, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.

İNALCIK, Halil, Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Âyanlar, Tanzimat, Meşrutiyet, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2016.

İNÖNÜ, İsmet, Hatıralar, Bilgi Yayınevi, 1. Kitap I. Basım, (Haz. Sabahattin Selek), Ankara, 1985.

KANSU, Aykut, İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2016.

KARABEKİR, Kazım, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kronik Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2019.

KIRMIZI, Abdulhamit, Avlonyalı Ferid Paşa Bir Ömür Devlet, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.

KİLİ, Suna – GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

KOLUĞLU, Orhan, Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.

KÖSOĞLU, Nevzat, 'Balkan Savaşı ve Enver Bey', (Haz. Mustafa Çalık), Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utaç Verici Bir Hezîmetin Muhasebesi), Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 133-148.

KÜÇÜKKILINÇ, İsmail, Jön Türklük ve Kemalizm Kıskaçında İttihadçılık, Divan Kitap, İstanbul, 2023.

Mahmut Şevket Paşa, Sadrazâm ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, Arba Yayınları, İstanbul, 1988.

Mareşal Fevzi Çakmak, Rumeli'de Son Demler ve Ötesi-I (Derleyen: Bahadır Dülger), (Yay. Haz. Ali Birinci, Yusuf Turan Günaydın), Kopernik Kitap, İstanbul, 2019.

MENTEŞE, Halil, Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul. 1986.

ORTAYLI, İlber-ERDİNÇ Erol Şadi, İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler, (Haz. Alper Çeker), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016.

PARİN, Fahri, Cemal Paşa Anılarım 1913-1922, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.

SAYGILI, Hasip, 'Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi'', (Haz. Mustafa Çalık), Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utaç Verici Bir Hezîmetin Muahebesi), Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 149-167.

SAYGILI, Hasip, Rumeli'de Bizden Ne Kaldı?, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2019.

SELÂHATTİN, Mehmet, Bildiklerim İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Maksud-ı Teessüs ve Suret-i Teşekkülü ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Sebeb-i Felâket ve İnkîsamı Muhalif Hatıralar, (Haz. Ali Birinci-Cüneyd Okay), Vadi Yayınları, 2006.

SEZER, Selim, 'Meclis-i Mebusan'ı Kapattıran Muhtıra: Halaskâr Zabitan Bildirisi'', (Haz. Mehmet Ö. Alkan), Osmanlı'dan Günümüze Darbeler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

SILAN, Necmeddin Sahir, (Haz. İsmail Dervişoğlu), II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım, Dün Bugün Yarın Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010.

SORGUN, Taylan, İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş (Kütulamare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları), 7 Gün Yayınları, İstanbul, 1972.

TANSU, Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2020.

TANSU, Samih Nafiz, İttihad ve Terakki İçinde Dönerler, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2003.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), İkinci Baskı, 1988.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, Görüp İştiklerim Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, Ankara, 2010.

UÇAROL, Rifat, Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) (Askeri ve Siyasi Hayatı), Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989.

UYAR, Mesut, 'Osmanlı Askerî Rönesansı: Balkan Bozgunu ile Yüzleşmek', (Haz. Mustafa Çalık), Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utancı Verici Bir Hezîmetin Muahebesi), Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 115-132.

ÜNSALDI, Levent, Türkiye'de Asker ve Siyaset, (Çev. Orçun Türkay), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

YALÇIN Hüseyin Cahit, Tanıdıklarım, (Haz. Göktürk Ömer Çakır), Ötüken Neşriyat, 3. Basım, İstanbul, 2020.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, Siyasal Anılar (Haz. Rauf Mutluay), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976.

YALMAN, Ahmed Emin, (Haz. Erol Şadi Erdinç), Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1 1888-1922, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 2. Baskı, İstanbul, 1997.

MAKALELER

ARIKAN, Zeki, ‘‘Balkan Savaşı ve Kamuoyu’’ Dördüncü Askeri Tarih Semineri: Bildiriler, Ankara, 1989, s. 168-190.

ARTUÇ, Nevzat, ‘‘Bir Siyasal Cinayet Örneği: Mahmut Şevket Paşa Suikastı’’, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12. Sayı, Isparta, 2005, s. 73-102.

AYDIN, Mahir, ‘‘Hüseyin Hilmi Paşa’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 18. Cilt, İstanbul, 1998, s. 550-551.

AYDIN, Mehmet Âkif, ‘‘Kânûn-ı Esâsî’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 24. Cilt, İstanbul, 2001, s. 328-330.

BEYDİLLİ, Kemal, ‘‘Selim III’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 36. Cilt, İstanbul, 2009, s. 420-435.

BEYDİLLİ, Kemal, ‘‘Şark Meselesi’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 38. Cilt, İstanbul, 2010, s. 352- 357.

BİRECİKLİ, İhsan Burak Birecikli ‘‘Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme’’, Gazi Akademi Bakış, Cilt 2, Sayı 3, 2008, s. 211-125.

BİRİNCİ, Ali, ‘‘Hürriyet ve İtilaf Fırkası’’, Tarih ve Toplum, 41. Sayı, İstanbul, 1987, s. 273-280.

BİRİNCİ, Ali, ‘‘Hürriyet ve İtilâf Fırkası’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 18. Cilt, İstanbul, 1998, s. 507-511.

ÇETİN, Atilla, ‘‘Kıbrıslı Kâmil Paşa’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 25. Cilt, Ankara, 2022, s. 391-393.

ÇOBAN, İnci-Özdemir Yaşar Metin, ‘‘1909 Tarihli Anayasa Değişikliklerinin Hükümet Sistemine Etkisi’’, Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2023, s. 32-44.

DÂVER, Bülent ‘‘Hürriyet ve İtilâf Fırkası’’, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi: Dün Bugün Yarın, 64. Sayı, İstanbul, 2002. s. 51-57.

DÖLEN, Emre, ‘‘Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati’’, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, VI. Cilt, 1. Sayı, İstanbul, s. 65-73.

GÖL, Hacer, ‘‘Belgelerle Mahmut Şevket Paşa Suikastı’’, Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2021, s. 334-362.

GÜLSOY, Ufuk, ‘‘Islahat Fermanı’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 19. Cilt, İstanbul, 1999, s. 185-190.

HANİOĞLU, M. ŞÜKRÜ, ‘‘Enver Paşa’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 11. Cilt, İstanbul, 1995, s. 261-264.

HANİOĞLU, M. Şükrü, ‘‘İttihat ve Terakkî Cemiyeti’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 23. Cilt, İstanbul, 2001, s. 476-484.

ILGAR, İhsan, ‘‘1912-1913 Balkan Savaşı Hazırlıkları’’ Hayat Tarih Mecmuası, I. Cilt, 2. Sayı, İstanbul, 1974, s. 76-81.

İSAYEV, Tuğçe, ‘‘1876 Anayasası’nda 1909’da Yapılan Değişikliklerin Amaçları ve Uluslararası Andlaşmaların Yapılışı İle İlgili Değişikliğin Amaçlara Uygunluğu’’, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2021, s. 347-361.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, ‘‘II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet’’, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt 30, Sayı 1, 2016, s. 149-180.

KURAN, Ahmet Bedevi, ‘‘Babiâli Baskını’’, Tarih Dünyası, II. Cilt, 14. Sayı, İstanbul, 1950 s. 608-610.

KURŞUN, Zekeriya – KAHRAMAN, Kemal, ‘‘Derviş Vahdeti’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 9. Cilt, İstanbul, 1994, s. 198-200.

KÜÇÜK, Cevdet, ‘‘Abdülhamid II’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt, İstanbul, 1988, s. 216-224.

KÜÇÜK, Cevdet, ‘‘Bâbiâli Baskını’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 4. Cilt, İstanbul, 1991, s. 389- 390.

KÜÇÜK, Cevdet, ‘‘Balkan Savaşı’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 5. Cilt, İstanbul, 1992, s. 23-25.

KÜÇÜK, Cevdet, ‘‘Mehmed V’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 28. Cilt, Ankara, 2003, s. 418-422.

MADEN, Fahri, ‘‘Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması’nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları’’, History Studies, Cilt 5, Sayı 1, 2013, s. 267-286.

NURDOĞAN, Ali Kemal, ‘‘Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Modern Sosyal Güvenlik Sistemine Geçiş Çalışmaları Kapsamında Şehit Yakınları ve Malul Askerlere Yönelik Yapılan Düzenlemeler ve Milli Mücadeleye Etkisi’’,

Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı: Özel Sayı 1, 2020, s. 29-37.

OLGUN, Kenan, ‘‘Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskâr Zabitan Grubu ve Faaliyetleri’’, İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı 7, 1999, s. 157-175.

ÖZCAN, Azmi, ‘‘Otuzbir Mart Vak’ası’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 34. Cilt, İstanbul, 2007, s 9-11.

ÖZÇELİK, Tarık, ‘‘Fotoğraflarla I. Balkan Savaşı’’, Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkan Savaşları’nın 100. Yılı Bildiriler, İstanbul, 2012, s. 78-143.

ÖZORAN, Beria Remzi, ‘‘Sadrazam Kâmil Paşa- İngiliz Dostları-Kıbrıs’taki Mezarı’’, Türk Kültürü Cilt. IX, Sayı. 105., Ankara, 1971, s. 756-762.

TERZİOĞLU, Ayşe, ‘‘I. Balkan Savaşı ve Edirne’nin Bulgarlar Tarafından İşgali’’, Türk Dünyası Araştırmaları, 157. Sayı, İstanbul, 2005, s. 161-180.

TOROS, Taha, ‘‘Ali Münif Bey’in Hâtıraları: İttihadcıların Bâbiâlî Baskını’’, Hayat Tarih Mecmuası, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 62-69.

TÜRKMEN, Zekeriya, ‘‘Hareket Ordusu’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 16. Cilt, İstanbul, 1997, s. 125-127.

TÜRKMEN, Zekeriya, ‘‘Mahmud Şevket Paşa’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 27. Cilt, Ankara, 2003, s. 384-386.

YILDIZ, Sıddık, ‘‘31 Mart İsyanı’ndan Bir Olay İncelemesi: Asâr-ı Tevfik Zırhlısı Komutanı Ali Kabulî Bey’in Öldürülmesi’’, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2017, s 71-84.

YİĞİT, Yücel, ‘‘II. Balkan Savaşı’nda Süleyman Askeri Bey’’, Balkan Tarihi Cilt I, Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (Ed: Zafer Gölen, Abidin Temizer), Ankara, 2016, s. 355-380.

YİĞİT, Yücel, ‘‘İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi’’, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 28, 2014, s. 103-125.

ZEYREK, Suat, ‘‘II. Meşrutiyet Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Ordu-Siyaset İlişkileri Üzerine Genel Bir Bakış’’, Studies Of The Ottoman Domain, Cilt. 4, Sayı. 6, 2014, s. 39-64.

EKLER

Gazetenin Sayfa 4 Transkripsiyonu³⁴¹

Halâskâr Zabitan Grubu Beyannamesi ve Programı

Bir nüshası matbuatımıza irsal ber vech-i ati derç edilmiştir.

Vaziyet-i esasiye-i memlekete dair bir iki söz

Münevver, hamiyetli Osmanlı zabitanına bugün düşen vazife-i hamiyet:

Memleketimizin geçirmekte olduğu devre-i buhran bugünlerde hâd bir şekle giriyor. İnkıraz tehlikeleri yine baş gösteriyor. Meşrutiyet'in ilanıyla bir devre-i sükût ve terakkiye girmek yolunu artık tutacağı herkesçe zannedilen vatan-ı Osmani müga beyanatı her ne olursa olsun, onlar avamı kendilerine celp için ne kadar safsatalarda bulunur ise bulunsunlar denilebilir ki devr-i Hamidi nihayetlerine doğru süratle gitmekte olduğu hufre-i inkıraza bugün daha büyük bir süratle yaklaşıyor. Malumdur ki meşrutiyet bu memleket için son bir atım idi o son atımın da maatteessüf bugün görüldüğü gibi boşa gitmesi Avrupa nazarında Hükümet-i Osmaniye'nin Meşrutiyet idare ile de devamı hayatı gayrı kabil olduğuna bir' delil-i kavi olarak telâkki olunuyor daha doğrusu "değil yalnız Avrupa kıtasında hatta küre-i arz üzerinde bile Osmanlıların bir hükümet-i müstakile suretinde yasayamayacakları" fikr-i müthişini Avrupa'ya veriyor. Avrupa bir defa böyle bir hükme saparsa âtimizin ne olacağını anlayabilmek büyük bir zekaya tevakkuf etmez sanırız.

İmdi Osmanlı ordusunun hareket ve muvafakat-i hamiyetperveranesiyle istihsal edilen meşrutiyet-i idare ilan edilince Avrupa memleketimizi taksim ve işgal planlarından "muvakkaten" vazgeçti; bize karşı bir intizar vaziyeti aldı. Fakat vakıa ki bizler meşrutiyet-i idare namı altında yine idare-i sabıkayı andırır ve bazı yerlerde ona da rahmet okutur hareketlere kıyam ettik. Avrupa muvakkaten kayd-ı müthişiyile bize karşı almış olduğu intizar vaziyetinden çıktı. İtalyanların her türlü hukuk-u düvel kavaidinin çiğnercesine Trablusgarb'a hücum cür'eti, düvel-i muazzama-i sairenin buna karşı bitaraf ve lakayd kalışı intizar vaziyetinden hurucun pek manidar ve fakat bizim için felâketâver ilk eseridir.

Vatanın felâket ve îzmihlâli tehlike-i müthişesi karşısında bugün Osmanlı zabitanına memleketin siyasiyatına karışmaktan uzak durmasını ezcan-ü dil temenni ettiğimiz muhterem ordumuz zabitanına yine bir vazife-i hamiyet: terettüp ettiğini

---

³⁴¹ İktihâm (12 Temmuz 1328/25 Temmuz 1912).

itirafa mecburuz: çünkü ordunun dört sene evvel bir azm-i âli-i himmetane ile memleket için istediği meşrutiyet-i idare-i hükümette onun muktaziyatından olan yalnız kavilde değil fiilde ve idare-i hükümette asarı görülmesi elzem hamiyyet, adalet, müsavat, kadrişinasî, vatandaşlık muhabbeti ve binnetice sükût ve terakki idi. Ordunun istediği cihet nazarında Osmanlılığın kıymetini ehemmiyetini azaltan, vatana felâket ve sefalet davet eden bugünkü dahili ve harici tezebzübü idare, muamelat-ı keyfiye ve mülâhazat-ı indiye ve şahsiye, sevk-i ihtirasat ve menafî ile meşrutiyet-i hakikiyeye indirilen darbeler değildi. Bilhassa biz zabıtlar memurin-i mülkiye için de öyle, fakat onlar bizim daire-i işgalâtımızdan bittabi hariçtir. Unutmamalıyız ki vatanımızın selâmetini ve inkırazdan halâsını temin, bütün Osmanlılara bir vazife-i hamiyyet olduğundan ziyade bize bir vazife-i vatanperverane ve bir vecibe-i hayatiyyedir. Düşünelim ki bu memleket maazallah inkıraz bulursa elimizde bir sanatımız: da yok; hamd ile söyleriz ki muhterem milletimiz bizi bunca paralar sarf ederek mekteplerde okuttu, zabıt yaptı: maazallah memleketi ecnebler istilâ ederse bizim onlarca geçecek hiç sanatımız: da yok, aç kalmaklığımız muhakkaktır. Bugün hamiyetten dem vuran ve bizi de peşine takıp sürüklemek isteyenler icabında bizi terk ve ceplerine şimdiden doldurmuş oldukları paralarla emsali görüldüğü üzere Avrupa'ya firar, orada da müreffehen imrar-ı hayat edebilirler. Fakat şeref-i insani icabından ve vatan duygularından farzı muhal olarak bir an için sarf-ı nazar etsek bile, yevm-i cedit, rızk-ı cedit suretiyle yaşayan biz biçarelerin böyle giderse artık meydanda olan netice-i meş'ume zamanında nasıl yaşayabileceğimizi hiç olmazsa düşünüyor muyuz?

İşte ey muhterem zabıtlar, ey muhterem silâh arkadaşları tekrar ve açık olarak söyleriz vatanın inkıraza uğramasına karşı bilhassa biz zabıtlar titremeliyiz; çünkü idare-i hükümetteki bugünkü manzara-i elime Osmanlı ordusu zabitanı yüzünden mütehassıl ad ve telakki olunuyor; çünkü bu tarz-ı sakim idareye sebep ve alet olan heyet-i zabitanın olduğu kanaati efradı muhtereme-i millet arasında maatteessüf câ-i kabul bulmuş oluyor. Bu kanaatten dolayı bütün mesuliyet zabıtana atfolunuyor. Çünkü bilhassa ordu ve zabitanı Abdülhamid'in istibdadını yıkarak memlekette meşrutiyet-i idareyi istihsal etmiş olduğundan şimdiki su-i idareye karşı yine onlar evvelce ne istemiş olduğunu bugün derin derin düşünmeğe mecbur bulunuyoruz.

Çünkü hiçbir refah ve saadet yüzü görmeyen genç ve münevver zabitan manen, maddeten bu vatanın felâketinden herkesten evvel müteessir olacak bir hal-i içtimada bulunuyor. Çünkü mürur-u âsar ile ahlâka tarî olan zaaf ve gevşeklikten ve münevver tabakayı teşkil eden efrad-ı milletin ekseriyetle hükümet memuru ve binaenaleyh her türlü idareye âlet olmaya müstaid bulunuşundan vatani tahlis vazifesi maatteessüf yine en ziyade zabitanaya düşüyor. Çünkü hükümet su-i idaresinden muhterem ordu hariçteki düşmanlara karşı hazırlanmaya vakit bulamıyor; oradan oraya hem de hiçbir netice istihsal edememek üzere beyhude koşuyor.

İşte ey muhterem kardeşler... Bütün bu aşikâr sebeplerle vatan bugün bilhassa bizden fedakârlık, yalnız kavlen değil fiilen hamiyet-i hakikiye, şecaat-i medeniye bekliyor. Bu vazife-i medeniyemizi bütün vicdanımızla ifaya icap etmek mecburiyetindeyiz: Ta ki memleket inkıza yaklaştığı halde ya cehalet ve gafletlerinden veya menfaat-i şahsiye peşinde dolaşmalarından bi-his ve hareket duran, vaktiyle meşrutiyet-i idareyi ve Kânûn-ı Esâsî'yi istemiş bunlar uğrunda yemin etmiş bugünkü Osmanlı ordusu zabitanına ahlâf ilelebed lanethan olmasın tâ ki bizi yetiştiren ve besleyen muhterem millet boyunduruk ve inkırazdan kurtulsun; ana baba ve ailelerimiz ecnebi taarruzuna uğramasın ta ki tam felâket zamanı aklımız başımıza gelerek ancak o zaman ah-ü eninler içinde müthiş hakikati derk etmek bedbahtlığına uğramayalım. Ta ki şeref-i insanî ve vazife-i vataniye icabatını yapmış olmakla bizlerin de yaşamağa lâyık, hakk-ı hayata malik insanlar olduğumuzu ispat edelim!

Muhterem arkadaşlar bize terettüp eden vazife-i âliye-yi vataniyeyi bir tarik-i makul ve kanunperveranede başlayarak ve fakat her halde kemal-i sebat ve fedakâri ile ve yalnız vatan ve selâmeti vatan endişesiyle ve her türlü menafi-i şahsiye ve zelile duygularından azade olarak ifa edebiliriz. Sizin müsellemler olan hamiyet-i vatanperveranenize müracaatla beyanatımızı ve geçirmekte olduğumuz günleri dikkatle mütalâa ve tetkik ve yalnız vicdanımızın sadasına tabi olarak muhakeme etmenizi ve aynı kanaat ve histe olduğunuz halde memleketi inkırazdan kurtarmak ordunun gözle görülen yaralarını tedavi etmek için bizimle hareketinizi teklif eder ve müstebid-i kavi Abdülhamid zamanında bile menfaat-i şahsiyesini düşünenlerin bugünkü akıbet-i elimesi göz önünde bulunduğunda hamdolsun Osmanlı ordusunun

muhterem zabitanı arasında menfaat-i şahsiyesi uğrunda her türlü hakayıkı inkar eder ve hemcinsine, hem cinsliğine zarar irasını düşünür eşhas-ı âdiye ve sefile bulunamayacağını kaviyen ümid ederiz.

Maksad, Esbab-ı Mucibe, Tertibat ve Teşebbüsat

1) İstikrazla tedarik edilip orduya tahsis edilen bu kadar külliyyetli para nisbetinde ordunun harice karşı kuvvetli bulunması esas maksadımızı, gaye-i emelimizi teşkil ediyor. Ba husus bizim gibi yalnız ordusuna istinad ederek yaşayan bir milletin kuvve-i harbiyesinin ne derece mükemmel bulunması lâzım geldiği erbab-ı basiretin malûmudur. İtiraf ederiz ki bir millet, ordusu ne kadar kuvvetli olursa olsun, ilelebet yalnız onun satvetine, iktidarına dayanarak yaşayamaz; maarifi, sanayii, ziraatı, ticareti hulâsa terbiye ve servet-i umumiyesi terakki etmeyen bir milletin ordusu da tekâmül edemez; manen, maddeten duçar-ı zaaf olur. Binaenaleyh memleketin iktisadiyatını bir an evvel ilerletmek ordumuzun hakikî surette kavi olması nokta-i nazarından son derece lâzımdır. Bu memleketin iktisadiyatı da idare-i hükümette meşrutiyet-i hakikiye esaslarına, kavaidine derece-i müraatı, refah ve sükûnu ve her hususta kavanin ve nizamata mertebe-i riayeti nisbetinde artar: bu da muhakkak! Denilebilir ki Osmanlı ordusu dört sene evvel meşrutiyet-i idareyi hem memlekette zulüm ve haksızlığın, muamelat-ı keyfiyetin kalkması, milletin refah ve servet yüzü görmesi; hem de kendinin kavi olması eshabının bir an evvel istikmali için istemişti. Binaenaleyh İdare-i hükümette meşrutiyet-i hakikiye esaslarına riayeti temin orduda lazıme-i adaletin tamamıyla icrası ve kavanin ve nizamata harfi harfine katiyyen riayet edilmesi". İşte bizim vatanı inkırazdan kurtarmak, orduyu hakiki surette kuvvetlendirmek için düşündüğümüz çare, bu iki esas etrafında toplanan mevaddır.

Biz zabitler birleşerek bir grup teşkili suretiyle metalibatımızı arz ve kabul ettirmeğe mecbur olduğumuzdan dolayı müteessifiz, fakat ne yapalım ki evvelce tafsil ettiğimiz veçhile vazife-i vataniye namus-u askeri ve şeref-i insanî bize böyle emrediyor; ne yapalım işler kendi kendine düzelmiyor, bu gidişle de düzelmeyeceğine ve çok yakında mukaseme, inkıraz emri vakileri karşısında bulunacağımıza artık katiyyen kani olduk. Bu ana kadar bekledik durduk; inşallah zamanla keyfi idare düzeler de biz de vatan ve askerlik namına yine metalibatta

bulunmağa mecbur olmayız dedik. Fakat mukadderat ve tecelliyat, hakayı ki bizi selamet-i vatan namına ref'ü sadaya maatteessüf mecbur ediyor. Bu mecburiyet-i elime hamiyetperver, münevver, terakkiperver ve fedakâr zabitlerden mürekkep olarak teşekkül eden grubun ismine Halâskâr Zâbitân Grubu dedik.

Kemal-i ehemmiyetle rüfekamızın nazar-ı dikkatine vaz eyleriz ki memlekette mevcut umum fırak-ı siyasiye muhterem ve mükerrerdir. Bu fırkaları teşkil edenler efrad-ı muhterem-i millet, babalarımız, akrabalarımız, kardeşlerimizdir. Fırak-ı siyasiye bahsinde: Meşrutiyet'de efrad-ı millette âmâlini, efkârını serbestçe izhar etsin, ordu ve kuvve-i müsellaha bitaraf kalsın, tâbir-i aharle efkâr-ı umumiye kendini serbestçe izhar etmesi suretiyle hâkimiyet-i mâlîye esası kurulabileceğinden "Meşrutiyet" hakiki surette ve fiilen tehlikeye düşmedikçe ordu ve kuvve-i müsellaha tamamiyle bitaraf kalsın ve vezaif-i askeriyeleriyle meşgul olsun fikr-i kati'sindeyiz.

Metalibatta bulunmağa zaman müsait değil sualine karşı acep zaman-ı müsait ne vakit gelecek? Memleket taksim ve işgal muamelelerine müteallik emr-i vaki karşısında bulduktan sonra mı? Bıçak kemiğe tamamıyla dayanıp müthiş felâketlerle: gözümüz fal taşı gibi açıldıktan sonra mı? cevabını veririz. Hem de emin olalım ki metalibat-ı şahsiyede değil menafi-i vataniyeye hâdim tekifat ve teşebbüsât-ı fedakârane de bulunacağımız için bu etrafa hüsnü tesir edecek ve bu memlekette de selamet-i vatan için her şeyi göze alan daha birçok hamiyetperveranın mevcudiyetini düşmanlarımız da anlayacak şahsi menfaatlerine mebni veya düşünmemezlik, görememezlik sebebiyle Avrupa'ya su-i tesir eden eder diye safsataperdazla veya sade dillere cevabımız şudur ki Avrupa bizi bizden daha iyi bilir. Ona su-i tesir eden ve hakkımızda fena kararlar verdiren memleketin halihazırını idare-i hükümette gösterdiğimiz muamelat bilhassa münevver olması icap eden ve vaktiyle Meşrutiyet ve Kânûn-ı Esâsî namına yemin etmiş olan tabakat-ı münevvere arasında mesail-i vataniyeye karşı derin bir lakaydi meşhud olması, lâıyk olduğu derecede bir eser-i intibah görülememesidir. Yoksa vatanın kurtulması, kanun devrinin artık bu biçare milletin yüzünü güldürmesi için vatan evladları tarafından yapılacak icraat-ı zaruriye ve vatanperverane Avrupa'nın hür efkâr-ı umumiyesi üzerinde hüsn-i tesir eder, celb-i emniyet ve itimada sebep olur.

2) (Halâskâr Zâbitân) Grubu'nun esas metalibatı yukarıdaki tafsilattan anlaşılacağı üzere memleketi bu büyük buhrandan alâim-i erbab-ı basirete götüren inkıraz tehlikesinden tahlis, meşrutiyet-i hakikiye esasının efkâr ve mülahazat-ı indiyeye ihritasat-ı sefileye kurban gitmemesi orduda kavanin ve nizam-ı askeriye riayet, amire itaat, lazime-i madalete dikkat, gizli veya aşikâr diğer kuvayı gayr-ı meşruanın orduyu bozmasına mümaneat gibi levazimat ihrazıdır. Evvelce tafsil ettiğimiz için şimdi telhis edelim. İnkıraz tehlikesi bugünkü tarz-ı idareden, meşrutiyet-i hakikiye esaslarına riayet edilmediğinden ileri geliyor. Bu büyük felaketin esbabını derin derin düşündükten sonra:

(1) Elyevm memleketi idare eden bugünkü kabine yerine hemen Avrupa'nın emniyet ve itimadını kazanabilir, müteşebbis, namuskâr ve muktedir zavattan mürekkep mürekkep bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi.

(2) Hükümet işine kimsenin gayrı mes'ul hiçbir kuvvetin müdahale ettirilmemesi.

(3) Kabinenin tebeddülünden sonra hemen gayet bi tarafane, müşkülane tetkikat icra olunarak bugünkü Millet Meclisi eğer amal-i milliyeye mugayır olarak cebren yapılan intihabat neticesi tahakkuk ederse meclisin feshi ve intihabatın tekrar ve jandarma ve polis müdahalesine meydan vermeksizin icrası gibi mevad talebe mecbur oluyoruz. Vakıâ metalip tamamıyla memleketin siyasetine aittir. Fakat vatan elden giderken bir kısım evlâdının biz zabıtız diye felaketine yabancı kalması kabil midir? Evvelce söylendiği veçhile bu memleketi ölümden kurtarmağa çalışmak biz zabıtlere bugün herkesten ziyade bir vazife-i namus, bir vecibe-i hayatiye olmuştur. Ordumuz farz-ı muhal olarak mükemmel bile olsa memleketin tarz-ı idaresi düzelmezse bu fenalıklarla yarın kendisini de muzmahil edeceği bedihidir.

Muhterem arkadaşlar düşününüz ordu, siyasiyattan bu defa artık katiyyen çekilirken inkıraz tehlikelerini davet eden halât ve müessiratın ref'ini, bozduğu ve sebep olduğu vaziyet ve mevkiin düzelmiş, tabii, pâk ve meşru bir manzara kesbetmiş olduğu halde efrad-ı muhtereme-i millete teslimini arzı ve azmetmesi kadar tabii bir hal olamaz. Demek istiyoruz ki siyasiyat kapısından kati surette ayrılırken memlekette kendi yüzünden hasıl olduğu zannolunana gayrı tabii ve fenalığa katiyyen hatime çekmelidir.

Şimdi de doğrudan doğruya orduya aid mutalebetimize geçelim. Vakıan meşgul olacaklarımızdan başka daha birçok mesele vardır ki ordunun tamamıyla düzelmesinde bir amil teşkil eder. Fakat biz burada ordunun esasını tahrib eden ve bundan dolayı da zikretmekle eknafa ediyoruz:

(1) Memlekete dair mutalebetimiz tamamıyla vekilen kabul edildikten sonra Osmanlı ordusu mensubininin hiçbir kimsenin artık siyasiyat ile iştilal etmemesi ve ordunun tamamıyla ve fiilen siyasetten çekilmesi meşrutiyet-i idare hakiki surette ve fiilen tehlikeye düşmedikçe zabitleri fırak-ı siyasiye mücadelelatına karşı tamamıyla bitaraf olduğunun ve ordu nazarından bilcümle fırak-ı siyasiyenin meşrutiyet-i hakikiye esasını kabul ettikleri müddetçe seyyanen muhterem bulunduğu matbuat ve beyannamelerle efrad-ı ahaliye ilanı.

(2) Zabıt kadrosunda görüldüğü halde fırka Murahhasıklarında veya mülkiye memuriyetlerinde bulunanların nisbet-i askeriyelerinin hemen kati veya bila zaman vazife-i askeriyelerinin tamamıyla avdet ettirilmeleri.

(3) Orduda kaide-i adil ve müsavata, ahkâm-ı kavanin ve nizamata terbiye-i askeriyeye muktaziyatına tamamıyla riayet edilmesi.

(A) Mesuliyet korkusunun yalnız madunlar için değil mafevkler için de mevcut halin getirilmesi. (Kanun-u askerî mucibince bir madun mafevkinin emrini kımıldamaksızın hemen icra edecek fakat sonra verilen emirde muhalif-i kanun nokta görüyorsa hakk-ı şikâyetini istimal edecektir. Şimdiye kadar mafevklerinden şikâyet eden madunların şikâyeti ciddi surette telakki ve mafevk hakkında isterse en büyük rütbede olsun tamamıyla hükm-ü kanun icra olunduğu görülmemiştir.)

(B) Divan-ı harplerin reylerinde tamamıyla müstakil olmaları ve divan-ı harp azalığına ehil olanların tayini ile beraber divan-ı harbe taallûk eden mesaili hatır ve gönül gözeterek yahut hafıyyen vuku ve teklif-i melhuz vesait-i sulhiyeyi kabul ederek cürmün tevafık ettiği ahkamı tamamıyla tatbikte taallül eden reis ve azaların derhâl cezalandırılması.

(C) Kıt'a ve kalame heyetinin zabitan hakkında münavebe usulüne tabi tutulması her rütbeden ne kadar zabıt vardır ki mektepten çıktığında beri hâlâ bir kıt'a yüzü görmemiştir. Bu gibilerin büyük rütbede kıtaata çıkınca kıt'a hayatına âdem-i vukuflarından maslahat ve askerlik müteessir oluyor ve bir kısım kayırlarak İstanbul'da rüesayı devairde diğer kısım ise daima kıtaatta bulundurulmuş oluyor.

Bazıları için ‘‘ihtisası vardır da onun için devairde daima bulunduruluyor’’ deniyor. Halbuki onların vazifelerine iştirak ettirilecek diğeri az zamanda onun gibi o işe vakıf olacağından öteki kıt’aya çıkarılabilir.

(D) Nakil ve tayin mesailinde mümkün mertebe mevaki için bir sıra ve münavebe gözetilmesi. (Fena mahallerde bulunanlar arzuları hilafına daima o mahallerde kalmağa bazen mahkûm oluyor. İyi ve fena mahaller arasında harcırahı zabıtana ait olmak üzere yani hazine-i milletten hiçbir harcırah verilmeksizin herkes için layetgayyere ve kati bir usul mucibince münavebe yapılmalı. İklim, hava ve medeniyet ciheti ile fena addolunabilecek mahallerde bulunanlar arzuları lâhik olmazsa daima o mevkiye bırakılmamalı.)

(V) Sunuf-u muhtelifede bulunan zabıtların mektepten tarih-i neş’etleri bir olduğu ve sebeb-i terfi şimdikiye kadar maatteessüf iktidar ve liyakat olmadığı halde bunlara bazen mütefavit rütbelerde bulunuyorlar. Fîmâba’d sunuf-u muhtelif zabıtanın özrünü mucip olmamak üzere kader ve tesadüfün değil ancak kıdem ve liyakat-ı hakikiyenin terfiye icra-yı tesir etmesine alet olacak kavanin-i mukteziye tanzimi.

(H) Memalik-i harre nizamnamesi orduda sarıh bir haksızlık terakkisine azim bir darbe teşkil ettiğinden memalik-i harrede bulunanlara (yalnız mükafat-ı nakdiye ve hakk-ı tekaüd müddetinden tenzil gibi imtiyazlar verilerek bu haksızlığın izalesi.)

İşte ordunun terakkisi için de bu maddelerin hemen nazar-ı dikkate alınmasını istiyoruz. Vatanımızı kati bir inkıraz uçurumuna sürükleyen bugünkü fenalıklar bertaraf edilirse ordunun ikinci derecedeki diğeri nevakısının da ikmal edileceğini ve bu suretle biz zabıtların da cerihadar kalplerimizin müftehir ve mesrur olacağını ümit ediyoruz.

3) Fedakâr, sahib-i azm-ü sebat, münevver, tarik-i haktan kendisinin çevirmek için edilecek iltifatların pek muvakkat ve kabulü memlekete en büyük hıyanet olduğunu bilir, boş ve küçültücü tehditlere zerre kadar ehemmiyet vermez zabıtanın müteşekkil olan Grup teşebbüsünü her manasıyla büyük olan âmirlerinin kumandası altında, vicdani bir itaatle icra etmek azmindedir. Heyet-i idaresiyle merkezini Grup şimdilik gizli tutacaktır. Heyet-i idareyi teşkil eden muhtelif rütbe sınıflardaki ümera ve zabıtan tarafından ekseriyet-i âra ile mukarrerat ittihaz edilir. Heyet-i idareden bulunan müşavir ve mumaileyhim rütbeleri ne olursa olsun aynı

derecede reye maliktir. Grupta menfaat-i şahsiye düşkünlerine, sivrilmek fikir ve maksad-ı hafisini besleyenlere hiçbir mahalli kabul yoktur. Grup kendi efradından veya hariçten olup menfaat-i şahsiye, dalâlet-i hissiye yahut sakim bir kanaat-ı fikriye sevkiyle kendi efradına zarar iras edeni şiddetle takip ve tedibe katiiyen azmetmiştir. Grup maksadını tamamen ve fiilen büyük âmirlerin kumandası altında istihsal ettikten sonra hemen kendiliğinden dağılmayı âmire, kanuna itaatte herkese hüsn-ü misal olmayı ve ancak metalibini istihsal ettikten sonra artık tamamıyla vazife-i askeriyesiyle işigali, meşrutiyet hakiki surette ve fiiliyat ile müspet bir tarzda tehlikeye düşmedikçe siyasiyatla asla işigal etmemeyi ahd-ü misak eyler.

Grubun her hareketi teali-i vatan ve Osmanlı ordusunun layık olduğu mertebeyi ihraza çalışması maksad-ı ulvisidir. Grupta tefevvuk daiyeleri ihtiras-ı şahsi, istirkap, tahakküm ve tekebbür gibi hissiyat-ı sefiye “bir şey yaptım diyerek bilâhare sivrilmek arzusu” câ-i kabul bulamaz. Gruba iştirak etsin etmesin genç, ihtiyar, küçük, büyük rütbeli bütün Osmanlı erkân ve ümera zabitan-ı muhteremdir. Grup menfa-i vatan ve askerlik namına ref'i sadaya mecbur oluşunu kendisi için bir şeref diye değil en basit bir vazife-i vataniye ve hayatiye olmak üzere telâkki eder. Grup kendisinin ifa etmeyi taahhüt ettiği vazifeyi herkesin de yapabileceği ve zaten fikri ve metalibinin sade ve meydanda olan şeylere mütedâir ve pek kanunî bulunduğu fikrindedir. Grup, yalnız saika-i menfaatle her türlü hakaik ve vecaib-i uhuvvet ve meslektaşiyi ayaklar altına alarak kendi emeline set çekmeye çalışacaklardan nefret eder ve bu gibiler hakkında mücahidatı fedakâraneye girişmeyi ahd eyler.

4) Grubun ne suretle işe başlayacağı evvela grup efradının pek cüzi bir kısmı ayrıca takarrür edecek bir günde âmireyne memleketin siyasiyat müteallik metalibatımızla birlikte orduya ait metalibatı bir layiha şeklinde yazarak resmen takdim edecek ve hemen icrasını talep ve rica eyleyecektir. Metallibat tamamiyle kabul edilmeyerek grup efradına kanun-u askeriye âdem-i riayet bahanesiyle veyahut sair sebepler icadıyla entrika, zulüm ve tebdil-i mahal tariklerine girilirse ihtiyatta kalmış olan grup efradının kısm-ı azamı ya kısım kısım veya hep birden vaziyet ve hale göre ve her türlü vesait müracaat ederek zalimler ve metallibatının kabulüne mâni olanlara hakkında icabını icra ve matlab-ı tamamiyle istihsal için icraata devam vazifesiyle mükelleftir. Grup metalibatının kabul edildiği ve icraat-ı siyasiye ve

askeriyeye girişildiğini fiilen görüp kanaat hasıl ettikten sonra kendiliğinden mefsuh addolunacaktır.

5) Memleketi sükuttan kurtarmak askerliğin terakkisi için her türlü fedakârlığı göze almak Grubun vazife-i asliyesi olduğundan âtiyen zulme uğrayacak efradının hayatını temin veyahut ailesini sefaletten tahlis maksadıyla gruba dahil olan her ferd refiki vasıtasıyla grup sandığına bir miktar meblâğ itasında muhtardır.

6) Grup efradına tevzi-i vezaif kura vasıtasıyla ve gayet müdekkikane ve adilane icra olunacaktır. Gruba dahil her ferd suret-i vaizefe-yi ifaya ahd-ü misak borçludur. Grup kendi efradından olup da gruba ait vazifesinden dolayı düçar-ı zulm olanın hayatını kurtarmaya, ailesini infaka kendisini mecbur bildiğinden vesait-i lazimeyi ihzara sâî bulunduğunu muhterem refiklerine arz eyler ve kendilerinden devletimizi bugün en feci bir şekil alan buhrandan kurtulması esbabını ihzar edecek hasail-i mümtaze-i vicdaniyeye mütezayiden temellük çalışmalarına intizar eder.

TELEGRAMME

تلفراقنامه

دولت علیه عثمانیه تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

Responsible comme responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول ایتیز
[نمونه ۱]

Reception en Expédition			تکرار کشیده و یا سوق		RECEPTION				اخذ	
No	Date	Signature de l'employé	Date	Signature de l'employé	Date	Reçu de	N° d'ordre			

Pour: موردي
 Date: H. — ساعت M. — دقیقه
 Indic. Eventuelles: اشارات محتمله (C)

Handwritten telegrams in Ottoman Turkish script, including numbers and names. Some words are written in red ink. The text is arranged in horizontal lines, typical of a telegram strip.

DH SFR 421/69

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

N'est responsable aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

حوت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبولایتز
[نمونه ۱]

Reception ou Expédition			تکرار کشیده و یا سوق		RECEPTION				اخذ	
N°	تاریخ	Date	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	سره نومروسی N° d'ordre		
		H. M.								

Pour مودی موردي

Date تاریخ H. ساعت M. دقیقه

Indic. Eventuelles اشارت محتمله (۲)

۹۱۶۰۹ ۸۸۴۹۹ ۶۸۶۶۸ ۶۵۷۸ ۶۵۸۸ ۸۸۴۹۹ ۶۸۶۶۸ ۶۵۷۶
۶۷۷۴۰ ۶۸۴۹۹ ۶۸۶۵۱ ۶۸۶۶۹

طیروزه والی
مخبرفت

۴۴
۱۰۸۰۲

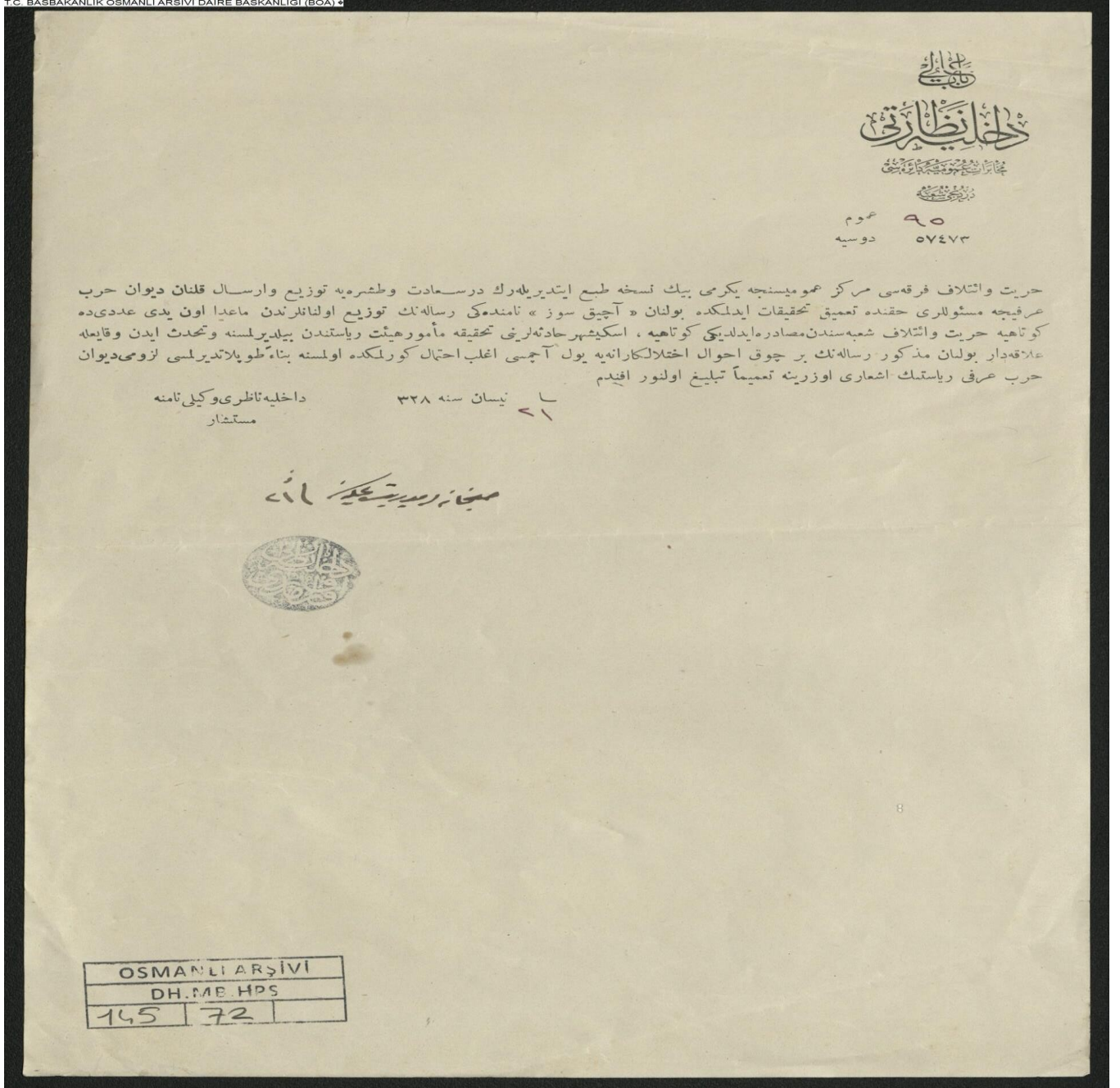

OSMANLI ARŞIVI		
DH.ŞFR		
421	69	1-3

EK C

Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın propaganda için dağıtmış olduğu Açık Söz başlıklı broşürlerin toplattırılması.³⁴³

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

DH.MB.HPS.00145.00072.001

³⁴³ BOA. Dahiliye Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB.HPS.) 145/72, (17.05.1330/04.05.1912).

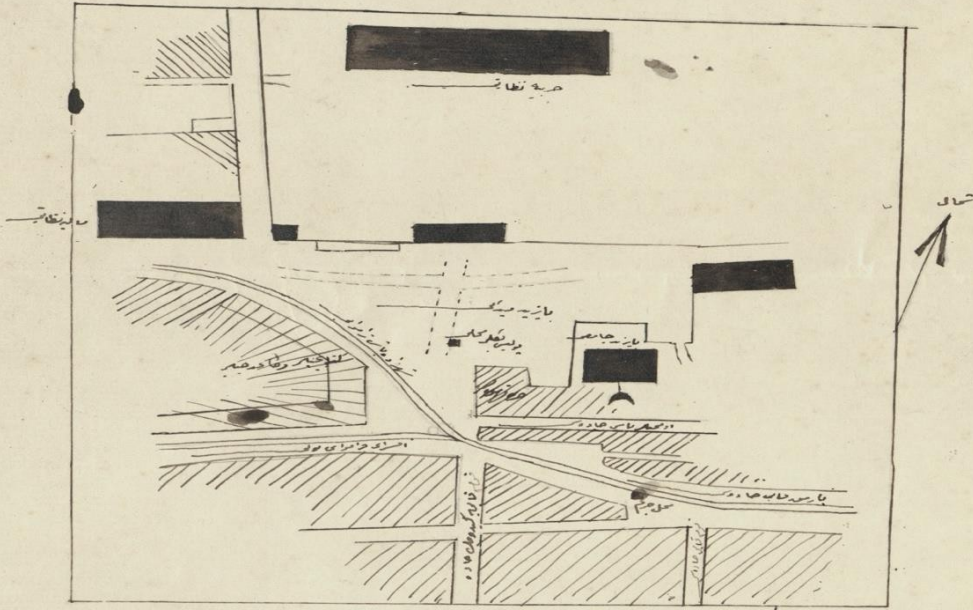
EK D

Mahmud Şevket Paşa suikastının gerçekleştirildiği bölgenin krokisi.³⁴⁴

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

امامیہ
مکتبہ
مکتبہ
مکتبہ

عمومی
خصوصی

OSMANLI ARŞİVİ		
DH.SYS		
119	1-6	7

DH.SYS.00119.00001.6.007

³⁴⁴ BOA. DH. SYS. 119/1-6, lef 7, (20.10.1331/22.09.1913).

EK F

Darülfünun öğrencilerinin Bâb-ı Âli Caddesi'nde Balkan Harbi Eylemleri.³⁴⁶

³⁴⁶ Tarık Özçelik, ‘‘Fotoğraflarla I. Balkan Savaşı’’, Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkan Savaşları’nın 100. Yılı Bildiriler, İstanbul, 2012, s. 84.

EK H

Enver Bey, II. Meşrutiyet'in ilanı günlerinden.³⁴⁸

³⁴⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa Birinci Cilt 1 (1860-1908)*, s. 553.

EK I

II. Balkan Savaşı'nda Edirne muhasarası sırasında basılmış bir kartpostal.³⁴⁹

³⁴⁹ Halil Erdoğan Cengiz, **Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991, s.150.